ØKONOMI

og

POLITIK

Kvartalsskrift udgivet af Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi . 46. Årgang . Nummer 2 . 1972

Munksgaards Forlag . København 1972

ØKONOMI OG POLITIK

46. ÅRGANG NR. 2 1972

INDHOLD

HANS KRISTENSEN: Levevilkår og udkantområder 113

JØRGEN DALHOFF: Dagspressen og EEC 133

ANNE MARIE NIELSEN: De europæiske fællesskabers planlagte valutaunion 162

OLE ZACCHI, ANDREAS WILDT og HANS DENKOV: Nyt lys over det danske kapitalmarked III 175

Den internationale økonomiske situation 199

Den danske økonomiske situation 208

Politisk kronik 218

KVARTALSSKRIFT UDGIVET AF
SELSKABET FOR HISTORIE OG SAMFUNDSØKONOMI
MUNKSGAARDS FORLAG . KØBENHAVN 1972

FORFATTERNE

HANS KRISTENSEN, mag. scient. soc.

JØRGEN DALHOFF, stud. polit.

ANNE MARIE NIELSEN, finanssekretær i Københavns Reassurance, cand. polit.

OLE ZACCHI, sekretær i Danmarks Statistik, cand. polit.

ANDREAS WILDT, sekretær i Danmarks Nationalbank, cand. polit.

HANS DENKOV, sekretær i Danmarks Nationalbank, cand. polit.

Eftertryk uden kildeangivelse ikke tilladt.

ØKONOMI OG POLITIK udkommer med et hæfte i hvert kvartal. Årsabonnement 55 kr. incl. moms. Enkelte hæfter 18 kr. incl. moms. Ansvarshavende redaktør: Økonomisk konsulent, cand. polit. H. THUSTRUP HANSEN. Redaktionssekretær: BIRTE NYHOLM. Redaktionsudvalg: Professor, dr. phil. SVEN HENNINGSEN, professor, dr. polit. SV. AAGE HANSEN, afdelingsleder, cand. polit. STEEN LETH JEPPESEN, lektor, cand. mag. NIELS THOMSEN og lektor, cand. mag. CHRISTIAN THUNE. Redaktion: Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi, Rosenborggade 15, 1130 København K, tlf. (01) 11 41 53. Ekspedition og abonnement: Munksgaards Forlag A/S, Nørre Søgade 35, 1370 København K. tlf. (01) 12 70 30. Abonnement kan endvidere tegnes i alle boglader.

Printed in Denmark, Aarhuus Stiftsbogtrykkerie A/S.
Udsendt i boghandelen den 19.9. 1972

LEVEVILKÅR OG UDKANTOMRÅDER

HANS KRISTENSEN

1. BAGGRUND OG FORMÅL

I sommeren 1971 udskrev Dansk Byplanlaboratorium en prisopgave med emnet: »De små byers tilvækstproblemer«[1]). I oplægget til opgaven formuleredes det velkendte problem for udkantområderne: Vandringen fra landdistrikterne og de små byer til de større byer, og der opstilledes specielt to spørgsmål, som ønskedes debatteret:

»Vil befolkningstilvækst nødvendigvis medføre bedre levevilkår for en mindre bys nuværende befolkning – i form af højere indtægter, bedre institutionsbetjening m. v.?«

Og:

»Kan de mindre byers udvikling planlægges på en sådan måde, at der ikke nødvendigvis forudsættes befolkningstilvækst, men alligevel skabes stadig bedre forhold for deres befolkning?«

»Levevilkår« – begrebet som eksplicit indgår i første spørgsmål, implicit i andet – har inden for samfundsvidenskaben oplevet en renæssance i de seneste år. Det kom tydeligt til udtryk på den netop afholdte VII Nordiske Sociologkongres i Helsingør, hvor gruppen om »Sociale mål, menneskelige behov og sociale indikatorer« var den største arbejdsgruppe på kongressen. Gruppens leder var Sten Johansson, som siden 1967 har arbejdet på den omfattende svenske Låginkomstutredning specielt med gennemførelsen af Levnadsnivåundersökningen. Den er en sociologisk–statistisk kortlægning af den voksne befolknings levevilkår i Sverige, bestående af i alt 16 delrapporter. De 16 delrapporter er indpasset i den overordnede referenceramme, som præsenteres i den første af de 16: »Om levnadsnivåundersökningen«[2]), hvor »levevilkårsbegrebet« gennemgås, og undersøgelsens ramme fastlægges. Begrebet er centralt i enhver form for diskussion om samfundsplanlægningens målsætning – og er specielt vedkommende, når diskussionen drejer ind på udkantområdeproblematikken.

Uden nogen sinde at bruge begrebet, levevilkår, har den norske socialantropolog, nu professor i sociologi, Ottar Brox, igennem hele sin samfunds-

[1]) Se tidsskriftet BYPLAN nr. 135, 1971.

[2]) Sten Johansson: »Om levnadsnivåundersökningen« Allmänna Förlaget, Stockholm 1970.

kritiske publikationsvirksomhed diskuteret udkantområde- og storby-problematikken. Hans tema er således delvist fælles med det svenske, men såvel hans empiriske som hans analytiske angrebsmåde er afgørende anderledes, idet hovedvægten lægges på de politiske aspekter ved levevilkårene.

Med andre ord: I Danmark har man erkendt, at der er opstået et væsentligt problem med udkantområderne, som trues med en langsom død. I Sverige har man udarbejdet en stærkt statistisk/kvantitativ undersøgelsesmetodik for registreringen af befolkningens levevilkår, uden dog at anvende metoden specielt på udkantområderne. Endelig har man i Norge analyseret udkantområderne og opstillet både kort- og langsigtede alternativer til udviklingen dér.

Det er i denne sammenhæng, artiklen her skal ses. Først vil levevilkårsbegrebet blive diskuteret i forbindelse med den svenske undersøgelse. Dernæst vil den norske udkantområdeanalyse blive gennemgået. Dermed er der lagt op til en gennemgang af en undersøgelse, som jeg har foretaget for Landsplanudvalgets sekretariat, hvor de væsentligste inspirationskilder har været de to ovennævnte. Undersøgelsen udsendes i serien: Nordjyllandsundersøgelsen, og hedder: »Levevilkårene i Nordjylland«[3]). I undersøgelsen knyttes levevilkårsbegrebet sammen med udkantområdeproblematikken, og der forsøges en konsekvent »bruger-synsvinkel«, hvor udkant- og levevilkårsproblemerne ses med befolkningens øjne. Ud fra denne synsvinkel argumenteres der i denne artikel mod »vækstcentertanken«, sådan som den kommer til udtryk i Poul Ove Pedersens artikel i et tidligere nummer af »Økonomi og Politik«[4]), og der opstilles en alternativ argumentation – også med udgangspunkt i en gennemført »bruger-synsvinkel«.

2. LEVNADSNIVÅUNDERSÖKNINGEN

2.1. *Præsentation af undersøgelsen*

Levnadsnivåundersökningen indledtes med en serie ræsonnementer, hvor tidligere tilløb til undersøgelser af befolkningens levevilkår[5]) blev taget op. Efter en summarisk gennemgang af en lang række forskellige former for husholdningsbudgetundersøgelser konkluderedes det, at alle var mangelfulde. Den énsidige opgørelse af levevilkårene i monetære mål fandtes for snæver. En række aspekter ved levevilkårene måtte enten udelades eller omformes til tvivlsomme økonomiske størrelser.

[3]) Hans Kristensen: »Levevilkårene i Nordjylland«. LPUS – Nordjyllandsundersøgelse, Kbh. 1972.

[4]) Poul Ove Pedersen: »Vækstcentre og bysystemer«. Økonomi og Politik, nr. 2, 1971.

[5]) »Levnadsnivå« og »levevilkår« er ikke helt synonyme begreber, men bruges i denne artikel som sådanne, hvis ikke andet nævnes.

I stedet søgtes en anden vej. Udgangspunktet blev to FN publikationer fra henholdsvis 1954[6]) og 1961[7]) om »levels of living«. I disse anbefaledes, at der begyndes med nogle totale velfærds-»betragtninger«, som udformes generelt på et ikke måleligt, nominelt plan. Via en opsplitning af de generelle betragtninger i mere konkrete og isolerede komponenter, skabes der egentlige målestokke for velfærden i form af en række indikatorer. Ofte flere indikatorer for hver komponent.

Som én mulig samlet velfærds-»betragtning« foreslår FN rapporten, at levevilkårene skal ses som: »the level of satisfaction of the needs of the population assured by the flow of goods and services enjoyed in a unit of time«[8]). Det centrale ved denne betragtningsmåde er, at levevilkårene gøres til et spørgsmål om konsumtion, der tilfredsstiller nogle behov. En anden mulig betragtningsmåde nævnes også. I den ses levevilkårene som: »individens förfogande över resurser (i pengar, ägodelar, kunskaper, psykisk och fysisk energi, sociala relationer, säkerhet m. m.) med vars hjälp individen kan kontrollera och medvetet styra sina livsvilkor«[9]). Betragtningsmåden lægger hovedvægten på, at folk skal have rådighed over ressourcer, ikke for disses egen skyld, men for at øge folks muligheder for frit og bevidst at kunne vælge sin måde at leve på. Valget mellem de to forskellige betragtningsmåder giver to forskellige udgangspunkter for den efterfølgende konkretisering af henholdsvis komponenter og indikatorer.

Vælges det at se på behovstilfredsstillelse gennem konsumtion, må der tages stilling til den uafklarede diskussion af behovenes karakter: Er de medfødte, eller dannede gennem socialt samkvem? Og der opstår måleproblemer for tilfredsstillelsen: Kan tilfredshed overhovedet måles? og: Hvad betyder tilfredshed egentlig for den enkelte?

Vælges derimod en ressourcebetragtning, vil den første del af måleproblematikken være relativt let løst, idet konstateringen af tilstedeværelsen af, eller manglen på, en ressource er enkel. Derimod opstår der nok problemer i anden omgang, når analysen skal fastlægge, om tilstedeværelsen af nogle ressourcer øger den enkeltes mulighed for frit og bevidst at bestemme over sit eget livs udformning.

Diskussionen af de to betragtningsmåder og deres konsekvenser for den operationelle procedure førte til, at ressourcebetragtningen gjordes til den afgørende i levnadsnivåundersökningen. Men man forsøgte dog også nogle mål for behovstilfredsstillelse i overensstemmelse med den førstnævnte be-

6) »International Definition and Measurement of Standards and Levels of Living« UN pub. Sales number 1954. IV. 5.

7) »International Definition and Measurement of Levels of Living. An Interim Report« UN pub. Sales number 1961. IV. 17.

8) Gengivet i: »Om levnadsnivåundersökningen« op. cit. s. 24.

9) »Om levnadsnivåundersökningen« op. cit. s. 25.

tragtningsmåde. Begrundelsen for denne dobbelte strategi var, at man igennem ressourcebetragtningen kun kan nå frem til nogle nødvendige forudsætninger for opnåelsen af »gode« levevilkår. Man kan opstille en række minimumskrav, som skal være opfyldt for overhovedet at kunne eksistere; men man når ikke frem til en fastlæggelse af de tilstrækkelige forudsætninger for »gode« levevilkår. Der må på en eller anden måde suppleres med en viden om, hvorvidt folk er tilfredse med levevilkårene eller, om der er udbredt utilfredshed med dem. Det sidste er ikke mindst et afgørende spørgsmål i en administrativ og politisk sammenhæng, hvor netop tilfredshed/utilfredshed spiller afgørende ind på folks politiske holdning. Og da den svenske undersøgelse tydeligt tog sigte på at forbedre samfundsadministrationen uden at ændre på de givne rammer, kom behovstilfredsstillelsen med som en nødvendig del af undersøgelsen. Havde sigtet været samfundskritisk, kunne ressourcebetragtningen være udbygget væsentligt – især med hensyn til den enkeltes reelle muligheder for »frit og bevidst« at bestemme over sit liv. I den udformning undersøgelsen fik, indskrænkes dette aspekt til en analyse af folks valgdeltagelse, foreningsaktivitet m. m.

Til uddybning af de to nævnte betragtningsmåder diskuteres den principielle forskel mellem at søge en formulering af »de gode forhold« og »de onde forhold«. Sondringen har betydning, når man går fra ressource- til behovsbetragtningsmåden, idet fastlæggelsen af hvilke forhold, der i hvert fald ikke må forekomme: »de onde forhold«, er enklere at opstille, end de forhold, som ideelt bør forekomme: »de gode forhold«. Dette gør behovsbetragtningsmåden noget lettere at håndtere, men er (dybest set) i uoverensstemmelse med den, da behovstilfredsstillelse kræver en beskrivelse af både »gode« og »onde« forhold. Det er først i den operationelle fase, når de målelige indikatorer skal fastlægges, at sondringen mellem »gode« og »onde« forhold får sin afgørende betydning. Dér medfører den en søgen efter problemområder snarere end en søgen efter områder, hvor det går godt. Problemerne blev formuleret både som det enkelte individs og som samfundets administratorers problemer. Og det blev de sidstnævnte, institutionaliserede problemer, som fik hovedvægten i undersøgelsen. Det udtryktes eksplicit, at man ville undersøge problemer: »... där det finns utbyggda institutioner med vars hjälp politiska beslutsfattare kan åstadkomma förändringar för individen«[10]). Risikoen for at undersøgelsen derved kom til at overse problemområder, hvor der ikke fandtes udbyggede institutioner, var man bevidst; men man ræsonnerede, at resultatet af undersøgelsen ville blive »uhåndterligt«, hvis man inddrog nye, ikke institutionaliserede problemområder.

[10]) »Om levnadsnivåundersökningen« op. cit. s. 30.

Efter disse principielle ræsonnementer opstilledes de ni levnadsnivåkomponenter[11]):

1. Hälsa.
2. Kostvanor.
3. Bostad.
4. Uppväxtförhållanden och familjerelationer.
5. Utbildning.
6. Sysselsättning och arbetsplatsförhållanden.
7. Ekonomiska resurser.
8. Politiska resurser.
9. Fritid och rekreation.

For hver af disse komponenter opstilledes dernæst en række indikatorer, som var direkte målelige. I den endelige analyse søgtes ingen sammenvejning af, hverken indikatorer eller komponenter, idet deres indhold principielt umuliggjorde en sådan sammenvejning til ét enkelt levevilkårsmål. I stedet sammenholdes komponenterne med hinanden to eller tre ad gangen f. eks. i fire- eller flerfelt tabeller. Beskrivelsen af de forskellige kombinationer kan så gøres kvantitativt – når det er muligt ved hjælp af indikatorerne – eller kvalitativt, når indikatorerne ikke er kvantificerede.

Foruden levevilkårskomponenterne opstilledes en række baggrundsvariable: Køn, alder, civilstand, socialgruppe og bytype. De første tre er relativt uproblematiske og giver sig selv. De sidste to er derimod problematiske. Socialgruppeinddelingens hovedkriterium er økonomisk: Et spørgsmål om rådighed over monetære ressourcer. Det problematiske er, at grupper i befolkningen, der er så forskelligt stillede som f. eks. bønder og teknikere, ses som samme socialgruppe – på trods af, at deres tilknytning til den samfundsmæssige produktion er helt afgørende forskellig. En analyse af »objektive« klassemæssige forskelle, som f. eks. ville have været afgørende i en marxistisk analyse, kan ikke gennemføres med den foretagne socialgruppeinddeling.

By-type inddelingen opererer med tre bytyper: Storbyer (Stockholm, Göteborg og Malmö), øvrige byer med over 30.000 indbyggere og endelig resten, som kaldes landsbyer. Med denne grove inddeling umuliggøres analyser af bestemte byer og regioner, idet alle slås sammen. F. eks. vil gruppen af landsbyer omfatte både skånske landsbyer og landsbyer i Nordbotten, på trods af de helt klart forskellige betingelser, som disse landsbyer rummer for folks levevilkår. Mens klasseanalysen muligvis af nogle anses for mindre central, så må denne geografiske sammenblanding i det mind-

[11]) »Om levnadsnivåundersökningen« op. cit. s. 32–37.

ste overbevise om, at de nationale gennemsnitstal er mere vild- end vejledende.

2.2. *Nogle kritikpunkter sammenfattet*

Kritikken er allerede antydet i det foregående, men den skal sammenfattes i det følgende.

Der opstilledes to hovedbetragtningsmåder på levevilkårene: En ressourcebetragtning og en behovsbetragtning. Hovedvægten blev lagt på den førstnævnte – men den anden blev dog også taget med. Ved ressourcebetragtningen var det centrale ikke rådigheden over ressourcer, men den mulighed rådigheden gav den enkelte til frit at bestemme over udformningen af sit eget liv. Velfærdsmålet fik som yderste mål en frihedsrealisation. Et helt centralt middel til realisationen er erkendelsen af, at samtlige levevilkårskomponenter er påvirkelige gennem politiske beslutninger. Og ikke blot påvirkelighed via det repræsentative demokrati, som der lægges op til i den svenske analyse. Det må ses som en fatal indsnævring af frihedsperspektivet, når den politiske proces analyseres så traditionelt som her, hvor den isoleres fra de øvrige levevilkårskomponenter og anbringes i en publikation for sig[12]) i stedet for at blive integreret i analysen af hver enkelt komponent. Ved at isolere den enkeltes politiske ressourcer og gøre dem til et spørgsmål om, hvorledes det repræsentative demokrati fungerer, gøres sammenhængen mellem menneskets daglige liv og de samfundsmæssige spilleregler til et fjernt og uvedkommende forhold. I stedet burde de forskellige levevilkårskomponenter have indeholdt oplysninger om sammenhængen mellem dem og det samfundsskabte, politiske sæt af muligheder og begrænsninger. Undersøgelsen teknokratiserer levevilkårene i stedet for at politisere dem. Derved fjernes muligheden for, at frihedsmålsætningen kan realiseres af folk selv. I stedet opstilles en bureaukratisk realisering af friheden, som af de færreste vil kunne opfattes og bruges som »frihed«.

Et andet problem er, at med sammenlægningen i socialgrupper fortabes muligheden for den enkelte til at se sig som andet end enkeltindivid. En socialgruppe er ikke nogen »naturlig«, kollektiv helhed, hvor der kan skabes bevidsthed om fælles vilkår inden for samfundet – fordi dens placering i den samfundsmæssige produktion er forskellig. Hvis derimod en klasseopdeling havde været gennemført, havde der været etableret en mulighed for, at det enkelte individ kunne indgå – både subjektivt og objektivt – i en større helhed. Dermed åbnes muligheden for en fælles, politisk aktion med sigte på en realisering af bedre levevilkår for den enkelte og

[12]) Sten Johansson: »Politiska resurser«. Allmänna Förlaget, Stockholm.

for klassen som helhed. Med den totalt mystificerende opdeling i socialgrupper lukker analysen af levevilkårene af for denne mulighed. I stedet er der kun én vej åben, hvis der ønskes ændringer af levevilkårene, og det er afgivelsen af sin stemme hvert fjerde år til de almindelige valg. Analysens manglende klasseopdeling lukker for mulighederne for en realisering af kollektiv frihed og holder kun enten den helt individuelle eller den bureaukratiske mulighed åben. Analysens form er passiviserende og ikke aktiverende.

Et sidste problem er nævnt i det foregående: Den geografiske opdelings forplumring af, hvilke problemer, der findes i forskellige omgivelser. Gennemsnitsmål af levevilkårene, hvor de fraflytningsramte kommuner i det nordlige Sverige og tilflytningskommunerne i Skåne slås sammen, er på det nærmeste vanvittige. Her forspildes en mulighed for, at undersøgelsen kunne åbne for en lokal erkendelse af, at forholdene lokalt kunne og burde ændres – f. eks. ved en fælles aktion i lokalsamfundet[13]). Fordi de anvendte gennemsnitsmål forhindrer en lokalsamfundsmobilisering, som potentielt kunne føre til en realisering af det centrale aspekt ved levevilkårene: muligheden for frit og bevidst at kontrollere og bestemme over sin egen fremtid, må analysen ses som mangelfuld. Den bureaukratiserer opnåelsen af bedre levevilkår, indsnævrer virkeligheden, hvor en lang række træk i de svenske udkantområder danner et potentielt udgangspunkt for en politisk mobilisering af befolkningen dér. Og der lukkes af for erkendelsen af, at den strukturforandring, som rammer lokalsamfundene, ikke kun er et teknologisk, men også et politisk fænomen. En erkendelse dér kunne føre til formuleringen af politiske krav.

Et eksempel på en realisering af frihedsmålsætningen i analysearbejdet findes i den norske forsker Ottar Brox's arbejder i Nord-Norge. Det vil næste afsnit handle om.

3. UDKANTOMRÅDEUNDERSØGELSER I NORD-NORGE

3.1. *Hovedtræk ved undersøgelserne*

Nord-Norges planen fra 1951 fik et alvorligt skud for boven i 1966, da Ottar Brox's bog: »Hva skjer i Nord-Norge« udkom[14]). Sigtet med bogen var at skabe politisk debat omkring den samfundsplanlægning, som bl. a. havde medført Nord-Norges planen. For – som Brox skriver i for-

[13]) At fællesaktioner i lokalsamfund kan føre til ændringer i befolkningens levevilkår, viser resultatet af sultestrejken i den lille svenske by Blåsjö, hvor denne fælles, politiske aktion fremtvang igangsættelsen af offentligt arbejde. Det samme ses af talrige skolestrejker, hvor hele lokalsamfund står bag kravet om opretholdelse af den lokale skole, på trods af administrationens krav om »rationalisering« og nedlæggelse.

[14]) Ottar Brox: »Hva Skjer i Nord-Norge«, Pax, Oslo 1966.

ordet: »Jeg blev etter hvert overbevist om, at eventuelle løsninger må søkes på det politiske plan, og at vi kaster bort tid ved å prøve å finne »tekniske«, »faglige«, »politisk nøytrale« løsninger[15]).

Bogens centrale spørgsmål, som konkret stilledes i forbindelse med Nord-Norges fremtid, men som egentlig gælder hele samfundet, formulerer han til: »Hva slags samfunn er vi egentlig i ferd med å skape? Vil vi ha det slik som det ser ut til å bli? Finnes det alternative mål for vårt økonomiske strev, og hvilke midler er vi villige til å ta i bruk for å oppnå disse?«[16]).

Siden gennemgås en række aspekter ved udviklingen i Nord-Norge. Først ti kapitler, hvor de negative konsekvenser af den foregående udvikling påpeges, dernæst fire, hvor alternative udviklingsmuligheder stilles op. Bag denne gennemgang ligger en analytisk model, som på sin vis indebærer en »levevilkårsmåling«, men som ikke umiddelbart minder om den svenske operationelle, kvantificerede måling. Det karakteristiske ved den model, som Brox opstiller og bruger, er dens konsekvente udgangspunkt i det enkelte individs situation, sådan som den opleves af den enkelte og påvirker den enkeltes valg af handlinger.

Modellen sammenfattes i en artikel i bogen »Strukturfascismen och andre essäer« fra 1972[17]). Udgangspunktet er altså de enkelte menneskers bestræbelser på værdirealisering, først og fremmest deres erhvervsmæssige karrierer, der »kan beskrivas som en serie beslut genom vilka individen försöker maximera vissa värden. Karriärernas inriktning påverkas av individernas opportunitetssituation, dvs. av den uppsättning restriktioner och möjligheter som bestämmer gränserna för handlingsvalet«[18]).

Modellens hovedvariable bliver:

1. Værdier
2. Situation
3. Erkendelse

hvor værdiernes betydning allerede er fremstillet: Det er dem, der styrer individernes karrierevalg på langt sigt. Situationen, »opportunitetssituationen«, afgør valgene imellem de forskellige veje mod målet, dvs. er den umiddelbare årsag til individernes valg. Endelig influerer erkendelsen afgørende på, om individerne søger at tilpasse situationen til sine ønsker, eller omvendt, individerne tilpasser sig til situationen. Erkendelsen er med andre ord i første række et spørgsmål om graden af indsigt i samfundets muligheder og begrænsninger og bevidstheden om, hvorvidt politiske æn-

15) »Hva Skjer i Nord-Norge«, op. cit. s. 8.
16) »Hva Skjer i Nord-Norge«, op. cit. s. 8.
17) Ottar Brox: »Strukturfascismen och andre essäer« Verdandi Debatt, 1972.
18) »Strukturfascismen . . .« op. cit. s. 56.

dringer af disse er mulige. Værdierne og erkendelsen er »svært påvirkelige«, hvorimod situationen er ændrelig gennem politik og planlægning. Derfor gør Brox i alle sine analyser situationen, de samfundsmæssige omgivelser, til centrale. Han analyserer den i konkret form, som det enkelte individs opportunitetssituation. Den udgøres af følgende kategorier:[19])

1. Resurser
2. Rättigheter
3. Hushålsstruktur, familjens utvecklingscykel
4. Lokal organisation, ekonomiska enheter utöver hushållet
5. Externa faktorer (marknader, finansieringskällor, näringslagsstiftning)
6. Lokale möjligheter att modificra externa faktorer
7. Attraktiviteten hos de möjligheter, som individer och hushåll har utanför lokalsamhället.

De syv faktorer er ikke uafhængige af hinanden, tværtimod understreges det, at de griber ind i hinanden og gensidigt betinger og modificerer hinanden. Det er endvidere muligt at substituere dem med hinanden. F. eks. kan de naturgivne ressourcers mangelfuldhed substitueres gennem de eksterne faktorer.

De syv faktorer lægger – i lighed med levnadsnivåkomponenterna – op til politiske indgreb. Den svenske opdeling tog sigte på at forsyne administrationen med let-håndterlige data, som kunne indgå i de politiske og administrative bestræbelser på at forbedre levnadsnivå'et for de dårligt stillede grupper af befolkningen. Den norske undersøgelse lægger derimod op til at give befolkningen selv argumenter, som kan fremføres i form af krav til administrationen og politikerne. Den norske undersøgelsesmodel peger endvidere på et konkret geografisk områdes problem, mens den svenske opererer med gennemsnitsområdernes problemer. Derved bliver den norske model direkte anvendelig i befolkningens politiske kræven, mens den svenske kræver yderligere præcisering, førend der kan udledes såvel konkrete problemer, som problemløsninger.

Når man ser på udformningen af de komponenter, som indgår i den svenske undersøgelse og de faktorer, som indgår i den norske, fristes man til at benævne de to modeller som henholdsvis teknokratisk og populistisk. Denne sondring opstiller Brox selv i sidste kapitel i »Hva skjer i Nord-Norge«[20]). Kriterierne på den teknokratiske planlægnings- og undersøgelsesmodel er, at samfundet ses som bestående af klart adskilte sektorer, der kan undersøges hver for sig, og hvor realiseringen af befolkningens velfærd kræver udvikling inden for hver af de forskellige sektorer. Dvs. en under-

[19]) »Strukturfascismen . . .« op. cit. s. 58–59.
[20]) »Hva skjer i Nord-Norge?« op. cit s. 178–200.

søgelsesmodel i lighed med den svenske med opdeling i ni adskilte levevilkårskomponenter. Kriterierne på den populistiske undersøgelses- og planlægningsmodel er, at samfundet ses som bestående af husstande eller familier organiserede i forskellige lokalsamfund. Befolkningens velfærd opnås gennem en samlet forbedring af lokalsamfundets forhold, dvs. en ændring af det samlede sæt af muligheder og begrænsninger. En analyse og en planlægning af denne art er den norske, som netop viser, hvorledes den sektorielle opdeling med forsøgene på at fremme hver sektors udvikling for sig ikke nødvendigvis fører til en forbedring af levevilkårene for befolkningen i lokalsamfundene.

Men heller ikke den norske model er problemløs, når det gælder en forbedring af levevilkårene for befolkningen i udkantområderne, hvor samfundets voldsomme strukturændringer medfører svigtende beskæftigelsesmuligheder for alle og fravandring af de unge. Analysens focusering på lokalsamfundet som »mobiliseringsenheden« kan måske forsvares i Nord-Norsk sammenhæng, men bliver tvivlsom, når man bevæger sig til mindre homogent sammensatte lokalsamfund. Problemet vil blive taget op i det følgende afsnit.

3.2. *Nogle problemer*

Problemet er kort sagt, at der findes forskellige klasser i langt de fleste lokalsamfund. Klasser med forskellig tilknytning til den materielle produktion. Og det betyder igen, at der ikke kan laves en – og kun én – analyse af individernes opportunitetssituation. Den varierer fra klasse til klasse. Det gør analysen langt mere kompleks, og det gør især fremsættelsen af forslag til, hvorledes planlægningen bør udformes langt mere kompliceret.

Den løsning, Brox selv har peget på, går ud på, at analysen trods alt gennemføres som oven for skitseret, men under hensyntagen til de forskellige klassers forskellige interesser. Løsningerne, forslagene til de politiske og planlægningsmæssige indgreb, søges udformet således, at de indebærer gensidige fordele for de forskellige klasser. Princippet kunne kaldes »symbiotiske løsninger«. I en lang række tilfælde vil sådanne løsninger kunne tænkes – men naturligvis ikke i alle.

Når de ikke kan gennemføres, findes der ingen anden udvej end at opridse de modstridende interesser så klart som muligt og så vælge en løsning, der uundgåeligt bliver politisk. At der findes uløselige modsætninger i samfundet, kan man ikke laste analysen – det er ikke dens skyld.

Et andet problem er, at mens den svenske undersøgelsesmetode er den »akcepterede« inden for samfundsvidenskaberne, den »videnskabeligt« korrekte, så opfylder den norske ikke kravene om repræsentativitet, statistisk tilfældige udvalg osv. Til det er at sige, at den svenske model – netop på

grund af disse kravs opfyldelse – bliver ude af stand til at indfange den kompleksitet i de sociale relationer mellem de undersøgte indbyrdes og mellem samfundets muligheder og de undersøgte. Derved bliver den ude af stand til en fyldestgørende analyse af alle aspekter ved levevilkårene. Den svenske undersøgelse konformerer til en naturvidenskabelig, postuleret apolitisk metodik, mens den norske i stedet har valgt en samfundsvidenskablig, politisk engageret metodik. Når man skal se på resultatet af de to undersøgelser, så slås man af det begrænsede udsyn og den meget kortsigtede anvendelighed i den svenske undersøgelse, og det vide udsyn og den virkelig essentielle problematik, som tages op til behandling i den norske. Men i stedet for at se de to undersøgelser som alternativer, der udelukker hinanden, kan man også vælge at se dem begge som nødvendige forudsætninger for etableringen af et både sikrere og samtidig mere visionært grundlag for samfundsplanlægningen.

4. LEVEVILKÅRENE I NORDJYLLAND

4.1. *Undersøgelsens forhold til »levnadsnivåundersökningen« og »udkantområdeundersøgelserne i Nord-Norge«*

Undersøgelsen af levevilkårene i Nordjylland har jeg foretaget for Landsplanudvalgets sekretariat som led i sekretariatets samlede undersøgelsesarbejde i Nordjylland. Formålet med undersøgelsen var at analysere, hvorledes levevilkårene er i dag, samt at komme med forslag til, hvorledes de kunne forbedres.

Det var fra starten endnu ikke endeligt afgjort, hvilke aspekter der skulle inddrages i undersøgelsen. Men det ønskedes fra sekretariatets side, at der specielt skulle skabes en bedre forståelse af, hvad der fik folk i Nordjylland til henholdsvis at vælge flytning væk derfra, eller at blive.

Dette bragte begrebet, levevilkår, ind i billedet, hvor levevilkårene i første omgang sås som alle de forhold, der er af betydning for den enkelte, når vedkommende skal bestemme sig til enten at flytte eller blive boende. Senere – efter inspiration fra Levnadsnivåundersökningen – introduceredes den tidligere nævnte ressourcedefinition, hvor det centrale er, at levevilkårene ses som individernes rådighed over ressourcer, ved hvis hjælp de kan kontrollere og bevidst styre deres liv.

Men mens levevilkårsundersøgelsen i starten således var inspireret fra levnadsnivåundersökningen, så var – og blev – det dog først og fremmest lokalsamfundsaspektet fra Brox, som fik betydning. Nordjylland udviser netop de gængse tegn på at være et område, som er ramt af sin marginale beliggenhed i forhold til befolknings- og industrikoncentrationerne i landet som helhed. Dette betød, at den Nord-Norske metodik ansås for den bedst egnede til opnåelse af den egentlige forståelse af den enkelte persons situa-

tion og de af den følgende valg af tilpasning. En tillempet udgave af Brox's opportunitetssituations-faktorer er anvendt som den gennemgående disposition for den endelige rapport om levevilkårene i Nordjylland.

Undersøgelsen af levevilkårene i Nordjylland giver ikke endelige løsninger på udkantområdeproblematikken, men sigter snarere mod at introducere befolkningens syn på – og ønsker for – den fremtidige udvikling i området. Derved afviger analysen på forskellige punkter fra Brox's og Sten Johanssons undersøgelser. I forhold til Brox har det været nødvendigt at indføre en klasseopdeling, da de nordjyske områder er klassemæssigt langt mere heterogene end de Nord-Norske. I forhold til Sten Johanssons analyse er det kun nogle af de ni komponenter, som er taget med i analysen, hvor de til gengæld ses i sammenhæng.

4.2. *Undersøgelsens resultater*

Analysen er opbygget over to sæt af data. Den væsentligste del bygger på en række intensive interview taget i to områder i Nordjylland i 1970 og 1971. Disse interview blev brugt i den Brox'ske del af analysen. I den Sten Johanssonske blev anvendt et postspørgeskema, hvor specielt arbejdsforhold, boligforhold, økonomiske forhold og uddannelsesforhold blev analyseret. Analysen var kun på individniveau, når spørgsmålene decideret rettede sig til enkeltpersoner, ellers var de på husstandsniveau. F. eks. drejede økonomien sig om familiens eller husstandens økonomi, boligen lige sådan – mens arbejdssituationen var på enkeltpersonniveau.

Hvad karakteriserer da de Nordjyske udkantområder i dag? Hvorledes er levevilkårene dér? Og hvilke er de centrale problemer i forholdet til storbyområderne?

Spørgsmålene kan ikke besvares over én kam. Forholdene stiller sig forskelligt efter, hvilken klasse der tænkes på. I undersøgelsen af levevilkårene i Nordjylland skulle specielt focuseres på de dele af befolkningen, som havde problemer, på dem som rammes af strukturforandringerne, sådan som de forløber nu. Dette førte til en focusering på to klasser, hvor der foregår en proletarisering med overgang fra at være sin egen arbejdsgiver til at være lønarbejder. De to klasser er fiskerne og de små landmænd. Som en tredje klasse med problemer måtte undersøgelsen nødvendigvis også se de nuværende lønarbejdere: Arbejderne og småfunktionærerne.

For fiskerne konstateres en forskydning i hele erhvervets opbygning og dermed i den situation, som møder den unge, der vælger at blive fisker. Tidligere var den almindelige kutter ejet af skipperen, som så havde partsfiskere med ud. Udbyttet beregnedes som procentsatser af fangsten, efter at båden og skipperen havde fået deres andele. Men forholdet mellem skipper og de andre fiskere var et forhold mellem ligemænd: Man boede

i samme by, kendte de samme mennesker og var kammerater både på havet og i land.

Den struktur, som nu trænger sig på, er den typiske privatkapitalistiske. Investorere og rederier køber store stålkuttere, hvor hele mandskabet, inclusive skipperen, er ansatte som lønarbejdere. Arbejdets karakter ændres fra at indgå i en livsstil til at blive en speciel form for det almindelige, kontraktlige lønarbejde. Dette slog tydeligt igennem hos de unge fiskere, jeg mødte. De, der fiskede med stålkutterne var villige til at ombytte deres arbejde med arbejde på land, hvis ellers der blev økonomisk mulighed for det. Fiskerne i det traditionelle fiskeri ville i langt højere grad fortsætte med fiskeriet, selv stillet over for fristende alternativer på land. Man var, og blev, fisker.

For landmændene med de små brug findes i dag store problemer med at få brugene til at løbe rundt. Der findes tre forskellige veje ud af dilemmaet med et for lille brug. Enten bider man sig fast og søger at klare sig med en ringere levefod end i det øvrige samfund. Eller man søger at finde et erhverv, noget arbejde som lønarbejder, som enten manden eller konen kan drive ved siden af landbruget. Det er imidlertid ofte svært – især at finde arbejde på landmandens egne præmisser. Industrien søger at finde arbejdere, som vil arbejde på dens præmisser og disse er ikke sammenfaldende med landmandens. En løsning, som nogle har brugt, er at lade konen enten passe bruget eller tage lønarbejde. Men dobbeltarbejdet i den nuværende udformning, hvor lønarbejdet ikke er til at indrette efter landbruget, er ikke en tillokkende kombination. Dog er den for mange mere ønskværdig end det totale brud, som ellers er det tredje alternativ til landbruget. I den forbindelse – når man går over til ene lønarbejde – er det tydeligt, at denne overgang sker hurtigere, hvis man ikke samtidig behøver at skifte bolig. Skal man både opgive boligen og landbruget, er springet større og sværere at tage.

Endelig er der klassen af arbejdere og småfunktionærer. Begge disse grupper lever af at sælge deres arbejdskraft. Og klassen har det fælles problem, at der ofte mangler købere af arbejdskraften. Man tvinges til at gå arbejdsløs. Og det kan – på trods af, at det er relativt almindeligt i Nordjylland – dog være både en økonomisk og psykisk belastning. Økonomisk, fordi understøttelsen ikke giver fuld kompensation for lønnen, psykisk, fordi mange lever med en opfattelse, som populært kan sammenfattes i udtrykket: »Lediggang er roden til alt ondt«.

Når der endelig er nogen at sælge sin arbejdskraft til, så er vilkårene, hvorunder salget foregår, ofte til købers fordel. Arbejdsgiverne kan føre den hårde, klassiske arbejdsgiverpolitik. Svaret på ethvert krav fra arbejdersside er: »Hvis du ikke er tilfreds kan du gå – der står tyve og venter på din plads udenfor«.

I andre tilfælde hos de små mestre, som selv arbejder med, er forholdene på arbejdspladsen i og for sig gode nok, men lønnen er ofte meget lav og utilfredsstillende. Men på grund af de nærmest venskablige bånd, som findes mellem mester, svende og arbejdsmænd, er decideret arbejdskamp på lokalt initiativ utænkelig.

Helt generelt findes der en opfattelse af forholdet mellem arbejdere og arbejdsgivere, som fremhæver interessefællesskabet. Man ser virksomhedernes og arbejdernes interesser som sammenfaldende og bevidst fagforeningspolitik mødes med skepsis og passiv modstand. Det manglende engagement i forsøg på forbedring af ens egen situation, skyldes imidlertid ikke blot en manglende indsigt i, at arbejdere og arbejdsgivere ikke har fælles interesser. Det skyldes nok så meget en nøgtern erkendelse af, hvem der er stærkest i den lokale sammenhæng; og der kommer arbejderne klart til kort. Der er altid nye folk at få, hvis nogle af de gamle protesterer eller »driver agitation« o. lign.

De øvrige levevilkårskomponenter: boligforhold, sociale forhold, fritidsforhold osv. er ikke i samme udstrækning problematiske i Nordjylland. Ofte tværtimod. Der er snarere tale om, at man i Nordjylland har en række fordele: billigere boligere, en storslået natur, ofte en omgangskreds man er vokset op sammen med osv. I erkendelse af dette, blev disse komponenter ikke taget op som problemområder. Levevilkårene – set som rådighed over ressourcer ved hvis hjælp den enkelte bevidst og frit kan styre sit valg af livsform – er kun virkeligt problematisk på ét felt, som til gengæld er fundamentalt for alle de øvrige: arbejdsforholdene. En helt afgørende forudsætning for at forbedre forholdene for befolkningen i Nordjylland er derfor, at der skaffes både flere og bedre arbejdspladser til områderne. Først da vil folk dér kunne udnytte de øvrige ressourcer.

Afskaffelsen af manglen på arbejdspladser ville ikke alene komme de nuværende lønarbejdere til gode, men ville også have afgørende betydning for andre klasser i lokalsamfundet. For de tidligere gennemgåede klasser ville det f. eks. for fiskerne betyde, at der blev tale om alternative jobmuligheder på land, når arbejdet som fisker – af den ene eller anden grund – ikke længere frister. For de små landmænd, som ikke længere kan klare bruget, ville det betyde, at man enten kunne få et halvdagsarbejde – det ville for mange være en meget ønskværdig løsning – eller at man kunne tage springet helt og skifte over til et egentligt heldags lønarbejde.

Indirekte ville forbedringen i arbejdssituationen også kunne komme til at hjælpe den store gruppe af selvstændige næringsdrivende indenfor byernes serviceerhverv, som idag mærker fravandringen i form af faldende kundetal og især som fravandring af de potentielt mest købedygtige grupper af befolkningen, de unge.

I det følgende afsnit vil argumentationen for ændringer i samfundets

politik og planlægning overfor udkantområderne blive gennemført. Udgangspunktet ligger i det gennemgåede empiriske materiale.

4.3. *Argumentation i forbindelse med levevilkårene i danske udkantområder*

Oprindelig startedes denne artikel som en diskussion mellem Poul Ove Pedersen og mig, affødt af hans artikel i Økonomi og Politik om »Vækstcentrer og bysystemer« [21]). Da jeg opfatter den nævnte artikel som symptomatisk for, hvorledes overvejelserne af bl. a. de danske udkantområdeproblemer er, vil jeg begynde med en kritisk gennemgang af artiklens argumentation for at ende med et alternativt argument for decentralisering – og en alternativ betragtning af de midler, som Poul Ove Pedersen opstiller.

Poul Ove Pedersen indleder med at opstille to forskellige argumenter for decentralisering[22]):

»Det ene er, at storbyerne er blevet for store, umenneskelige og uøkonomiske, trafikanlæggene er overbelastede, støj- og røgproblemer er voksende osv. Kort sagt, at storbyerne er ved at kvæle sig selv, og vi må derfor forsøge at stoppe deres vækst.« »Det andet argument er, at kun ved at skabe relativt store »vækstcentrer« i landets udkantområder vil vi være i stand til at fastholde befolkningen og sikre den økonomisk vækst i disse områder«.

Det første argument indeholder i realiteten en lang række argumenter – og modargumenter – for decentralisering. Imidlertid er de så generelt formuleret, at de ikke for alvor kan danne udgangspunktet for en virkelig argumentation for decentralisering. At storbyerne er blevet for store og umenneskelige er kun delvist brugbart som argument: storbyerne er kun blevet umenneskelige for de mennesker, som er henvist til at bo i visse dele af dem, dvs. for de dårligst stillede dele af befolkningen. De bedrestillede mærker sjældnere til trafikgenerne, røg- og støjproblemerne osv. En argumentation må derfor klargøre, hvem der først og fremmest har fordel af decentraliseringen, eller – omvendt – af centraliseringen. I argumentet siges også, at storbyerne er ved at kvæle sig selv. Det er vel – desværre – ikke tilfældet. De virker tværtimod ret vitale. Gjorde de ikke det, ville problemet med decentraliseringen løse sig selv.

Det andet argument må snarere betegnes som et middel. Skabelsen af vækstcentrer kan ikke bruges som argument for decentralisering, men kan

---

21) Poul Ove Pedersen: »Vækstcentrer og bysystemer«. Økonomi og Politik, nr. 2, 1971 (op. cit.).

22) »Vækstcentrer og bysystemer« op. cit. s. 141.

komme på tale som middel, når decentraliseringens udformning skal besluttes.

Senere i artiklen formuleres en regionalpolitisk målsætning, der kan ses som et decentraliseringsargument: »Formålet med en regionplanlægning må være at skabe akceptabel levestandard for så mange mennesker som muligt«[23]). I denne målsætningsformulering indgår to begreber, som udvander den fuldstændig: »akceptabel« og »som muligt«. For det er klart, at det aldrig er muligt at gøre det væsentligt bedre end nu, undtagen ved at tænke – eller planlægge – urealistisk. Den politiske og tekniske realisme sætter altid meget snævre grænser for, hvad der er muligt.

Skabelsen af vækstcentre er et af de første midler, som Poul Ove Pedersen tager op. Ved at opbygge centre med mange forskellige industrier og dér prioritere sådanne, der har en spredningseffekt, skulle det «. . . således være muligt for en region, ved subsidiering af en vækstindustri, at trække sig selv op ved håret, at skabe »self-sustained growth«[24]). Dette er at omgå problemet i stedet for at nærme sig det: hvordan fås den eller de vækstindustrier overhovedet til at komme? Subsidiering inden for de hidtil anvendte rammer har jo åbenbart ikke været tilstrækkelige, hvad yderligere skal der til? Men ikke alene omgås problemet, det gøres indirekte uløseligt, idet det i artiklen nævnes, at vækstcentre næppe skal være på mindre end 250.000 indbyggere med dertil hørende beskæftigelse. Dvs.at så godt som alle de problemområder, der findes i Danmark (og i Skandinavien med) godt kan opgive denne løsningsmulighed, alene på grund af kravet om en by på 250.000.

I en efterfølgende diskussion af, hvad det er, der begrunder virksomhedernes tilbageholdenhed med at flytte ud, nævnes, at innovationsspredningsprocessen tvinger virksomhederne til at koncentrere sig der, hvor innovationerne spreder sig – og det er i de allerede store centre. Argumentets betydning – eller mangel på betydning – er svært af afgøre. Det kunne godt virke som lidt af en efterrationalisering for en del virksomheder, at det skulle være så afgørende at være i nærheden af f. eks. København med hver en del af produktionen og administrationen. Formentlig er denne nærhed til innovationerne et plus. Imidlertid kan betydningen næppe være så stor, at den kunne opveje et væsentligt højere etableringsomkostningsniveau i storbyområderne, evt. kombineret med en regionalpolitisk bevidst prispolitik med hensyn til tele- og datakommunikation.

Mens skabelsen af vækstcentre som egentligt middel må anses for tvivlsomt – og iøvrigt som værende på grænsen til det tautologiske: med skabelsen af vækstcentrer kommer der vækst! – nævnes et middel af en an-

[23]) »Vækstcentre og bysystemer« op. cit. s. 160.
[24]) »Vækstcentre og bysystemer« op. cit. s. 150.

den karakter: »spill-over effekten«: »Denne proces, hvorved de mest omkostningsbevidste virksomheder presses ud ...«, og lidt senere: »Betydningen af denne spill-over effekt er stigende. Årsagen hertil er at finde i ændringer i de store virksomheders organisationsstruktur og i udviklingen af de moderne transport- og kommunikationsnet«[25]).

Poul Ove Pedersen ser imidlertid meget snævert teknisk-økonomisk på spill-over effekten. Det nærliggende ville dog være, at se på netop denne effekts politiske karakter: omkostningerne er både et teknisk og et politisk spørgsmål. Omkostningerne ved placeringer af virksomheder i f. eks. storbyområder kan i vid udstrækning bestemmes gennem lovgivningen, enten ved direkte etableringsafgifter eller ved pålæggelse af grundafgifter, indførelsen af zoning med stigende priser ved de større byer osv. Alle den slags indgreb kan bruges til at tvinge udviklingen i den retning, den ønskes. Når Poul Ove Pedersen hæfter sig ved de tekniske løsninger uden at gøre opmærksom på, at grundlaget for løsningerne også kan ændres, forudsætter og indebærer hans analyse, at samfundets muligheder og begrænsninger er givne og uændrelige. Netop med hensyn til spill-over effekten bliver dette meget tydeligt. Dér afgøres omkostningerne ved de alternative placeringer af, om samfundet gennemfører zoning, afgifter, restriktioner og forbud – dvs. stort set alene af politiske beslutninger. Når spill-over effekten derfor analyseres som noget én gang for alle givet, er det en konserverende opfattelse, som gør samfundet mere uigennemsigtigt og »apolitisk« i stedet for politisk og åbent for analyse og stillingtagen.

At Poul Ove Pedersens middelgennemgang bliver mangelfuld, hænger til dels sammen med hans manglende argumentation for decentralisering. Man kan forsøge argumentation på mange forskellige niveauer: Centralisering – decentralisering kan diskuteres som et samfundsøkonomisk regnestykke – dér mødes man af problemer med fastsættelse af priser på en lang række ikke-monetære aspekter ved f. eks. levevilkår for befolkningen. Man kan tage udgangspunkt i langsigtede overvejelser over alle ressourcer – også de økologiske – og diskutere, hvorledes man optimalt indretter sig, således at udnyttelsen af ressourcerne så vidt muligt ikke bliver ekstraktiv, men i stedet regenererende[26]). Endelig kan man – som marxister ofte gør – erkende, at der til et givent niveau i produktionsmidlernes udvikling hører en bestemt organisering af befolkningen i det fysiske rum, og at storbyer og centralisering med andre ord er et uundgåeligt onde i det kapitalistiske samfund på dets nuværende udviklingstrin. Denne erken-

[25]) »Vækstcentre og bysystemer« op. cit. s. 153–158.

[26]) Poul Erik Grohnheit: »Ressourcerne og den fysiske planlægning«, Økonomi og Politik, nr. 4, 1971, benævner den ekstraktive ressourceudnyttelse som »produktionsfaktorsynspunktet«, og den regenererende som »ressourcesynspunktet«, og argumenterer for en mere bevidst planlægning ud fra det sidstnævnte synspunkt.

delse kan let føre til defaitisme. En mere konstruktiv betragtningsmåde fremhæver, at samfundets udformning hænger nøje sammen med dels den teknologiske udvikling, men at også de politiske beslutninger medvirker. Det er den erkendelse, som ligger i de norske analyser af udkantområdeproblematikken. Og det er den opfattelse, som kan give et andet syn på, dels hvilket argument, der er for decentralisering, dels hvilke midler der er relevante, og hvordan disse midler skal udformes.

Som det grundlæggende argument for decentralisering af industrien kan følgende kræves opfyldt: »Alle mennesker skal kunne få et velbetalt og afvekslende arbejde i umiddelbar nærhed af det sted, de ønsker at bo«.

Dette er helt klart et utopisk krav. Men på trods af dette kan kravets opfyldelse udmærket fungere som målsætning for samfundets politiske beslutninger. Det ligger uden for enhver tvivl, at kravet er i overensstemmelse med størstedelen af befolkningens ønsker. I Nordjylland var det ønsket om arbejde, som drev folk til enten at flytte væk – eller som, hvis man blev tilbage, ofte førte til akcept af klart utilfredsstillende arbejdsforhold. Ustandselig dukkede der i interviewene problemer op, som kunne føres tilbage til de dårlige arbejdsforhold, og det hyppigst fremførte ønske var netop at få flere arbejdspladser til egnen.

I forbindelse med dette fundamentale argument, som er i langt størstedelen af befolkningens interesse, opstår der nogle problemer ved realiseringen. Væsentligst er problemet, at vort samfundssystem er privatkapitalistisk, hvad der sætter snævre rammer for, hvilke muligheder der er for styring af virksomhedernes lokalisering. Tilsvarende medfører samfundssystemet, at hver enkelt virksomhed skal være i stand til at konkurrere med virksomheder i andre lande. Der fremtvinges en snæver betragtning af rentabilitet, som alene går på den enkelte virksomhed, ikke på samfundet eller lokalsamfundet som helhed. Forudsætningen for en virkelig konsekvent løsning af problemet med en menneskeliggørelse af produktionsapparatet, inclusive en decentralisering af virksomhederne, må være en helhedsbetragtning, en samfundsøkonomisk vurdering, som først er mulig, når produktionsmidlerne er i samfundseje. Først da vil hensynet til befolkningens levevilkår kunne prioriteres højest. Med andre ord vil en konsekvent løsning kræve fundamentale ændringer i vort samfund.

Men også mindre konsekvente løsningsmuligheder findes. Dér dukker Poul Ove Pedersens gennemgang af midlerne op igen. Og specielt dukker spill-over effektens politiske side op. Det skulle være muligt at styre placeringen af virksomhederne i langt højrer grad ved at gribe ind i omkostningerne ved forskellige placeringer. Forudsætningen er imidlertid, at den politiske natur af spill-over effekten erkendes. Yderligere kan en række indgreb nævnes, som idag fremmer centraliseringen og hæmmer decentraliseringen: Statens investeringer i storbyregionerne, specielt Køben-

havn, som fritager erhvervslivet for følgevirkningerne af placeringen i de allerede store centre[27]). Den midlertidigt stoppede fremmedarbejderimport havde også en afgørende betydning i forbindelse med centraliseringen, idet manglen på arbejdskraft i storbyområderne kunne have tvunget virksomhederne ud, hvor arbejdskraften var at finde. Nu fik virksomhederne i stedet et pusterum, hvor arbejdskraften kom direkte til dem. Arbejdsformidlingens regler om fratagelse af arbejdsløshedsunderstøttelse, hvis en arbejdsløs nægter at tage anvist arbejde har (potentielt) samme virkning: virksomhederne kan vederlagsfrit få tilsendt arbejdskraft uanset, hvor de placeres. Både fremmedarbejderimport og »deportationsparagraffen« fjerner det kraftige incitament til udflytning af virksomheder, som manglen på arbejdskraft ellers er.

I diskussionen af de ovennævnte indgrebs betydning, både aktuelt og i fremtiden, må det undgås, at der lægges ensidig vægt på indgrebenes økonomiske aspekter. Dette gælder især med hensyn til spill-over effekten, der må anses for langt det mest effektive middel til bevidst styring af udviklingen. Udvidelsen af de hensyn, der skal tages ved udformningen af samfundet – for så vidt denne udformning styres via planlægningen – må tage hensyn til befolkningens levevilkår. Det er her udtrykt i det grundlæggende argument for decentralisering: at alle – også lønarbejdere – skal kunne få arbejde der, hvor de ønsker at bo. Overfor dette kan erhvervslivet opstille sine rentabilitetskrav, som – hvis de var ene afgørende – ville føre til andre løsninger end decentraliseringen. Den endelige udformning af samfundet må dernæst blive et kompromis mellem disse målsætninger. Dette kan lyde banalt, men argumentationen må gennemføres mere eksplicit »tosidigt« end idag, da resultatet ellers aldrig kan blive, at man bevidst styrer mod en forbedring af levevilkårene for befolkningen i udkantområderne. En forbedring med øgede muligheder for bevidst at kunne kontrollere og udforme sit eget liv.

Undersøgelser af levevilkår må derfor – til dels i modstrid med den svenske, men i overensstemmelse med den norske – indeholde kimen til en politisering af levevilkårenes forskellige aspekter. I sammenhæng med udkantområdeproblematikken, som er temaet for denne artikel, vil det betyde, at arbejdsforholdene skal indtage en central placering. Det er først og fremmest dem, der skal gøres til et politisk spørgsmål. Både når det gælder antallet og kvaliteten af dem. Det må gøres helt klart, både for politikere, planlæggere og befolkningen selv, at det først og fremmest er manglen på

[27]) I »Ressourcerne og den fysiske planlægning« op. cit. s. 419 omtales denne tendens med overførelse af omkostninger fra den enkelte virksomhed til det offentlige som »eksternalisering«. En tendens der problematiserer rationaliteten af mange »effektiviserings- og rationaliseringsbestræbelser« foretaget ud fra virksomhedsøkonomiske vurderinger.

arbejdspladser, som rammer befolkningens levevilkår. Specielt hårdt naturligvis den klasse, som består af arbejdere og funktionærer, der ikke har alternative muligheder for indtjening. Men også direkte de små landmænd, som må have enten halv- eller heldagsarbejde ved siden af landbruget, og fiskerne som ikke længere kan eller vil fortsætte på havet. Og som indirekte rammer de små selvstændige næringsdrivende: de handlende, håndværkerne osv. Kort sagt er det i udkantområderne afgørende, at man argumenterer for en virkelig effektivisering af samfundets styring over placeringen af arbejdspladser både udfra økonomiske- og levevilkårssynspunkter. Og det er afgørende, at levevilkårenes påvirkelighed ikke blot gennem tekniske, men også gennem politiske indgreb, klargøres.

DAGSPRESSEN OG EEC

JØRGEN DALHOFF

I. INDLEDNING

Formålet med det foreliggende studie er at belyse den danske dagspresses indhold om »De europæiske Fællesskaber«, EF eller EEC[1]).

Når undersøgelsen er foretaget, er det ud fra det synspunkt, at dagspressen er det sted, sammen med radio og tv, hvor befolkningen får størsteparten af sine oplysninger om EF. Denne kategoriske påstand bygger på en undersøgelse foretaget af Niels Thomsen[2]) i 1964, på en enquête foretaget af tv-avisen og på almindelig viden om problemerne.

Massemediernes udbredelse er enorm i Danmark, men med hensyn til politisk påvirkning må dagspressen stadig siges at indtage en dominerende plads. Den såkaldte ugepresse har store oplag, men er fortrinsvis af underholdende karakter uden direkte at tage stilling til afgørende politiske spørgsmål. Desuden vil deres værdi som nyhedsformidlere selvsagt være minimal. At de på den anden side ikke er politisk neutrale, viser en nylig foretaget undersøgelse[3]), idet det her konkluderes, at de normer og værdier, som præger indholdet, er yderst samfundsbevarende og af udpræget borgerlig, mellemklasse observans. Disse konklusioner er imidlertid meget værdiladede og vil ikke blive uddybet her.

De politiske tidsskrifter har i Danmark en meget lille udbredelse rent oplagsmæssigt og er derfor uinteressante i denne sammenhæng. Mere betydningsfulde er de såkaldte fagblade, som har ret stor udbredelse og som ofte tager skarpe standpunkter i den politiske debat. Man kan her tænke på fagbevægelsens blade, hvor så indflydelsesrige folk som Thomas Nielsen, Hans Rasmussen og Anker Jørgensen har stor betydning for meningsdannelsen. Distriktspressen har i de senere år fået øget betydning. Der uddeles over 300 lokal- og annonceblade pr. uge til næsten samtlige husstande i Danmark. Det stigende oplag har medført større muligheder for en egentlig nyhedsdækning og for andet stof af politisk interesse. Ud fra et EF-synspunkt er disse blade dog uden faktisk betydning.

Når dagspressen trods alt stadig må tillægges størst betydning, skyldes det

---

[1]) i det følgende vil EF og EEC blive brugt i flæng.

[2]) N. Thomsen: »Partipressen«, Institut for Presseforskning og Samtidshistorie, 1965.

[3]) Foretaget af Institut for statsvidenskab i Århus. Man undersøgte en »halv« årgang af »Søndags-BT«.

nogle faktorer, som er nævnt i en Gallup-undersøgelse, refereret til hos Niels Thomsen. I denne undersøgelse har man sammenstillet dagspressens samlede oplag med antal husstande. Det viser sig, at oplaget svarer nogenlunde til antallet af husstande, men antal aviser pr. indbygger er faldet betydeligt. Ifølge Gallup læses hvert dagblad af 2,5–3 personer, hvilket er lidt mere end antal voksne personer (over 15 år) i hver husstand. Ca. 95 pct. af alle voksne i Danmark læser regelmæssigt avis, 20–25 pct. mere end ét blad. Rent tilbudsmæssigt er befolkningen altså ganske godt dækket ind via dagspressen. Men hvilke faktorer spiller ind i den proces, der foregår mellem medierne og modtagerne imellem (i vort tilfælde dagspressen og læserne)? Det vil vi se på i det følgende.

II. NYHEDSFORMIDLINGEN

A. *Nyhedens vej til læseren*

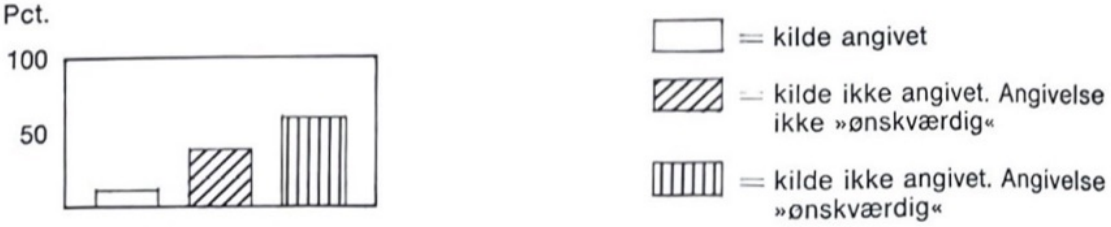
Der er yderligere to problemer, som er relevante baggrundsfaktorer for undersøgelsen. Det er selve nyhedsformidlingen og virkningen af det stof, som viderebringes i massemedierne og i særdeleshed i dagspressen.

Et væsentligt krav til avisernes nyheder er, at læserne skal kunne stole på dem. Det er ofte svært for læseren selv at bedømme troværdigheden, idet nyhedsstoffet bevæger sig ad indviklede veje, før det når frem til mediet. Det kildekritiske arbejde er altså overladt til nyhedsformidlerne. Det afhænger af stoffet, hvor vigtig kildeangivelsen er; men ved meddelelser om begivenheder, som er af stor vigtighed for mange mennesker, f. eks. oplysninger om EF, hvor dansk tiltræden afgøres ved en folkeafstemning, er det et centralt krav. Ved en undersøgelse på Göteborgs Statsvidenskabelige Institut har man konstateret, at kildeangivelser er en mere sjælden foreteelse end umiddelbart antaget. Følgende figur illustrerer mere tydeligt forholdene:

Hvis angivelse af kilden ikke er ønskværdig, indebærer dette, at telegrammer kommer fra kilden, f. eks. refererer en politisk tale.

En reporter kan selvfølgelig have gyldige grunde til ikke at angive kilden, f. eks. for at beskytte vedkommende, men oftest gælder dette ikke.

Fig. 1. Kildeangivelser hos 24 svenske aviser i perioden marts-april 1964.

Kilde: Stig Hadenius og Lennart Weibull: »Press radio tv«.

I de senere års debat om nyhedsformidlingen har et centralt begreb været den såkaldte »gate-keeper«. Det er opfundet af amerikaneren Kurt Lewin[4]) og er kort et udtryk for den udvælgelsesproces, som foregår på bladenes nyhedsredaktioner. Der sker en enorm frasortering undervejs. Denne frasortering, som læseren er totalt uden indflydelse på, sker ved de forskellige »gates«, som nyheden passerer. Gate-keeper teorien er rigtig og anvendelig i sit udgangspunkt, udvælgelsen af stof, men den lægger for stor vægt på enkeltpersoners, dvs. nyhedsredaktørers, betydning. Undersøgelsen viser, at personen er temmelig underordnet i udvælgelsen af stof, denne afgøres af et samspil af faktorer. Nyhedsprocessen udgør et balanceret system, hvor redigeringen af nyhedsstoffet påvirkes fra i hvert fald tre sider:

1. det nyhedsforetagende, der arbejdes for, eks. en avis.
2. de nyhedsproducenter, som leverer materialet.
3. dem, som nyhederne skal leveres til, eks. læserne.

Gate-keepers bevægelsesfrihed er forskellig fra f. eks. avis til avis. På små blade er ressourcerne begrænsede, hvilket begrænser valgmulighederne. Andre har måske meget faste normer for, hvilke ting der må bringes. Begge disse faktorer afspejles i de aviser, som denne undersøgelse omfatter.

B. *Objektivitet*

En anden vigtig faktor er objektivitetsspørgsmålet. Er aviserne »objektive«? Grön Palm[5]) mener, at der foregår en bevidst vestlig indoktrinering i svenske aviser. Et andet perspektiv er begrebet »nyhedsimperialisme«, forstået som de store vestlige bureauers forvridning af nyhedsformidlingen, især fra U-landene og østlandene, som følge af deres faktiske monopol. Wilbur Schramms undersøgelse[6]) viser, at nyhedsbureauernes værdifællesskab med moderlandene præger deres nyhedsbedømmelse, hvad angår geografiske områder. Man bør have dette i tankerne, når man læser sin avis, idet danske dagblade jo henter så godt som alt udenrigsstof fra de store vestlige bureauer. Ud fra en EF-synsvinkel er denne problematik måske mindre væsentlig, idet aviserne her til en vis grad støtter sig på egne korrespondenter; dette gælder i hvert fald de største blade.

Et spørgsmål, som imidlertid er mere væsentligt, er problemerne omkring begrebet objektivitet. Jeg vil ikke i min undersøgelse forsøge at bedømme, om den danske dagspresse er »objektiv« angående EF, men problemet er væsentligt og fortjener en undersøgelse. Som med så mange andre ting er

4) Lewin: »Frontiers in Group Dynamics II: Channels of group life; Social planning and action research (Human Relations 1947).
5) Palm: »Indoktrineringen i Sverige« (Stockholm 1968).
6) Wilbur Schramm: »Mass Medio and National Development« Stanford 1964.

Fig. 2. En definition af objektivitetsbegrebet.

svenskerne foran os her, idet der foreligger en undersøgelse fra januar 1971 af Jörgen Westerståhl: »LKAB-konflikten i radio/tv og dagspresse«, Statsvetenskapliga Institutionen, Göteborgs Universitet. Det må være rimeligt indledningsvis at slå fast, at en fuldstændig »objektiv« fremstilling er umulig, og vel knap nok ønskværdigt at nå frem til. Selve begrebet er så diffust, at man aldrig vil kunne blive enig om dets indhold. Jörgen Westerståhl har forsøgt at give begrebet konkret indhold, som det fremgår af ovenstående figur:

Vi ser, at der stilles fire krav til en »objektiv« fremstilling:

1. Sandhed.
2. Relevans.
3. Balance.
4. Neutral præsentation.

ad 1. *Sandhed*

Man kan diskutere berettigelsen af dette krav, idet det i nogen grad er overordnet de andre. Uden »Sandhed« er der ingen mening med en balanceret og neutral fremstilling. Desuden er det ofte svært at få konstateret, hvornår en hændelse er sand. Men kravet er vigtigt i den forstand, at vi i de fleste »objektivitets«-undersøgelser må forudsætte det opfyldt. Er dette ikke tilfældet, mister undersøgelsen sin værdi. Min egen undersøgelse er et eksempel, hvor vi må forudsætte kravet om sandhed opfyldt, men hvor det er meget svært at efterprøve, om det faktisk er tilfældet.

ad 2. *Relevans*

Dette krav indebærer, at man skal give en hændelse den placering og plads, som må anses for rimelig. Hvad er rimeligt? Dette er naturligvis svært at afgøre. I sin undersøgelse af Sveriges Radio løste Westerståhl problemet ved at sammenligne med andre nyhedsmedier. Hvis der var stærke afvigelser mellem radio/tv og nyhedsbureauerne og aviser af forskellig partifarve, anså man ikke kravet om saglighed for opfyldt. Før man drager den slags sammenligninger, må man dog sikre sig, at dem man sammenligner med har som et af sine mål at opnå samme grad af saglighed, som det

medium, der undersøges. Det skinner tydeligt igennem her, hvilke vanskeligheder, der er forbundet med måling af objektivitet, hvordan afgør man f. eks., at en avis tilstræber saglighed i fremstillingen?

ad 3. *Balance*

Dette krav indebærer, at alle parter skal have plads, og at man ikke fortier visse hændelser. Dette krav er meget svært at opfylde, idet alle parter som regel ikke har samme mulighed for at trænge igennem til nyhedsmedierne. Det er f. eks. meget tydeligt netop i forbindelse med oplysninger om EF, idet over 90 pct. af dagspressen er mere eller mindre knyttet til partier, som er erklæret tilhængere af EF, ja, næsten 100 pct. Vi vil dog ikke foregribe undersøgelsens resultater her. Når balancekravet alligevel fortjener undersøgelser, er det fordi, det kan være af interesse at afdække årsagerne til den manglende balance. Disse kan være mange: Manglende muligheder, manglende vilje til at udtale sig, visse parters udtalelser skønnes mere relevante end andres, pressefolks sympatier.

ad 4. *Neutral fremstilling*

Slutter sig naturligt til kravet om upartiskhed, men er selvsagt lige så svært at opfylde som balancekravet. Man bør i nyhedsformidlingen ikke anvende værdiladede udtryk, som angiver sympati til den ene eller anden side. Men hvem afgør, om visse udtryk er neutrale. Dette er et omstridt problem og kan i visse tilfælde give vanskeligheder med andre lande, hvis det skønnes, at man har fået en ufordelagtig, ikke-»neutral« omtale. Det ligger i sagens natur, at neutralitetskravet kun tilnærmelsesvis kan forlanges opfyldt, især i Danmark, hvor partitilknytningen i dagspressen endnu ikke er forsvundet. De hyppige debatter om kravets opfyldelse i radio og tv understreger blot betydningen af, at vi i Danmark får nogle ordentlige undersøgelser, som kan fremdrage problemstillingen på videnskabeligt grundlag og ikke kun som retssager om det fornærmelige i brugen af udtrykket »røde lejesvende« o. l.

C. *Forholdet til modtagerne*

Medieforbruget afhænger af mange faktorer. Der er en naturlig sammenhæng mellem exponering, opmærksomhed og valg af massemedier og deres indhold. Jo flere massemedier og jo større mediemængde en person exponeres for, jo større er sandsynligheden for, at han er opmærksom på en stor mængde. Ét må antages, at det er de samme faktorer, som bestemmer exponeringen for indholdet og opmærksomheden for medier. Exponering for massemedierne varierer med alder, uddannelse, hjemsted, social placering, køn, politisk indstilling. Man kunne nævne flere faktorer, men de ovennævnte er afprøvet i flere undersøgelser både i Sverige og

Norge[7]). Det viser sig, at man kan skelne mellem to grupper af medieforbrugere. *Storforbrugere og småforbrugere.* Storforbrugere af et medium er i reglen også storforbrugere af et andet, eks. aviser og tv. Storforbrugergruppen domineres af midaldrende, veluddannede og politisk interesserede mænd. Småforbrugerne er de personer, som hverken læser avis, hører radio eller ser tv. Denne gruppe består for størsteparten af unge ugifte personer samt politisk indifferente. Sådanne undersøgelser er interessante, fordi de også giver et fingerpeg om, hvem der må formodes at læse EF-stof. Det viser sig nemlig, at skillelinjen mellem storforbrugere og småforbrugere også til en vis grad gælder for indholdet. Småforbrugernes stofvalg er ret snævert, f. eks. film, tegneserier og historier om »kendte folk«, medens storforbrugerne vælger mere alsidigt.

Spørgsmålet er så, hvad det er, der gør visse medier og medieindhold mere populære end andre? Hvad er det for egenskaber, som styrer valg af medie og indhold? Man plejer her at skelne mellem to hovedårsagstyper:

1. *Egenskaber hos mediet*

Fremtrædende faktorer er her størrelse/omfang, kontrast/farve og placering/sendetid. Gentagelser kan også øge interessen, det samme gælder billeder. Der har endnu kun været få undersøgelser af nyhedsstof, men det viser sig, at placering og størrelse er meget væsentlige faktorer, når det gælder om at fange opmærksomhed.

2. *Egenskaber hos individet*

Om denne egenskab er vigtigere end nr. 1, er svært at afgøre, men det er tydeligt, at den personlige indstilling spiller en stor rolle for valg af information. Dette er vist i flere undersøgelser både i USA og Sverige.

En faktor, som er knap så fremtrædende som de to ovennævnte, er:

3. *Informationens anvendelighed*

I massemedierne gives der råd og oplysninger om mangt og meget, som er mere eller mindre nyttigt for forskellige individer. Nok så vigtige er imidlertid massemediernes betydning som udgangspunkt for diskussioner og for en række mellemmenneskelige kontakter. Vi kan her tænke på, hvad vi skrev i indledningen til dette studie om en lille enquête, som dansk tv foretog. Den viste tydeligt, med alle forbehold for manglende repræsentativitet og andre usikkerhedsmomenter, at massemedier havde stor betydning for de oplysninger folk havde om EF.

[7]) »Dagspressens situation« SOU 1968:48 (1968) og »Fakta om to media« (Oslo 1963).

Endelig kan nævnes, at opmærksomheden for massemedierne afhænger af en fjerde faktor:

4. *En kombination af personlige interesser og egenskaber hos mediet*

Det viser sig, at sympatisører læser sit eget partis presse på en anden måde end læsere, som ikke har samme politiske opfattelse. Tolkningen består af identifikation og vurdering. Med identifikation tænkes først og fremmest på mulighederne for at identificere pressens politiske farve. Undersøgelser[8]) viser, at informationsgraden er høj hos læsere med angivne partisympatier, medens læsere uden angivne partisympatier afviger markant (mange af disse hører hjemme i den før omtalte gruppe af »småforbrugere«).

Anden halvdel af tolkningen er vurderingen, hvilke medier er mest tilforladelige? Dette spørgsmål har man undersøgt bl. a. i Sverige og USA. Et af resultaterne ses i nedenstående tabel:

Vi ser, at tv har de højeste værdier i alle tre tilfælde. I USA har man dog relativt mere tillid til aviserne end i Sverige, hvilket hænger sammen med, på den ene side forskel på aviserne i de to lande og på den anden side forskel på tv. Mediernes tilforladelighed varierer også med forskellige kategorier af stof og for dagspressens vedkommende med avisernes politiske farve. Læseren har mest tillid til aviser, som har samme overbevisning, som han selv har. Endelig har læserens uddannelse også indflydelse på, hvilke medier der anses for mest pålidelige. Jo højere uddannelse,

TABEL 1.

Bedømmelse af tilforladelighed hos presse, radio og tv

Spørgsmål: Hvis De får modstridende eller forskellige oplysninger om en og samme hændelse fra avisen, radioen eller tv, hvilken af dem tror De da mest på?

Medium	*Undersøgelser*		
	Beredskabsnævnet efteråret 1969	USA 1966	USA 1967
Aviser	3	31	24
Tidsskrifter	–	–	8
Radio	24	11	7
TV	55	46	41
Ved ikke	18	12	20

Kilde: Törnquist: »Attituder till några internationella problem och massemedier« (1970).

[8]) se Jörgen Westerståhl: »Dagspressen och den politiska opinionsbildningen« (1965).

jo mere tillid til pressen, men dog ikke mere end tv. Det er i det hele taget tydeligt, at tv »står stærkt« hos befolkningen.

D. *Den sociale kommunikationsproces*

Vi slutter dette afsnit om »modtagerprocessen« med nogle teoretiske betragtninger om massekommunikationens budskaber og om, hvorledes disse behandles af personer og grupper i en *social kommunikationsproces.* Det er især inden for smågruppeforskningen, at man har beskæftiget sig med disse problemer. I hver gruppe dannes et kommunikationssystem med nogle *opinionsledere,* som har stor indflydelse på gruppens normer og anskuelser. I bogen »The peoples choice« mente man, at den personlige indflydelse havde størst betydning ved den politiske meningsdannelse; massemediernes indflydelse var ubetydelig for de store masser. Kun et fåtal, opinionslederne, lod sig påvirke af massemedierne, og førte deres kundskaber videre via personlige samtaler. Denne teori kaldes *totrins-hypotesen.* Informationen kommer frem i to trin, først til »gruppens leder« (opinionsformidleren) og fra ham til de øvrige i gruppen. Hypotesen kan kort beskrives som følger:

1. Personlig indflydelse gennem samtale og diskussioner påvirker individerne mere, end massemedierne gør.
2. Den personlige indflydelse formidles af visse personer, som er mere politisk interesserede end andre. Disse findes i alle samfundslag.
3. »Opinionslederne« exponeres oftere for information i massemedierne end andre.

I de senere år har man begyndt at »pille« ved totrins-hypotesen, prøvet at forbedre og forfine den. Man har i særlig grad beskæftiget sig med fænomenet »opinionsleder«. Hvilke egenskaber har han? Hvor stabil er han i sin meningspåvirkning? Hvad er hans forhold til massemedierne? Et af de resultater, man er nået frem til, er sondringen mellem to typer af opinionsledere: 1. *vertikale* og 2. *horisontale.*

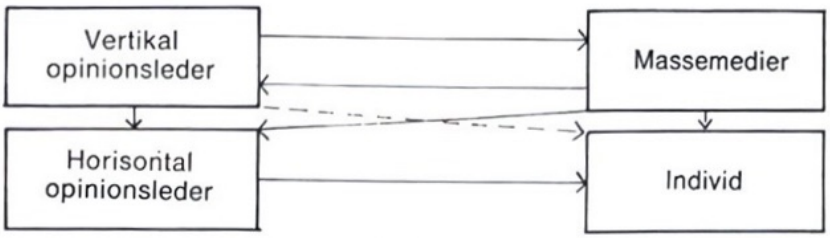
ad 1. *Vertikale*

Disse er »nationale« ledere og fungerer på landsplan. De står i spidsen for store organisationer og politiske partier og har nær kontakt til massemedierne. De ikke alene påvirkes af massemedier, men påvirker selv disse, se figur 3.

ad 2. *Horisontale*

Udgør de opinionsledere, vi har i den oprindelige totrins-hypotese. De optræder på det lokale plan. De har kontakt med de vertikale ledere, men får det meste af deres information fra presse, radio og tv.

Figur 3. Relationerne mellem opinionsledere, massemedier og individer

Kilde: G. Albinson, S. Tengelin og K. E. Wärneryd: »Reklamens ekonomiska roll« (Stockholm 1964).

De horisontale opionsledere findes i alle erhverv og samfundslag. De er meget foreningsaktive, har fasttømrede anskuelser og tilhører »kernen« i de foreninger og organisationer, de er medlemmer af. De udfører mange former for uformel aktivitet, f. eks. diskussioner, hvormed de forsøger at overtale andre til at indtage deres eget standpunkt.

Hvis vi skal drage vor egen undersøgelse af dagspressen ind, så er det interessant at bemærke, at flere undersøgelser viser, at opinionsdannere sætter relativt større pris på dagblade, end almindelige mennesker gør. Nedenstående tabel giver et indtryk af, hvor opinionslederne får deres oplysninger fra:

Opinionsformidlerne er storforbrugere af massemedier. Pressen har i nogen grad ladet sig påvirke af forskningsresultaterne omkring totrins-hypotesen og har bevidst henvendt sig til gruppen af opinionsformidlere, det gælder især i de ledende artikler. At totrins-hypotesen har været af meget stor betydning for massemedieforskningen vil vist få bestride. Når der alligevel i 60erne er fremkommet berettiget kritik imod den, skyldes det, at dens forudsætninger til en vis grad er ændrede. Vi har bevæget os ind i tv-alderen. Dermed er mulighederne for at sende budskaber direkte ud til

TABEL 2.

Opinionsledernes kundskabskilder

Fik flest oplysninger gennem	Opinions-formidlere i pct.	Mellemgruppe i pct.	Indifferente i pct.
Private diskussioner	10	9	4
Dagblade	43	29	28
Radio	27	28	26
TV	41	45	34
Ved ikke	4	6	22
Oplysninger savnes	1	1	0
Antal personer	(117)	(339)	(380)

Kilde: Sjöden: »Sveriges första tv-val« (1962).

folk øget væsentligt og opinionsformidlerens rolle aftaget tilsvarende. Dog må man vel sige, at hvad angår de vertikale opinionsledere, så har de nu fået muligheder for at »komme i kontakt« med meget større menneskemængder end før. Det er blot tv, der formidler kontakten, og har dermed overtaget en del af de horisontale opinionslederes rolle.

En anden indvending er, at det traditionelle billede af opinionsformidleren er alt for skematisk. Undersøgelser har vist, at opinionsledere ikke behøver at være en gruppe af helt overbeviste mennesker med fasttømrede anskuelser. Det, der først og fremmest karakteriserer en opinionsleder, er *aktivitet*. De fører en meget ivrig indbyrdes diskussion, som ofte fører til, at de skifter standpunkt. Totrins-hypotesen er derfor et for enkelt billede af opinionsdannelsen. Den giver noget, men resten kræver mere komplicerede modeller.

Det har dog været muligt at påvise effekter fra massemedierne bl. a. i en dansk undersøgelse foretaget under sidste valgkamp[9]). Det var her tv, det drejede sig om, men man vil kunne påvise noget lignende for aviser. I det følgende vil jeg redegøre for min egen undersøgelse.

III. UNDERSØGELSEN

1. *Hypoteser*

At Danmarks eventuelle optagelse i »De europæiske Fællesskaber« er en begivenhed af vidtrækkende betydning, vil vist de færreste benægte. Folketinget har besluttet, at befolkningen ved en folkeafstemning skal afgøre, om det bliver et ja eller nej til EF. Det er et stort ansvar, man derved pålægger borgerne. Men det er et lige så stort ansvar for dem, som skal oplyse borgerne om, hvad de siger ja eller nej til. Som vi har set, er det en kompliceret proces, der foregår mellem massemedierne og borgere, men det er en kendsgerning, at dagspressen spiller en central rolle. Måske ikke som direkte formidler af kundskab om EF, men indirekte via opinionsformidlerne.

Der er to problemstillinger, som er afgørende ved Danmarks eventuelle indtræden i EF, dels en økonomisk i vid forstand, dels en kulturel eller ideologisk. Tilhængernes trumfkort er at henvise til den økonomiske nødvendighed af Danmarks indtræden, i hvert tilfælde hvis UK bliver medlem. Det betyder ikke, at det kulturelt-ideologiske er uden betydning, det er blot ingen hindring for dansk indtræden, da tilhængerne for størsteparten mener, at udvidelse af det internationale samarbejde er et kulturelt fremskridt. For så vidt angår det nordiske samarbejde, tillægger man det en vis betydning, men dog ikke mere, end at man er parat til at gå ind

[9]) se »Økonomi og Politik« nr. 3, 1971, p. 269. Harald Rømer: »Valgkampen 1971 – Et eksempel på tv-påvirkning«.

i EF uden Norge. Sikkerhedspolitikken holdes uden for EF og behandles i NATO.

For modstanderne har det kulturelt-ideologiske aspekt meget større betydning. Dels sympatiserer man ikke med de storkapitalistiske ideologier, som er dominerende i Fællesmarkedet, dels er man bange for, at Danmarks såkaldte kulturelle egenart går tabt ved medlemskab af EF. På det økonomiske område befrygter man, at mulighederne for at føre en progressiv skatte- og fordelingspolitik vil forsvinde, og at de økonomiske vækstfordele ved at komme i EF er meget kortsigtede. Angående det nordiske samarbejde lægger man meget vægt på dette fra modstandernes side, og det fremhæves som et realistisk alternativ til EF. Man tror ikke, at sikkerhedspolitikken kan udskilles fra EF på længere sigt.

Ovenstående er i korte træk, hvad befolkningen skal tage stilling til ved folkeafstemningen. Mit spørgsmål er så, hvorledes dagspressen skriver om EF-problematikken. For at besvare spørgsmålet, har jeg opstillet nogle *hypoteser,* som søges bekræftet eller afkræftet.

Disse hypoteser er formuleret på baggrund af den teori, som er omtalt i indledningen. Med dette udgangspunkt har jeg fundet det rimeligt at finde frem til to problemstillinger:

1. Hvad skriver aviserne om EEC?
2. Hvordan skriver de om EEC?

Det er disse to hovedfaktorer, som danner grundstammen i undersøgelsen. Vi vil hermed kunne nå frem til en viden om, hvorvidt aviserne opfylder kravene om saglighed efter Westerståhls definition, og om de lægger meget eller lidt vægt på at fange læsernes opmærksomhed. *Hypoteserne* er følgende:

1. Mængden af EF-stof er relativt størst i aviser tilsluttet partier, som er stærke tilhængere af EF (Venstre og Konservative) henholdsvis modstandere (SF).
2. EF-stoffet har en relativt mere fremtrædende plads i aviser, som tilhører de to ovennævnte kategorier.
3. Det »økonomiske« stof er dominerende hos tilhænger-aviser, det »kulturelt-ideologiske« hos modstanderne.
4. Der er sammenhæng mellem geografi og indhold, således at ikke-landbrugsstof har relativt mere plads i hovedstadsbladene og landbrugsstof relativt mere plads i blade uden for hovedstaden.
5. De uafhængige aviser er mere nuancerede i deres stilling til EF, som den kommer frem i de ledende artikler.
6. Tilhænger-aviserne skriver relativt mindre om nordiske anliggender end de øvrige aviser.

7. Opinionsstoffet har relativt mere dominerende plads end nyhedsstoffet i aviser, som er uafhængige af politiske partier sammenlignet med stærkt partibundne aviser.
8. Mængden af EEC-stof er relativt størst hos de store blade.

2. *Undersøgelsens område og analysemetode*

Selve undersøgelsen er en indholdsanalyse af 13 danske morgenavisers EF-stof. Følgende kriterier blev lagt til grund ved udvælgelsen af aviserne:

1. Hele landet skulle så vidt muligt dækkes.
2. Hele det politiske spektrum skulle så vidt muligt være repræsenteret.
3. Der skulle være en vis vælgermæssig opbakning bag de synspunkter, aviserne måtte formodes at repræsentere.

Disse hensyn er tilgodeset ved udvælgelsen af følgende aviser: *Politiken, Berlingske Tidende, Aktuelt, Kristeligt Dagblad, Information, Jyllands-Posten, Frederiksborg Amts Avis, Fyns Tidende, Jydske Tidende, Børsen, Ny Tid, Aalborg Amtstidende og Miniavisen.*

Undersøgelsesperioden var den 21. 10. 71 til 3. 11. 71. Englands afstemning om ja eller nej til EF foregik den 28. 10. 71, hvilket skabte en vis sikkerhed for, at EEC-problemerne overhovedet blev behandlet i pressen på undersøgelsestidspunktet.

Undersøgelsen var delt op i 2 dele:

1. en totalanalyse, hvor alt fællesmarkedsstof blev gennemgået og
2. en special analyse af de ledende artikler med henblik på at måle avisernes holdning til EF.

ad 1

På grundlag af de opstillede hypoteser udarbejdede jeg et kategoriskema. Skemaet er inddelt i 6 hovedgrupper. Hver gruppe er inddelt i kategorier, som alt i alt skulle give de oplysninger, vi havde brug for, nemlig følgende: Mængden af EEC-stof, avisernes partifarve, dens geografiske område, avisernes materiale (nyhedsstof, opinionsstof etc.), hvilke områder, stoffet dækkede (Storbritannien, Norden etc.), indholdet (økonomi, udenrigspolitik, kultur etc.), stoffets placering i avisen (side 1, bagside etc.) og endelig opsætningen (brugen af overskrifter, fremhævede typer etc.).

Måleenheden var spaltecentimeter for almindelig tekst, antal bogstaver for overskrifter[10]).

[10]) vedrørende en mere detaljeret gennemgang af undersøgelsen må henvises til J. B. Dalhoff: Dagspressen og EEC, Københavns Universitets økonomiske Institut, februar 1972.

ad 2

De ledende artikler indtager, som tidligere omtalt en central plads i avisen, fordi man her udtrykker sine politiske standpunkter om væsentlige emner, herunder EEC. Jeg har derfor fundet det på sin plads at foretage en speciel analyse af disse artikler med det formål at få et klart udtryk for hver enkelt avis's holdning til EEC-problematikken, især under synsvinklen dansk indtræden i EEC. I forbindelse med den første del af undersøgelsen kan vi desuden se, om der er nogen sammenhæng mellem avisens holdning og de øvrige faktorer, som er analyseret (partifarve, materiale, område, indhold, placering og opsætning). Analysen er foretaget på grundlag af et kategoriskema med tre grupper af temaer eller emner, idet vi sondrer mellem, om de får en »positiv«, en »negativ« eller en »neutral« omtale. Vi måler, måleenhed: spaltecentimeter, hvor stor en del af stoffet i de enkelte avisers ledende artikler, der falder i de enkelte kategorier. Opdelingen af kategorier inden for de enkelte grupper er temmelig specificeret for at få et så nuanceret billede som muligt.

Ud fra de fremkomne resultater beregnede jeg nogle tendenskoefficienter. Følgende formel blev brugt:

(1) $$C_f = \frac{f^2 - fu}{rt}, \text{ når } f > u$$

(2) $$C_u = \frac{fu - u^2}{rt}, \text{ når } u > f, \text{ hvor}$$

f = positivt materiale i absolutte tal
u = negativt materiale i absolutte tal
t = total antal analyseenheder (negative + positive + neutrale + øvrige)
r = total antal relevante analyseenheder (negative + positive + neutrale)

Denne formel er udviklet af Irving L. Janis og offentliggjort i Lasswell's bog »Language of Politics« fra 1949. Fordelen ved en sådan koefficient er mere af praktisk end teoretisk art, idet man får et entydigt mål, som er nyttigt ved sammenligninger. Når man ikke foretog en alt for restriktiv tolkning, viste denne koefficient sig at give et ganske godt billede af de undersøgte dagblades holdning til EEC. Pålideligheden af de beregnede tendenskoefficienter blev testet ved hjælp af et spørgeskema, som chefredaktørerne på de undersøgte blade blev bedt om at udfylde.

IV. RESULTATER

Gennemgangen af resultaterne vil falde i to dele. Først analysen af den samlede mængde EEC-stof, dernæst den specielle gennemgang af de ledende artikler.

1. *Samlet mængde EEC-stof*

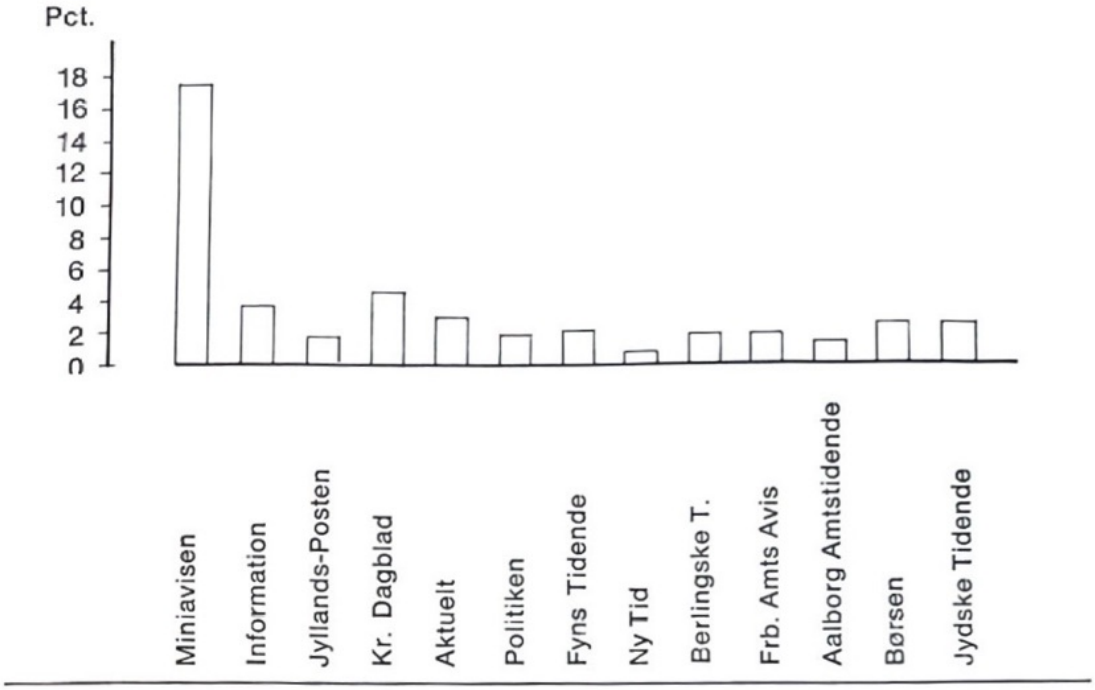
For at få et udtryk for den potentielle mængde stof i hver avis, har jeg beregnet et tal, der tager hensyn til sideantal, antal udgivelsesdage og format. Ingen af disse faktorer er ens fra avis til avis. Vedrørende sideantallet har jeg beregnet et gennemsnitstal for de udkomne numre. Hvad angår antal udgivelsesdage har vi for alle aviser udeladt søndage, da en temmelig stor del af aviserne ikke udkommer denne dag. Desuden adskiller søndagsudgaverne sig ofte så fundamentalt fra hverdagsudgaverne, at det ville betyde en unødig skævhed. Imidlertid udkommer visse aviser heller ikke om lørdagen og en enkelt ikke om mandagen. Da det kun drejer sig om tre, ganske vist ikke uinteressante, aviser, har jeg på trods af dette medtaget de øvrige avisers lørdags- og mandagsudgaver i undersøgelsen. For hver avis har vi under hensyn til formatet beregnet, hvor meget der kan stå på en side, regnet i spaltecentimeter. Ved at multiplicere gennemsnitligt sideantal med antal udgivelsesdage og stofmængde pr. side får vi et udtryk for den potentielle stofmængde i perioden. EEC-stoffets andel af denne samlede mængde viser da, hvor megen plads hver avis ofrer på EEC-problemer.

Nu er der rent faktisk forskel på aviserne. Man kan imidlertid konstruere en »gennemsnitsavis«, hvor vi tager hensyn til ovennævnte forskelle plus forskellen i oplag. Det viser sig, at der ikke er nogen sammenhæng mellem størrelse og andelen af EEC-stof. De tre største blade, Berlingske Tidende, Politiken og Jyllands-Posten har andele på fra 1,5 til 1,8 pct., medens de »skulle« have haft fra 3,8 til 9,5 pct. Et enkelt af de små blade, Miniavisen, med et oplag på kun ca. 5000, ofrer over 17 pct. af sin spalteplads på EEC, medens andre mindre blade som Information og Kristeligt Dagblad har andele på 3,7 og 4,2 pct., langt mere end de store aviser. De store blade ofrer relativt mindre plads på EEC-stof end de små og mindre blade. Men den absolutte mængde er størst hos de store aviser, hvilket måske er nok så vigtigt at bemærke.

Set ud fra et tilhænger–modstander synspunkt kan vi illustrere EEC-stoffets andel med en figur. På omstående figur har vi fra venstre mod højre aviserne fordelt med de stærkeste modstandere til venstre, stærkeste tilhængere yderst til højre.

Fordelingen er sket på basis af resultaterne fra analysen af de ledende artikler.

Figur 4. EEC-stoffets andel af samlet stofmængde i % fordelt på tilhænger- og modstander-aviser.

Kilde: undersøgte materiale

Vi ser, at der er en tendens til, at yderfløjene ofrer relativt mere plads på EEC-stof, end aviserne midt i spektret. Vi må imidlertid huske, at de to eneste aviser, som ifølge analysen er modstandere af EEC, Miniavisen og Information, kun udgør en forsvindende andel af den samlede dagspresse, nemlig 3,7 pct. af oplaget. Det man kan betegne som »midten«, nemlig Jyllands-Posten, Kristeligt Dagblad, Aktuelt og Politiken har ca. 50 pct. af oplaget. Hvis man skal udtrykke sig meget kontant, er det altså »de moderate«, der har overtaget rent oplagsmæssigt blandt tilhængeraviserne.

Af den samlede mængde EEC-stof, som er blevet trykt i den undersøgte periode, tegner de 4 største aviser, Berlingske Tidende, Aktuelt, Politiken og Jyllands-Posten sig for 42,4 pct., medens de har 72,5 pct. af oplaget. De 4 mindste aviser, Miniavisen, Ny Tid, Aalborg Amtstidende og Børsen har 17,8 pct. af EEC-stoffet, men kun 6,4 pct. af oplaget. Dette er vel ikke i sig selv overraskende. Mere bemærkelsesværdigt er det, at to relativt små aviser som Kristeligt Dagblad og Information har en større andel end blade som Jyllands-Posten, Frederiksborg Amts Avis, Jydske Tidende og Fyns Tidende, og at det mindste blad, Minavisen, bringer over 6 pct. af den samlede mængde EEC-stof. Der er altså ingen positiv sammenhæng mellem avisernes størrelse og mængden af EEC-stof, snarere tværtimod. – Der er ingen tvivl om EEC-modstandernes underlegenhed både oplags-

mæssigt og med hensyn til EEC-stof. Men hypotesen om, at henholdsvis stærke modstandere og tilhængere skriver relativt meget om EEC, må siges at holde stik.

2. *Materiale*

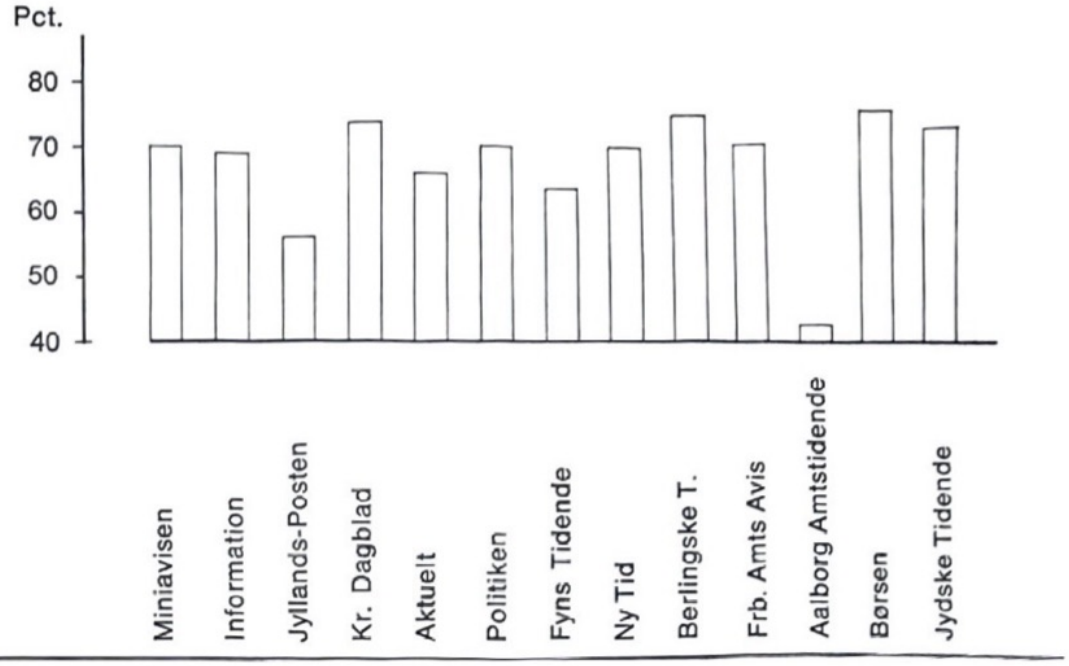
Her er undersøgt, hvordan aviserne har fordelt stoffet mellem nyheder og opinions- eller kommenterende stof, se figur 5.

Det er et samspil af mange faktorer, der afgør denne fordeling: Avisens tekniske, faglige og økonomiske formåen, hensynet til oplaget og læserkredsen, men også den politiske indstilling og dermed holdningen til EEC.

Nyhedsstoffet udgør næsten samme andel hos samtlige aviser. To aviser skiller sig dog klart ud, nemlig Aalborg Amtstidende og Jyllands-Posten. Amtstidende har (havde) kun begrænsede ressourcer og har altså valgt at satse på opinionsstoffet. For Jyllands-Postens vedkommende svarer det ganske godt til det almindelige indtryk af avisen, som et blad, der lægger stor vægt på oplysning og giver plads for indlæg fra hele det politiske spektrum.

Disse kommentarer, dels fra politikere, dels fra særligt sagkyndige udgør alene over 26 pct. af bladets samlede EEC-stof. Et lignende mønster gør sig gældende for Fyns Tidende. Også her må der være tale om en bevidst redaktionel linje, hvor man holder igen med nyhedsstoffet til fordel for kommentarer.

Figur 5. Nyhedsstoffets andel i % af samlede mængde EEC-stof

Kilde: undersøgte materiale

Ved siden af Aalborg Amtstidende er det Aktuelt, som gør mest ud af de ledende artikler. Med alle forbehold kan man vel forsigtigt konkludere, at dette ikke er uventet for en stærk partibunden avis. Miniavisen, Ny Tid og Jydske Tidende peger i samme retning. Det er et mønster, som er påvist i flere andre undersøgelser[11]). Hypotesen, om at opinionsstoffet har en relativt større andel i uafhængige aviser end i stærkt partibundne, er ikke blevet bekræftet. Jyllands-Posten svarer til formodningerne, men andre faktorer taler imod. Hovedindtrykket er, at de fleste aviser følger nogenlunde samme linje, alt andet lige, når de fordeler stoffet mellem nyheder og kommentarer.

3. *Område*

Vor hypotese er, at modstander-aviserne lægger relativt mere vægt på Norden, end de øvrige aviser.

Undersøgelsen viser, at det nuværende EEC, enten alene eller sammen med et eller flere af ansøgerlandene, optager næsten lige meget plads i alle aviser, nemlig ca. 25 pct., spredningen er ikke stor. Den øvrige verdens[12]) forhold til EEC ofres ikke megen spalteplads, fire aviser har det slet ikke med. Iøjnefaldende er dog, at Børsen bruger ca. 21 pct. på »den øvrige verden«, Aalborg Amtstidende ca. 15 pct. Det er især USA's og udviklingslandenes relationer til EEC, som har været genstand for omtale. Den ringe interesse for »den øvrige verden«, som bladene viser, er vel ikke unaturlig, sådan som debatten har formet sig.

Specielt danske problemer optager i gennemsnit ca. 40 pct. af spaltepladsen med en temmelig stor spredning fra 60 til 19 pct.

Mere interessant er Norden og Storbritannien. Set ud fra tilhænger – modstander synsvinklen er det svært at vise nogen sammenhæng til den spalteplads, der ofres nordiske anliggender. Miniavisen bruger dog godt 23 pct. på Norden, men Information kun ca. 6 pct. Kristeligt Dagblad, som hører til de »moderate«, ligger i toppen, hvilket er overensstemmende med dette blads almindelige orientering mod det nordiske. De to stærke EF-tilhængere, Børsen og Jydske Tidende har også en stor andel.

Det viser sig imidlertid, at de blade, der skriver meget om Norden, også, med nogle undtagelser, gør meget ud af Storbritannien. Regeringens officielle markedspolitik, som disse blade, Kristeligt Dagblad, Jydske Tidende, Aktuelt, Berlingske Tidende og Frederiksborg Amtsavis, er mere eller mindre stærke tilhængere af, afspejles i deres fordeling af EEC-stof på områder. Den danske orientering mod det nordiske og engelske viser sig ret tydeligt. At Miniavisen bruger megen plads på Norden er ikke over-

[11]) se f. eks. Niels Thomsen: Partipressen, Institut for Presseforskning og Samtidshistorie, Aarhus 1965.

[12]) dvs. alle lande minus EEC, Storbritannien, Danmark og Norden.

raskende, men vor oprindelige hypotese forkastes af, at blade som Information og Jyllands-Posten næsten ikke skriver om nordiske spørgsmål. Blade, der foruden Englands optagelse lægger stor vægt på Nordens forhold til EF som betingelse for dansk indtræden, viser denne opfattelse i fordelingen af EEC-stof på områder.

4. *Indhold (emner)*

Hvad får avisernes læsere oplysning om i forbindelse med EEC? Er det økonomi det hele, eller er der stor alsidighed? Det er det, vi skal se på nu. I tabel 3 har jeg lavet et sammendrag af de vigtigste kategorier.

Ser vi først på totalerne, fremgår det klart, at det er de almindelige politiske oplysninger, der dominerer, dvs. fortrinsvis af partipolitisk (eller indenrigspolitisk) art. Det gælder for alle aviserne, undtagen Børsen, som næsten negligerer dette emne. Denne tendens er ikke i uoverensstemmelse med det billede, vi har af dagspressen, men at det giver sig så stærkt et udslag, kan vel undre. Aviser som Jyllands-Posten, Kristeligt Dagblad, Information og Politiken, som alle er uafhængige af partierne, bruger 40–45 pct. af spaltepladsen til »generelle politiske spørgsmål«, medens f. eks. Berlingske Tidende og Fyns Tidende bruger ca. 35 pct. Det er for farligt at drage konklusioner på dette grundlag, men er værd at lægge mærke til.

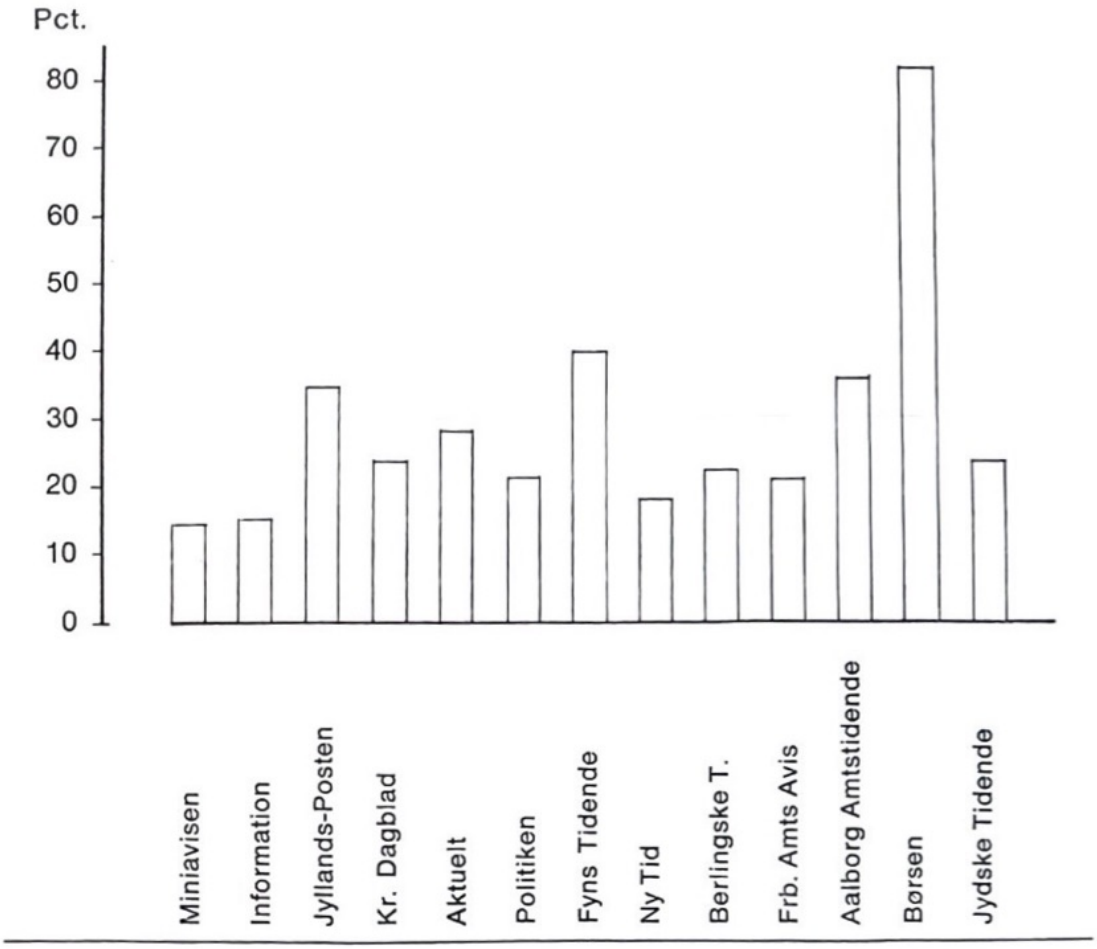
TABEL 3

EEC-stoffet fordelt på emner i %

	Økonomi	Politik	Udenrigspolitik	Landbrug	Industri	Kultur	Andet
Børsen	58,7	3,3	4,9	4,3	18,5	0,4	9,9
Jyllands-Posten	24,0	41,8	8,7	8,3	1,7	1,5	14,1
Aktuelt	21,4	43,9	13,5	1,6	6,0	8,1	5,6
Berlingske Tidende	18,3	37,4	14,5	3,2	0,6	2,7	22,9
Fyns Tidende	16,4	33,8	13,2	20,7	1,9	3,7	10,1
Kristeligt Dagblad	15,3	46,2	22,4	4,8	3,4	4,0	3,6
Ny Tid	14,2	37,0	28,0	4,0	–	2,1	14,5
Miniavisen	12,8	46,3	23,2	0,7	0,7	0,8	15,5
Information	11,7	43,1	17,3	2,7	0,5	7,2	17,5
Politiken	8,9	44,6	20,0	9,7	2,5	6,8	7,4
Aalborg Amtstidende	8,0	31,6	20,4	24,2	3,4	5,3	7,1
Jydske Tidende	7,7	44,3	19,9	14,0	2,0	4,3	7,9
Frb. Amts Avis	7,0	54,3	2,8	12,7	1,6	7,8	13,8
Total	17,1	40,6	15,3	7,9	3,1	4,6	11,4

Kilde: undersøgte materiale.

Figur 6. Økonomi- og erhvervsstofs andel af EEC-stof i %

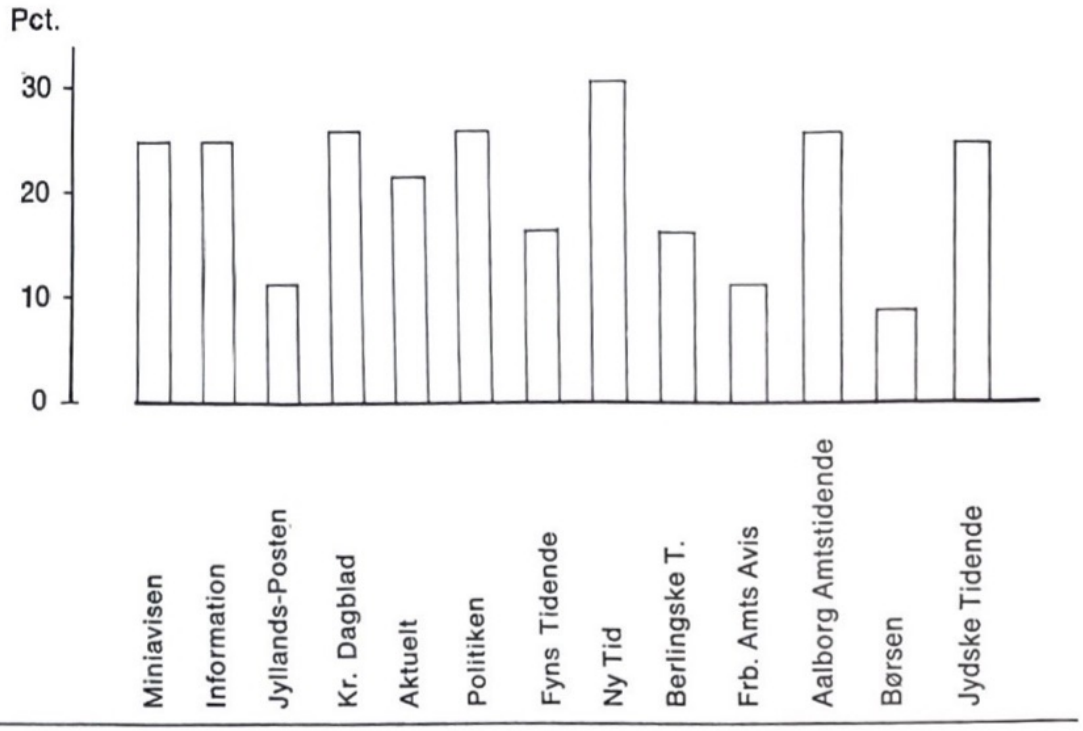

Kilde: undersøgte materiale

Når Børsen skilte sig så kraftigt ud, er hovedårsagen vel nok, at denne avis nu mere fremtræder som en slags fagblad for erhvervslivet end som et politisk dagblad i gængs forstand. Dette kommer endnu tydeligere frem, når vi ser på emner som »økonomi« og »industri«. Børsen bruger 77 pct. af sin spalteplads på disse, mens f. eks. Berlingske Tidende kun bruger ca. 20 pct. Ser vi på figur 6 er der ingen tvivl om, at det økonomi- og erhvervsorienterende stof som helhed har en større plads hos tilhænger-aviser end hos modstander-aviser, Miniavisen og Information. Der er til gengæld ret stor spredning inden for tilhænger-gruppen.

Ved at slå udenrigs- og kulturstof sammen, kan vi se, om der på disse områder er forskel på aviserne. De to modstander-aviser ligger begge lidt over gennemsnittet, medens der blandt tilhænger-aviserne er 5 under, men forskellen er ikke så udpræget som på fig. 6. Vi kan forsigtigt konkludere, at modstander-bladene lægger lidt større vægt på det sikkerhedspolitiske og kulturelt-ideologiske stof, men at forskellen ikke er så stor som ventet.

Figur 7. Udenrigs- og kulturstofs andel af EEC-stof i %

Kilde: undersøgte materiale

På dette område giver næsten alle aviserne en forholdsvis omfattende orientering. Flere af de mindre blade giver endda, deres økonomiske og øvrige styrke taget i betragtning, en forbavsende god dækning af de udenrigs- og sikkerhedspolitiske problemer.

Landbrugets problemer fremhæves ofte som meget væsentlige. Man kan formode, at landbrugsstoffet får relativt mere spalteplads, når vi kommer bort fra hovedstaden. Dette viser sig at holde stik, vi betragter tabel 4:

TABEL 4.

Landbrugsstof i % af EEC-stof, simple gennemsnit

Område	Pct.
København	3,8
Sjælland	12,7
Fyn	20,7
Jylland	12,6

Kilde: Tabel.

Det fremgår her meget tydeligt, at landbrugsstoffet nyder stor bevågenhed i provinsen. Fyns Tidende kan endnu leve op til sit ry som landboblad. I Jylland bruger Aalborg Amtstidende ca. 24 pct. af spaltepladsen med EEC-stof på landbruget, Jyllands-Posten kun godt 8 pct.

Selv om industrien vises en del interesse i hovedstadsbladene, især i Børsen, er det for intet at regne mod landbruget. Det er vel nok her en af de største skævheder ligger, idet det nemt kan give et forkert indtryk af EEC-problematikken, hvis man i for høj grad undlader at behandle industriens forhold. Tallene afspejler tydeligt, at landbruget effektivt har formået at bevare sin politiske indflydelse trods tilbagegang, medens industriens fremgang ikke har sat sig tilsvarende politiske spor. Det er et forhold pressen bør have for øje, når den orienterer om EEC.

Hvis vi med saglighed mener alsidighed, jvf. Westerståhls kriterium, (det er den side af saglighedsbegrebet, vi har undersøgt), så ser det tilsyneladende nogenlunde godt ud, jvf. tabel 3. Men der er dog nogle slemme huller. Der ofres tilsyneladende ikke megen plads på jordspørgsmål, boligpolitik, socialpolitik, forskning og undervisning og handel og liberale erhverv. Da vort materiale er så lille, kan dette skyldes tilfældigheder. Men alle områder er vigtige og bør ikke forsømmes. Jordspørgsmål har været fremme i debatten, det samme gælder socialpolitik. Begge to emner, der i høj grad optager folk.

Vi vil dog ikke drage for håndfaste konklusioner, men blot konstatere, at vort spinkle materiale viser, at dagspressens alsidighed på EEC-stoffets område stort set er på de »populære« emner og med en stor skævhed i forholdet mellem landbrugsstof og industri.

5. *Placering og opsætning*

A. *Placering*

Det er svært at sammenligne aviserne med hensyn til, hvor de placerer stoffet, idet de alle har forskelligt udseende: Nogle har specielle rubrikker for udlandsstof, økonomi, erhvervsliv, politik osv., men ikke alle. Vi vil derfor fortrinsvis koncentrere os om to sider, forsiden og ledersiden.

Det viser sig, at der er en vis tendens til, at modstander-bladene benytter forsiden mere end de øvrige blade, men også Kristeligt Dagblad og Frederiksborg Amts Avis ligger højt. De største blade benytter ikke forsiden nær så flittigt, ikke engang i forbindelse med store begivenheder som f. eks. den engelske afstemning. I den anden ende af skalaen finder vi Børsen, som skiller sig helt ud, og Aalborg Amtstidende og Ny Tid. Børsens ringe brug af forsiden skyldes, at man fortrinsvis benytter denne side til at annoncere, hvad der står inde i bladet. Desuden benytter den i høj grad specialsider om økonomi og erhvervsliv, hvor næsten 40 pct. af EEC-stoffet er placeret.

Ledersiden spiller en ret stor rolle hos næsten alle aviser, undtagen Kristeligt Dagblad, som har »side 2«. Næsten alt opinionsstof bringes på ledersiderne.

B. *Opsætning*

Også her er det svært at drage sammenligninger, da det tekniske udstyr og dermed økonomien spiller en stor rolle. Alle aviser bruger overskrifter i ret udstrakt grad, men der er en tendens til, at den stærkeste modstander-avis, Miniavisen, og de stærke tilhænger-aviser, Børsen og Jydske Tidende, delvis Fyns Tidende bruger overskrifter flittigere end de øvrige. Det styrker vor hypotese, at det delvis er de samme aviser, som er de flittigste benyttere af fremhævede typer. Forklaringen på denne tendens må primært være, at netop disse aviser lægger vægt på, at læserne nemt »fanger« EEC-stoffet[13]). For Miniavisens vedkommende gælder, at den både bruger forsiden og overskrifter flittigt. Information, derimod, gør ikke særlig meget ud af brugen af overskrifter, men det rimer vel meget godt med dette blads typografiske linje i al almindelighed.

Det er fortrinsvis de store aviser, som anvender billedstof (herunder vittighedstegninger) i væsentlig grad. Dette kan heller ikke overraske.

Set ud fra et saglighedssynspunkt er det ikke noget udpræget gode at lægge stor vægt på overskrifter i forhold til tekst med almindelige typer. Overskrifter er ofte direkte vildledende i forhold til teksten i en artikel. Da en del mennesker kun læser overskrifter, vil disse få et forkert indtryk af problemstillingen. Det er før set, at en ellers velmenende forfatter til en artikel har fået den totalt spoleret med en misvisende overskrift hæftet på af redaktionen. Mellemoverskrifter kan dog, brugt rigtigt, være til stor nytte, idet de gør artiklerne mere overskuelige og lettere at læse.

Den typografiske opsætning af en avis er en vigtig faktor, idet det er det første indtryk, man får af bladet. En avis kan virke »kedelig« på mange mennesker, selv om indholdet måske er fremragende, det har vi flere eksempler på i dansk presse. Omvendt kan stor brug af overskrifter og billeder tiltrække folk, uanset indholdet i øvrigt. Middagsbladenes succes skyldes for en del denne faktor. Men her, som i alle spørgsmål, må man gå på kompromis. Man må på en gang prøve at opretholde et vist skær af troværdighed og saglighed, men samtidig skele til oplaget og økonomien. Resultat: Visse emner behandles med samme trang til sensationer som i middagsbladene, medens andre ting får en saglig behandling og opsætning, som passer til emnet. En sådan politik, mener jeg, føres af blade som Politiken, Berlingske Tidende og Jyllands-Posten. Ingen af disse blade gør overdrevet brug af overskrifter i forbindelse med EEC-stoffet.

[13]) Undersøgelser viser, at netop placering og opsætning er væsentlige faktorer, når det gælder om at fange opmærksomheden.

Sammenholder vi med resultaterne fra undersøgelsen af, hvilke emner, der skrives om, kan vi sige, at dagspressen i højere grad søger at populærisere EEC-stoffet ved hjælp af opsætningen end ved valg af indhold. Dette må trods alt siges at være betryggende, forudsat at folk læser andet end overskrifterne. Det har ikke været dette studies opgave at undersøge troværdigheden eller sagligheden (i vid forstand) af det skrevne stof, så ovenstående konklusioner må læses med et vist forbehold.

6. *Undersøgelsen af de ledende artikler*

Formålet med denne special-undersøgelse var, som antydet tidligere, at få et mere præcist indtryk af avisernes holdning til EEC. Med holdning menes her til EEC i almindelighed, og til Danmarks eventuelle medlemskab i særdeleshed.

Resultaterne er vel ikke overraskende ved første øjekast, se fig. 8. Men Jyllands-Postens tal afviger en del fra det ventede, idet dette blad ofte udtrykker sig meget kategorisk i de ledende artikler. En mere positiv holdning var ventet. På den anden side stemmer det godt overens med bladets redaktionelle holdning, som giver plads for alle meninger og anskuelser. I dette tilfælde gav det sig udslag i lederne ved, at man fremhævede en lang række af de mindre heldige sider ved EEC, f. eks. handelspolitikken.

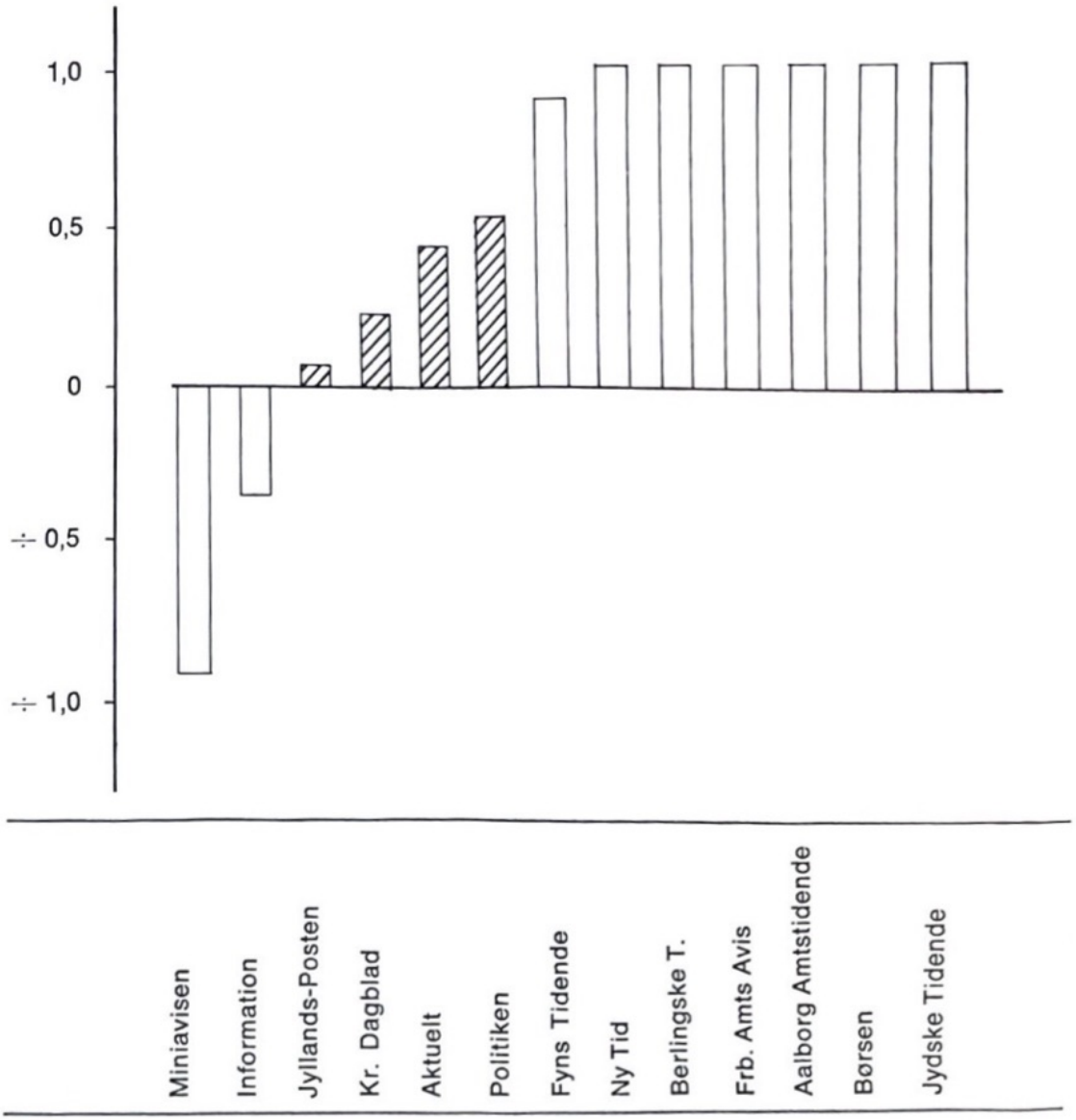
For at få et mere konkret udtryk for avisernes holdning beregnede jeg et sæt tendenskoefficienter. Resultatet ses her:

Figur 8 taler næsten for sig selv. Ud af 13 danske morgenblade er der kun to, som direkte giver udtryk for modstand mod EEC, resten er tilhængere. Der er en lille gruppe, som vi tidligere har omtalt som »moderate«, nemlig Jyllands-Posten, Kristeligt Dagblad, Aktuelt og Politiken. Vi lægger mærke til, at tre af disse aviser, som har en mere modereret indstilling til EEC, er uafhængige af partierne. Når Aktuelt er kommet med her, er det vel et meget godt udtryk for regeringens politik, positiv, men med visse forbehold.

Nu må vi ikke forledes til at tro, at resten af dagspressen er tilhængere uden forbehold af nogen art, men vi kan konstatere, at disse ikke kommer særlig meget frem i de ledende artikler. De forbehold, man måtte have, kommer i højere grad frem i baggrundsartikler og det øvrige opinionsstof, hvor de fleste aviser tillader indlæg fra både tilhængere og modstandere. Der findes selvfølgelig mere end to aviser i Danmark, som giver udtryk for modstand mod EEC. Men ud fra et hensyn til den vælgermæssige baggrund er vor undersøgelse ganske repræsentativ, idet Miniavisen er det eneste modstander-blad, som har en væsentlig partipolitisk opbakning.

Imidlertid er der delte meninger inden for alle partier, især socialdemokratiet og det radikale venstre. Disse modstandere udtrykker fortrinsvis deres meninger i Aktuelt og Politiken. Man kan vel ikke udelukke, at

Figur 8. Avisernes holdning til EEC udtrykt ved tendenskoefficienter.

Kilde: undersøgte materiale
Anm. de skråskraverede søjler angiver de såkaldte »moderate« aviser.

netop dette, giver sig udslag i disse to blades officielle holdning til EEC og afspejles i de ledende artikler, hvorfor vi finder dem i gruppen af »moderate« tilhængere, jvf. figur 8.

Modstanderne råder altså over knap 4 pct. af dagspressen, tilhængerne over resten. Men vi bemærker, at de såkaldte »moderate« aviser dækker 50 pct. af det samlede oplag. Faren for alt for megen ensidighed i debatten er dermed nedsat en smule, men langtfra elimineret. Vi må nemlig huske, at det kun er morgenblade, vi har undersøgt. En meget stor del af især provinspressen er eftermiddagsblade, heriblandt de store Stiftstidender,

TABEL 5.

Tilhænger- og modstander-aviser fordelt efter andel af samlet oplag i %

»Modstandere«	3,7
»Tilhængere«	96,3
heraf »moderate«	50,6
Total	100,0

Kilde: undersøgte materiale.

Vestkysten, Demokraten og Skive Folkeblad for at nævne nogle af de mere markante. Langt størsteparten af disse blade er orienteret mod venstre og det konservative folkeparti og dermed tilhængere af EEC.

For yderligere at underbygge hvor skæv fordelingen er, kan vi sammenholde med resultaterne ved folketingsvalget. Socialistisk Folkeparti fik ca. 6–7 pct. af stemmerne, men Miniavisen har under 1 pct. af det samlede oplag i den foreliggende undersøgelse. Aktuelt har kun ca. 14 pct. af oplaget. Socialdemokratiet 37 pct. af stemmerne. Resten af oplaget er stort set borgerligt orienteret.

7. *Sammenfatning og konklusion*

Formålet med det foreliggende studie har dels været at give en oversigt over de teoretiske problemer i forbindelse med kommunikationsforskning i al almindelighed, dels at foretage en beskrivelse af visse avisers EEC-stof.

Massekommunikation er en meget vigtig faktor i det moderne samfund, især radio og tv. Men også dagspressen har stadigvæk stor betydning. Til trods for undersøgelser som viser, at folk har mest tillid til tv, er der stadig mange mennesker, som har behov for at læse den daglige avis. Det er især politisk interesserede, viser det sig. Den debat, som foregår i pressen er vigtig og er med til at give et mere nuanceret billede f. eks. af EF-problematikken, end radio og tv er i stand til.

Effekten af massemedierne er et stridspunkt, jvf. diskussionen om totrins-hypotesen og de nyere teorier. Men selv om, f. eks. dagspressen ikke har stor indvirkning på folks holdning til EEC, så vil jeg alligevel vove en påstand om, at den er med til, sammen med andre faktorer, at forme befolkningens synspunkter. En stor del af den konkrete viden, almindelige mennesker har om EEC, har de fået gennem dagspressen. Derfor har pressen et vist ansvar, når befolkningen skal stemme om eventuel tilslutning til EF. Derfor er denne og lignende undersøgelser relevante.

Indholdsanalysen byder på mange praktiske og teoretiske vanskeligheder. Den er imidlertid et anvendeligt redskab, når man skal have et overblik over f. eks. en tekst eller indholdet af en tv-udsendelse.

Man skal imidlertid være meget omhyggelig og kritisk ved opstillingen af indholdsanalytiske modeller. Undersøgelsens resultater skal kunne reproduceres af en anden forsker eller af den samme forsker på et senere tidspunkt (have høj reliabilitet). Desuden må det fordres, at man virkelig har målt det, man havde til hensigt at måle. De samme resultater skal kunne opnås med en anden analysemetode (validiteten skal være i orden).

Begge de ovenstående krav kan være vanskelige at leve op til inden for samfundsforskningen, hvor subjektive hensyn spiller meget kraftigt ind. Det vil ofte være svært at konstruere metoder til at måle, om kravene er opfyldt. I mange tilfælde er man henvist til at stole på sin sunde fornuft og almindelige viden om emnet, når værdien af resultaterne skal bedømmes. Dette er i sig selv utilfredsstillende, og mange indholdsanalyser har haft en for dårlig validitet, fordi man ikke har været omhyggelig nok.

Ved større undersøgelser må der derfor kræves et meget indgående forarbejde. Bl. a. vil det være nødvendigt med mindre forstudier af stikprøver fra det endelige materiale, en fremgangsmåde, jeg selv har benyttet. Endvidere kan man supplere med interviews af chefredaktører, undersøgelser af alternative medier o. l.

Indholdsanalyser kan laves på mange forskellige måder ved brug af mere eller mindre avancerede metoder, alt afhængig af, hvad man vil opnå. Bl. a. vil det være nødvendigt at anvende elektronisk databehandling ved store undersøgelser med mange kategorier. Som følge heraf er indholdsanalysen en disciplin, som bedst udføres af forskere med kendskab til flere videnskabsgrene.

I det foreliggende studie er metoden benyttet til at analysere visse danske morgenavisers EEC-stof. Undersøgelser er hovedsageligt beskrivende, men i den specielle analyse af de ledende artikler har jeg forsøgt at foretage en tendensmåling, der viser de enkelte avisers holdning til EEC. Det interessante ved denne undersøgelse er ikke kun at konstatere, hvem der er for og imod, men at studere eventuelle nuancer i opfattelsen.

Ikke alle hypoteser blev bekræftet, men der fremkom flere interessante mønstre. Der viser sig at være en vis tendens til, at aviser, som er stærke modstandere og stærke tilhængere af EF[14]) skriver relativt mere om fællesmarkedet end de øvrige blade. Det var især tydeligt for modstanderaviserne. Mere interessant er det at konstatere, at tilhænger-bladene som helhed skriver lidt mindre om EEC end modstander-bladene og de blade, som havde en mere »moderat«[15]) indstilling til EEC.

Oplagsstørrelsen har kun indflydelse på den absolutte stofmængde, ikke den relative. Det er tværtimod blade som Miniavisen, Kristeligt Dagblad og Information, der bringer mest. EEC-stoffets fordeling over perioden viste,

[14]) modstandere og tilhængere, som det kom frem i analysen af de ledende artikler.
[15]) dvs. med en tendenskoefficient mellem o og ca. 0,5.

at de fleste aviser tillagde Englands afstemning relativt stor betydning, dog gjorde de to modstander-blade mindre ud af denne begivenhed.

Aviserne følger næsten samme linje, når det gælder fordelingen mellem nyhedsstof og opinionsstof. Ser vi bort fra »øvrigt materiale« fordeler stoffet sig med knap 70 pct. nyhedsstof, ca. 30 pct. opinionsstof, uanset størrelsen, partifarve og andre faktorer. Undtagelserne var Jyllands-Posten, Fyns Tidende og Aalborg Amtstidende, som lagde relativt mere vægt på opinionsstoffet. Men hypotesen, om at uafhængige aviser skulle have mere opinionsstof end de øvrige, blev ikke bekræftet.

Undersøgelsen af stoffets fordeling på områder bekræftede ikke hypotesen om, at modstander-aviserne skriver relativt mere om Norden end de øvrige blade, men Miniavisen lå dog næsthøjest efter Kristeligt Dagblad. Til gengæld kom avisernes holdning til EEC frem på en anden måde, idet det viste sig, at aviser, der lægger stor vægt på Englands optagelse og gode betingelser for de nordiske lande, bragte relativt meget stof om England og Norden. Den officielle danske markedspolitik, som de fleste dagblade støtter, afspejler sig altså i fordelingen af EEC-stoffet på områder.

Hypotesen om, at modstander-bladene lægger relativt størst vægt på det sikkerhedspolitiske og kulturelt-ideologiske stof, viser sig at holde stik, men forskellen er ikke så stærk som ventet.

Inden for tilhænger-aviserne er der ret stor spredning, hvad angår det økonomi- og erhvervsprægede stof, men som helhed større andel end hos modstanderne. Det almindelige politiske stof gør alle aviserne meget ud af. Interessant er det, at Børsen her skiller sig meget stærkt ud med næsten 80 pct. om økonomi og erhvervsliv. Dette blads status som en art fagblad for erhvervslivet bekræftes af denne undersøgelse.

Landbrugsstoffet har som ventet mere plads i provinsbladene end i København. Som helhed optager landbruget noget mere spalteplads end industrien. Dette er ikke overraskende, men bekræfter en skævhed, som dagspressen på længere sigt bør søge at rette op, da industrien også efter en eventuel indtræden i EEC vil vedblive at være vort vigtigste erhverv.

Vort materiale er for spinkelt til at drage konklusioner om bladenes alsidighed i almindelighed vedrørende EEC-problemer. Vi kan gå så vidt som til at konkludere, at det står ganske godt til, men at visse ikke uvæsentlige områder bør have en bedre dækning, det gælder industrien, sociale områder og jordspørgsmål.

Aviserne følger stort set den samme politik vedrørende stoffets placering i bladet. Dog er der en svag tendens til, at modstander-aviserne bruger forsiden lidt flittigere end de øvrige. Alle aviser lægger vægt på brugen af ledersiden, undtagen Kristeligt Dagblad, som har »side 2«.

Der er tendens til, at henholdsvis den stærke EEC-modstander, Miniavisen, og de stærke tilhængere, Børsen og Jydske Tidende, delvis Fyns

Tidende, gør mest ud af opsætningen ved brug af overskrifter og fremhævede typer. Billedstoffet, derimod, bruges mest af de store blade. Men vi kan forsigtigt konkludere, at EEC-stoffet har en relativt mere fremtrædende plads hos de stærke modstander- og tilhænger-aviser.

Den specielle tendensanalyse af de ledende artikler gav i og for sig ikke noget overraskende resultat, undtagen måske for Jyllands-Posten. Udtrykt ved tendenskoefficienter viste der sig at være to aviser, som var modstandere af EEC, Miniavisen og Information, resten var tilhængere, se figur 8. Men blandt tilhængerne fik vi en gruppe frem, som vi kaldte de »moderate«, nemlig Jyllands-Posten, Kristeligt Dagblad, Aktuelt og Politiken. Det var disse fire aviser, som tydeligst gav udtryk for visse forbehold med hensyn til EEC. Besvarelsen af de udsendte spørgeskemaer viste, at Jyllands-Posten er modstander af EF med tendens til det neutrale. Tre af disse blade, er uafhængige af partierne, Aktuelt er regeringsorgan. De forbehold, som de øvrige tilhængere måtte nære mod EEC, kommer med andre ord ikke frem i de ledende artikler.

Denne undersøgelse har vist, at fordelingen af modstander- og tilhængerpresse er meget skæv i Danmark set i forhold til befolkningens indstilling, som den kommer frem i Gallup-undersøgelser og ved tilslutning til partierne. Det betyder imidlertid ikke, at modstander-synspunkterne har tilsvarende svært ved at komme frem, idet over halvdelen af de undersøgte aviser fører en linje, som decideret tilstræber åbenhed over for alle anskuelser. Vi kan derfor konkludere, at den frigøren sig fra partibestemte synspunkter, som har været kendetegnende for pressen i de senere år, også er slået igennem ved behandlingen af EEC-problemerne. Aviserne tilstræber i højere grad end tidligere en saglig linje, som kan honorere de krav, et oplyst og kritisk indstillet publikum stiller. Det er denne indstilling, som skal sikre pressens overleven i konkurrence med tv på længere sigt. Fortsættes og udbygges den, vil mange mennesker stadig vedblive at hente en stor del af deres viden fra den daglige avis.

Allart, E. og Y. Littunen: Sociologi, Stockholm, 1968.
Berelson, Bernard: Content analysis in communication research. The Free Press, Publishers, Glencoe, Illinois, 1952.
Dagspressens situation, SOU 1968:48, 1968.
Fakta om tre media, Oslo 1963.
Gallups artikler, 1960–64.
Hadenius, S. og L. Weibull: Press, radio tv, Stockholm 1970.
Holsti, Ole R.: Content analysis for the social sciences and humanities, Addison-Wesley Publishing Company, 1969.
Homans, George: Menneskegruppen, Paludans Fiol-bibliotek, 1970.
Katz, Lazarsfeld: Personal influence, Publ., Opin. Quart., 1957.

Klapper, Joseph T.: The effects of mass communication. The Free Press of Glencoe, Illinois, 1961.

Lewin, Kurt: Frontiers in group dynamics II: Channels af group-live; social planning and action research (Human relations, 1947).

Lysgaard, Sverre: A content-analysis test of a hypothesis about trends in labour unions outlook and orientation, Oslo, 1959.

Palm, Göran: Indoktrineringen i Sverige, Stockholm 1968.

Pool, Ithiel de Sola: Trends in content analysis, Urbana III., University of Illinois Press, 1959.

Rømer, Harald: Valgkampen 1971 – et eksempel på tv-påvirkning. Økonomi og Politik nr. 3, 1971.

Schramm, Wilbur: Mass media and national development, Stanford 1964.

Stone, Denphy, Smith, Ogilvie: The general inquirer. A computer approach to content analysis. The M I T Press, 1966.

Thomsen, Niels: Partipressen, Institut for presseforskning og samtidshistorie, Århus, 1965.

Thorén, Stig: Studier i formidlingen af utenrikstelegram, Stockholm 1966.

Westerståhl, Jörgen: Dagspressen och den politiske opinionsbildningen, Statsvitenskapliga Institutionen, Göteborg Universitet, 1965.

Westerståhl, Jörgen: Vietnam i Sveriges Radio, Statsvetenskapliga Institutionen, Göteborg Universitet, 1968.

Westerståhl, Jörgen: Valrörelsen 1968 i Sveriges Radio, Statsvetenskapliga Institutionen, Göteborg Universitet, 1969.

Westerståhl, Jörgen: LKAB-konflikten i Radio/tv och dagspress, Statsvetenskapliga Institutionen, Göteborg Universitet, 1971.

DE EUROPÆISKE FÆLLESSKABERS PLANLAGTE VALUTAUNION

ANNE MARIE NIELSEN

INDLEDNING

Islutningen af april 1972 indledte EF-landene samt England, Norge og Danmark et valutarisk samarbejde, som tager sigte på gradvis at omdanne det udvidede EF til en valutaunion, dvs. til et område med fælles møntenhed og fælles pengepolitik. Samarbejdet havde været planlagt igennem mere end 1 år, men var i 1971 blevet bremset af først Tysklands og siden også Benelux-landenes og Italiens midlertidige overgang til flydende valutakurser. Da det endelig lykkedes at iværksætte samarbejdet, varede det imidlertid kun 1 1/2 måned, før der opstod nye vanskeligheder, som førte til, at England og Danmark måtte udtræde af ordningen.

I det følgende skal der først gives en oversigt over, hvorledes det nu iværksatte samarbejde rent teknisk fungerer. Dernæst fremsættes nogle synspunkter på de valutariske konsekvenser af samarbejdet på kortere og længere sigt. I et følgende afsnit behandles de nok så vigtige realøkonomiske konsekvenser af en valutaunion, og i denne forbindelse omtales også en række af de foranstaltninger, EF har gennemført eller vil gennemføre for at opbygge ikke blot en valutarisk, men også en økonomisk union. Endelig omtales nogle af de politiske overvejelser, som har betinget, at EF er begyndt at arbejde henimod en økonomisk og valutarisk union.

VALUTASAMARBEJDETS MÅLSÆTNING

Formålet med EF's planlagte valutaunion er at gennemføre en valutarisk sammensmeltning af medlemslandene, således at disse som én blok (ét land) kan indgå i det internationale system på lige fod med andre lande. Dette mål formuleres i EF's resolution af 22. marts 1971[1]) således:

> »(Fællesskabet skal i løbet af de næste 10 år danne) et selvstændigt valutarisk område i det internationale system, karakteriseret ved den fuldstændige og uigenkaldelige konvertibilitet mellem valutaerne, afskaffelse af valutakursernes svingningsmarginer og fastlæggelsen af uforanderlige valutapariteter, – betingelser der er

[1]) Resolution af Rådet og af repræsentanterne for medlemsstaternes regeringer vedrørende den økonomiske og monetære union. 22. marts 1971. Optrykt i »Danmark og De europæiske Fællesskaber«. 3. supplementsbind. Kbh. 1971.

uundværlige for skabelsen af en fælles møntenhed – og omfattende et centralbanksystem på fællesskabsplan«.

Med andre ord: EF skal udvides til en møntunion, der har en fælles pengepolitik, en fælles møntenhed, eller i hvert tilfælde fri cirkulation af nationale betalingsmidler landene imellem, og hvor indbyrdes de- eller revalueringer følgelig er udelukkede.

Gennemførelsen af en sådan møntunion rejser naturligvis en række principielle økonomiske problemer, der groft sagt kan koges ned til følgende spørgsmål: Hvordan sikrer man, at der i 10 landes indbyrdes økonomiske relationer ikke opstår sådanne strukturelle og andre spændinger, at korrigerende pengepolitiske indgreb og/eller korrigerende de/revalueringer bliver nødvendige?

Det er dog ikke dette spørgsmål, der indtil nu har spillet hovedrollen i debatten om valutaunionen. Kræfterne har været koncentreret om et helt andet og rent teknisk problem: Hvordan kan man gennemføre en gradvis indsnævring af de indbyrdes kursmarginaler, således at disse til sidst (om 10 år) kan ophæves?

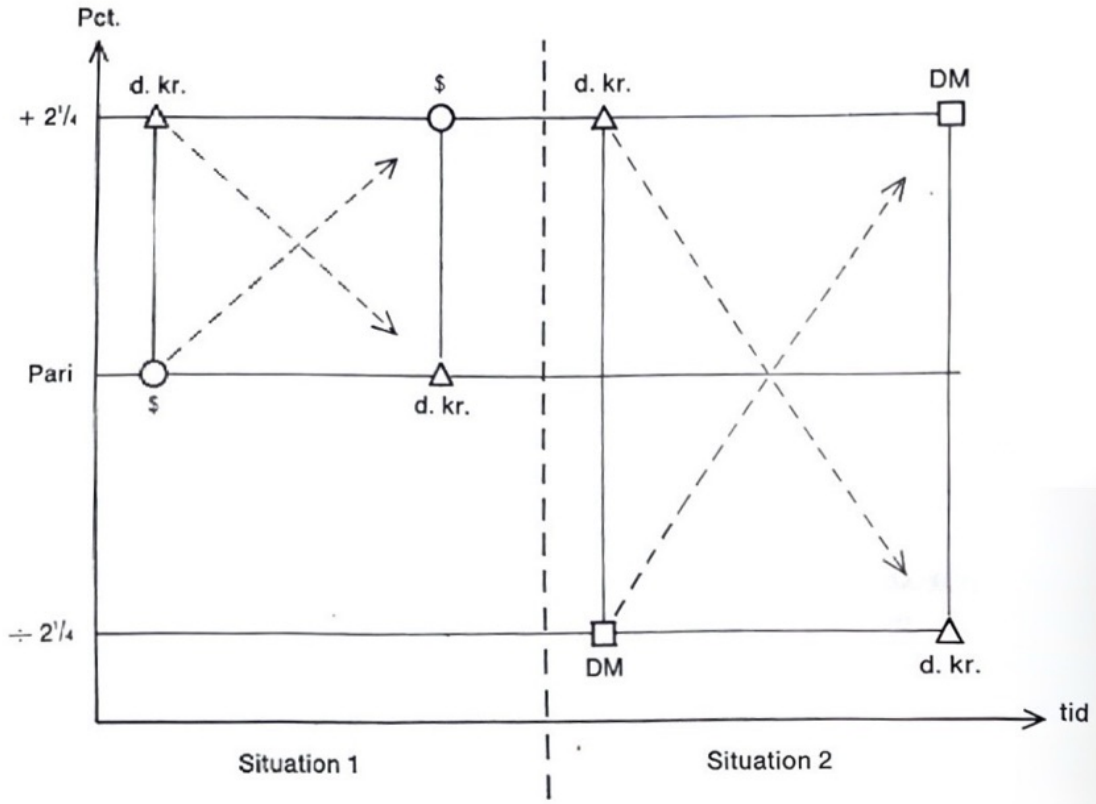
SAMARBEJDETS TEKNIK

For at forstå, hvorledes EF har grebet ovennævnte problem an, er det nødvendigt at erindre sig hovedtrækkene i det valutasystem, den vestlige verden og de fleste udviklingslande arbejder under i dag.

Spillereglerne i dette internationale valutasystem er fastlagt i Den Internationale Valutafonds (IMF) statutter[2]). Ifølge disse skal hvert medlemsland anmelde en parikurs på deres valuta til fonden. Parikursen udtrykkes i gram fint guld. Den faktiske markedskurs på valutaen må højst afvige $2^1/_4$ pct. i hver retning fra parikursen. (Afvigelserne – de såkaldte marginaler – er i dag +/÷ $2^1/_4$ pct. Indtil 22.12.1971 var de kun +/÷ 1 pct. og i praksis endda kun +/÷ $^3/_4$ pct.). Denne fundamentale regel er siden begyndelsen af 50erne blevet fortolket således, at en valutas markedskurs højst må afvige +/÷ $2^1/_4$ pct. fra sin pariværdi udtrykt – ikke i guld – men i interventionsvalutaen, d. v. s. som altovervejende hovedregel udtrykt i US dollar.

Ved denne fortolkning opstår der imidlertid en form for asymmetri i det internationale valutasystem: Afstanden mellem dollar og en anden valuta, f. eks. d. kr. kan på et givet tidspunkt højst udgøre $2^1/_4$ pct., og den maksimale bevægelse i kursforholdet mellem disse to i løbet af en periode er følgelig det dobbelte, $4^1/_2$ pct. (nemlig når de to bytter plads), jfr. situation 1 på figur 1. Mellem to andre valutaer, f. eks. d. kr. og D-mark, er den

[2]) IMF: »Articles of Agreement«. Washington 1970.

Figur 1.

største afstand på et givet tidspunkt imidlertid 4½ pct., og bytter de to plads i løbet af en periode, andrager bevægelsen følgelig 9 pct., jfr. situation 2 på figur 1.

Centralbankerne i IMFs medlemslande har pligt til at sikre, at markedskursen på deres valuta ligger inden for de +/÷ 2¼ pct. omkring parikursen. Det sker i praksis på den måde, at de køber og sælger dollars (interventionsvaluta) mod deres egen valuta i handler med landets private banker, der igen handler disse dollars videre til inden- og udenlandske banker og virksomheder. Centralbankerne er ifølge IMFs regler kun forpligtet til at købe resp. sælge dollars, når markedskursen på deres valuta truer med at bryde igennem 2¼ pct.-grænserne. I praksis vil langt de fleste centralbanker dog også intervenere i valutamarkedet, selv om grænserne ikke er nået, med det formål at drive kurspleje, d. v. s. stabilisere og udjævne de daglige kursbevægelser. I Danmark var det således indtil for nylig uhyre sjældent, at kursen pr. 100 $ bevægede sig mere end 30 øre pr. dag, uanset at det maksimalt tilladte udsving androg 15 kr. pr. 100 $.

EFs planlagte valutaunion sigter, som det fremgår af citatet ovenfor, mod at afskaffe de nugældende maksimale udsving på +/÷ 4½ pct. mellem de seks (ti) landes valutaer indbyrdes og at fastholde valutaernes marginaler på +/÷ 2¼ pct. over for dollar.

Afskaffelsen af de indbyrdes udsving skal efter planen ske gradvis. I 1970 forestillede man sig, at den første indsnævring skulle være fra de dagældende +/÷ 1 pct. til +/÷ 0,6 pct. Planerne herom var ret fremskredne, da Tyskland i maj 1971 væltede det hele ved at gøre D-markkursen flydende i et forsøg på at dæmme op for tilstrømningen af udenlandsk kapital. Da forhandlingerne genoptoges omkring årsskiftet 1971–72, var de internationalt gældende marginaler i mellemtiden som nævnt blevet udvidet til +/÷ 2¼ pct. De første planer gik da ud på at fastsætte en maksimal afstand mellem EF-valutaerne på lidt mindre end den maksimale afstand mellem enhver af disse og dollar, f. eks. 2 pct. Planen om en indbyrdes afstand, der var mindre end den over for dollar gældende, var på ingen måde økonomisk begrundet, men alene udtryk for et politisk ønske om at markere EFs individualitet i det internationale valutasystem. Dette mislykkedes imidlertid på grund af navnlig tysk modstand, og resultatet blev[3]), at EF-landene fra den 24. april 1972 forpligtede sig til at reducere den maksimale afstand mellem deres valutaer fra 4½ til 2¼ pct., altså til præcis samme afstand som over for dollaren. Ved denne vedtagelse opstår den efterhånden velkendte »slange i tunnelen«, jfr. figur 2. Som nævnt gik England, Danmark og Norge ind i EF-samarbejdet, men de to førstnævnte måtte allerede den 26. juni forlade det igen.

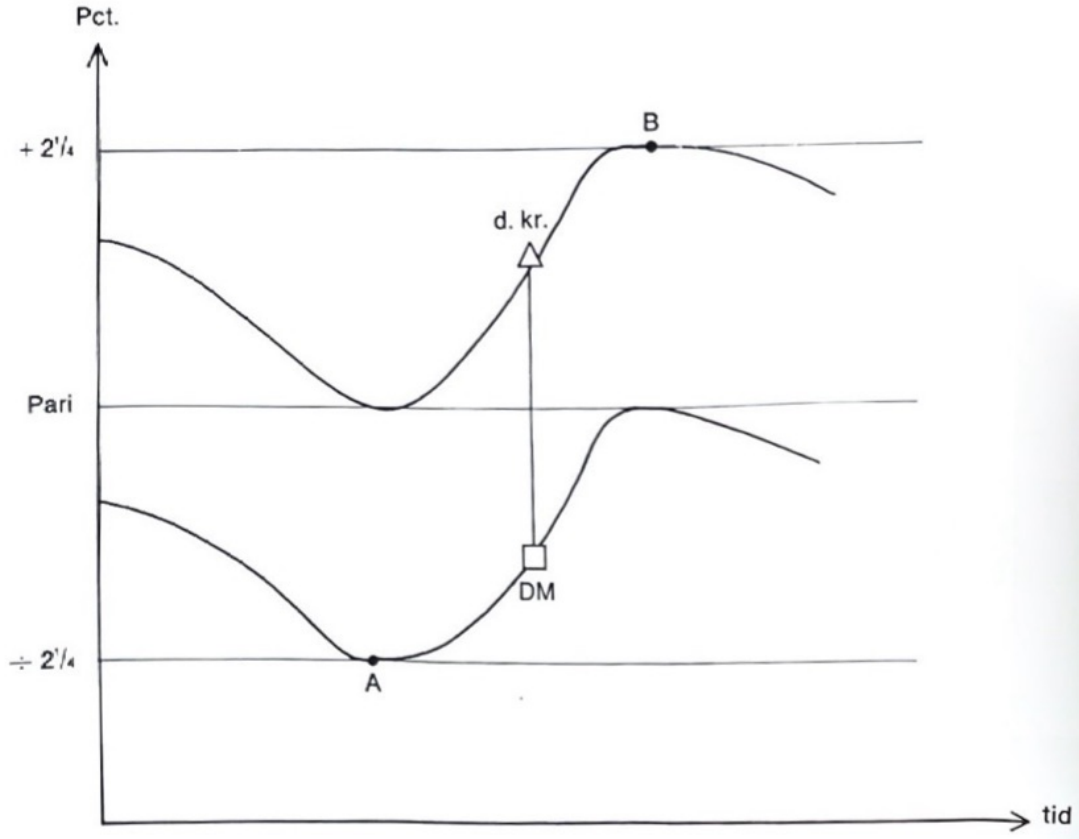
Til vedtagelsen af indsnævringen af marginalerne var knyttet en række tekniske bestemmelser, der bl. a. medfører, at den daglige regulering af valutamarkederne kommer til at afvige fra det hidtil kendte:

Sålænge afstanden mellem den stærkeste og den svageste EF-valuta er mindre end 2¼ pct., er det efter EFs regler centralbankerne forbudt at intervenere i valutamarkederne, d. v. s. den daglige kurspleje skal ophøre.

Hvis to valutaers markedskurser truer med at bevæge sig mere end 2¼ pct. væk fra hinanden, altså med at bryde igennem »slangens hud«, skal de to implicerede landes centralbanker foretage støttekøb/salg af hinandens valutaer mod egen valuta i markedet. Hvis f. eks. D-mark og d. kr. på et givet tidspunkt er placeret som på fig. 2, skal Danmark sælge D-mark og Tyskland købe d. kr. i markedet for at fastholde afstanden på de 2¼ pct.

Da EF-centralbankerne hidtil normalt ikke har været i besiddelse af større mængder af andre valutaer end den normale interventionsvaluta, dollar, skal de nu opbygge reserver af andre EF-valutaer, og endvidere får de adgang til at låne hinandens valuta hos hinanden, når de har brug for den til intervention. F. eks. vil Danmark i ovennævnte eksempel kunne

[3]) Resolution af Rådet og af repræsentanterne for medlemsstaternes regeringer af 21. marts 1972 om gennemførelsen af resolutionen af 22. marts 1971 om den trinvise gennemførelse af den økonomiske og monetære union i Fællesskabet. Amtsblatt nr. C 38/3, 18.4.1972.

Figur 2.

låne de nødvendige D-mark i den tyske centralbank. Lånene skal normalt tilbagebetales i løbet af 1 måned. Tilbagebetalingen skal ikke erlægges i den valuta, man har lånt, men i forskellige valutaer sammensat i forhold til sammensætningen af låntagers valutabeholdning. F. eks. skal Danmark i eksemplet ikke tilbagebetale i D-mark, men i dollar, guld, SDR etc. i forhold til disse reserveaktivers andel af vor valutabeholdning.

Dersom en EF-valuta truer med at overskride de af IMF fastsatte grænser for udsving over for dollaren, altså med at bryde gennem »tunnellens vægge« i punkt A eller B på figur 2, skal den pågældende centralbank som hidtil intervenere i dollars for at holde kursen inden for det tilladte.

Disse regler danner den tekniske ramme omkring valutasamarbejdet. På længere sigt er det som nævnt hensigten at indsnævre marginalerne yderligere for til sidst helt at afskaffe dem. Endvidere er det tanken, at arbejdet med gennem intervention i EF-valutaer at fastholde de indsnævrede marginaler skal overgå til en central institution, en »agent«, der vil få medlemslandenes valutaer stillet til rådighed gennem en europæisk fond for valutasamarbejde.

SAMARBEJDETS VALUTARISKE KONSEKVENSER

Umiddelbart medfører det nu iværksatte samarbejde en halvering af de tilladte kursudsving EF-valutaerne imellem. En sådan stabilisering af kursforholdene antages generelt at være til fordel for udenrigshandelen. (Om denne antagelse ubetinget holder stik, skal ikke drøftes her, jfr. f. eks.[4]) Der er imidlertid al mulig grund til at antage, at det iværksatte system på kortere sigt vil føre til mindre og ikke mere kursstabilitet, end vi har kendt under det hidtidige system. Det skyldes, at EF har forbudt centralbankerne dagligt at intervenere for at udjævne kortsigtede, tilfældige kursudsving. Forbuddet forekommer økonomisk og valutarisk aldeles ubegrundet og er formentlig kun indført, fordi det har vist sig umuligt at udarbejde formelle samarbejdsregler for daglig kurspleje. På længere sigt derimod, når og hvis EF-slangen er blevet meget smallere, vil kursudsvingene dog naturligvis blive reduceret.

De indviklede regler om intervention i EF-valutaer for at fastholde »slangen« og om indbyrdes låntagning har deres begrundelse i de seneste års urolige valutaforhold. Normalt vil et land, der ønsker at fastholde eller ændre sin valutas plascering inden for marginalerne, købe eller sælge dollars for at opnå dette formål. For EF's vedkommende ville dette i den aktuelle situation formentlig betyde, at Italien og Danmark skulle sælge og Tyskland købe dollars for at fastholde EF-slangen. Imidlertid har Tyskland og til en vis grad også Benelux og Frankrig i de seneste år allerede modtaget (købt) langt flere dollars, end de er interesserede i – og disse dollars er i dag inkonvertible, dvs. de kan ikke længere omveksles til guld. Under forhandlingerne om valutasamarbejdet ønskede derfor både kommissionen og de fleste EF-lande et system baseret alene på EF-valutaer, således at enhver anvendelse af dollars, til intervention, långivning og tilbagebetaling af lån, blev undgået eller i hvert tilfælde reduceret til det mindst mulige. Italien og ansøgerlandene England, Norge og Danmark, som alle har placeret en meget stor del af deres valutareserver i dollars, modsatte sig imidlertid dette. Resultatet blev et kompromis, hvorefter intervention og låntagning finder sted i EF-valutaer, medens tilbagebetaling af lån finder sted i forskellige valutaer i forhold til låntagers valutareservesammensætning. Da de mest oplagte låntager-kandidater i dag netop er landene med de store dollarandele i deres reserver, vil ordningen således i praksis ikke føre til nogen nævneværdig undgåelse af dollaren, men kun til en masse tekniske besværligheder. Ordningen må da også antages at være noget af det første, EF vil tage op til revision, men en sådan revision må utvivlsomt afvente en samlet reform af det internationale valutasystem.

[4]) »The Role of Exchange Rates in the Adjustment of International Payments«. IMF. Washington 1970.

Som nævnt indebærer interventionssystemet, at EF-landene anskaffer sig valutareserver i hinandens valutaer. Der vil derfor opstå en – muligvis beskeden – tendens til, at der i det internationale valutasystem opstår nye reservevalutaer formentlig især D-marken. Dette er naturligvis kun nødvendigt på kort sigt for EF-landene, efter som deres nationale valutaer på længere sigt skal sammensmeltes til én.

Efter at en sådan sammensmeltning er gennemført, vil den øvrige verden imidlertid – alene på grund af EF's økonomiske verdensbetydning – have en vis tilskyndelse til at holde den fælles EF-valuta som reservevaluta. Både på kortere og længere sigt rummer EF-valutasamarbejdet derfor en vis risiko for, at der opstår endnu et reservevalutaaktiv i det internationale betalingssystem ved siden af guld, IMF-aktiver og dollar. At en sådan udvikling må kaldes risikabel, skyldes, at graden af instabilitet i det internationale valutasystem nødvendigvis må stige i takt med antallet af internationalt accepterede reservevalutaaktiver. Hvis nemlig præferencerne for forskellige reserveaktiver varierer over tiden, vil ét aktiv altid være det mindst tillokkende og dermed – ifølge Greshams lov – det aktiv, man søger bort fra. Dette illustreres klart af efterkrigstidens udvikling i forholdet mellem sterling og dollar og guld og dollar. Opstår der nu i EF-landene et eller flere nye reserveaktiver, knyttet til betydningsfulde økonomiske enheder, vil risikoen for spekulative kapitalbevægelser ind i eller bort fra de forskellige reserveaktiver være kraftigt forøget.

Samtidig med, at EF-landene iværksatte valutasamarbejdet, vedtog de et direktiv[5]), der pålægger medlemslandene at opbygge et sæt beredskabsforanstaltninger mod spekulative kapitalbevægelser. Som lige nævnt vil imidlertid selve interventionssystemet formentlig øge risikoen for sådanne kapitalbevægelser. Endvidere vil også indsnævringen af marginalerne virke i retning af at øge de rentefremkaldte kapitalbevægelser. Et land, der ønsker at afværge tilstrømning af udenlandsk kortfristet kapital, har generelt to markedsmekaniske midler til rådighed. Det kan sænke sin korte rente, og det kan inden for de tilladte marginaler gøre sin valuta så dyr som mulig udtrykt i udenlandsk valuta. Det omvendte gælder naturligvis for et land, der ønsker at tiltrække udenlandsk kapital. Det er klart, at når mulighederne for at variere valutakursen indskrænkes, må renteændringerne være tilsvarende større, før der opnås samme ønskede kapitalbevægelse. Eller omvendt: Den renteforskel mellem to lande, der kan opretholdes, uden at rentefremkaldte kapitalbevægelser sætter ind, vil formindskes, når kursmarginalerne indsnævres. (Dette forhold kan dog under visse omstændigheder blive modificeret af terminskursernes betydning for kapital-

[5]) Direktiv om regulering af internationale kapitalbevægelser og neutralisering af deres uønskede virkninger på den interne likviditet. EF-kommissionen, 23. juni 1971.

bevægelserne. Intervention i terminsmarkedet er i øvrigt ikke omfattet af EF's regler.). Sålænge der ikke træffes foranstaltninger til indbyrdes renteharmonisering i EF, vil valutasamarbejdet derfor skabe grobund for større rentefremkaldte kapitalbevægelser landene imellem end hidtil.

EF's valutasamarbejde rummer således i sin nuværende udformning to åbenbare valutariske risici: Risikoen for, at der opstår nye internationale reserveaktiver, og risikoen for, at de rentebetingende internationale kapitalbevægelser forøges. Dertil kommer en risiko af mere psykologisk art, hvilket klart blev demonstreret i tiden op til Englands beslutning den 23. juni i år om at lade pundkursen flyde.

Pundet havde siden Washington-aftalen af 22. 12. 1971 efter alle objektive kriterier været en teknisk set stærk valuta. De engelske valutareserver var større end nogensinde, og pundet noteredes til stadighed til en kurs, der lå over dollarpariteten. Samtidig var det dog almindelig antaget, at England i forbindelse med sin indtræden i EF ville gennemføre en tilpasningsdevaluering, enten i slutningen af 1972 eller begyndelsen af 1973. Efter nogle ubesindige udtalelser af Labour-partiets skyggefinansminister svækkedes pundet i midten af juni noget, men dog ikke mere, end at det fortsat lå lidt over sin dollarparitet og altså fortsat efter IMF's regler kunne svækkes med yderligere 2¼ pct., før situationen blev kritisk. Samtidig lå imidlertid EF's stærkeste valuta, D-marken, nær sin ydergrænse over for dollar og dermed ca. 2¼ pct. fra pundet. Følgelig måtte først Tyskland og siden også flere andre EF-lande foretage støtteopkøb af pund for at fastholde EF-slangen. Alene ordet støtteopkøb – selv om det var støtteopkøb af en valuta, der lå på sin parikurs – var nok til at sætte den internationale finansverden i bevægelse, og i løbet af meget få dage opstod et voldsomt spekulativt pres mod pundet. England valgte at imødegå spekulationen ved at frigive pundets kurs og dermed indlede en gradvis devaluering, altsammen uhyre hovedkuls og utvivlsomt i modstrid med den engelske regerings ønske om senere at kunne gennemføre en »fredelig«, nøje planlagt devaluering. Devalueringen var naturligvis ikke EF's skyld, men der er ingen tvivl om, at valutasamarbejdet bidrog til at begrænse Englands handlefrihed alvorligt og samtidig medvirkede til at fremkalde en international spekulation mod pundet[6]).

REALØKONOMISKE KONSEKVENSER AF EN VALUTAUNION

Som omtalt indledningsvis er det vigtigste spørgsmål vedrørende en valutaunion ikke så meget, hvordan unionen rent teknisk kan bringes til at fungere, men snarere hvilke realøkonomiske konsekvenser, den har for de

[6]) »The pound in a new straitjacket«. Economist, 29. april 1972.

deltagende lande. Hvis man generelt antager, at alle lande i dag som økonomisk–politisk målsætning har balance over for udlandet kombineret med en politisk acceptabel grad af arbejdsløshed og/eller inflation, bliver problemet altså, hvilken indflydelse en valutaunion har på realiseringen af denne dobbelte målsætning.

Dette problem behandles i den økonomiske litteratur under betegnelsen »optimum currency area«[7]). Problemstillingen kan bedst illustreres med et eksempel: To lande, A og B, producerer hver én vare, X hhv. Y. I udgangssituationen er de to landes økonomier optimale, dvs. de har begge opnået balance over for udlandet og den ønskede kombination af arbejdsløshed og prisstigninger. Antag nu, at der udefra indtræffer en forskydning i efterspørgselen bort fra X mod Y. Derved opstår der arbejdsløshed i A og overefterspørgsel efter arbejdskraft og dermed inflation i B. Denne uligevægt kan afhjælpes på tre måder:

Dersom både prisen på den enkelte vare og lønnen for den enkelte arbejder er fuldt bevægelig i både op- og nedadgående retning, vil priser og lønninger i A og B tilpasse sig, så den dobbelte økonomisk–politiske målsætning på ny opfyldes i begge lande. Denne løsning er klart urealistisk, eftersom hverken priser eller lønninger er fuldt bevægelige.

Dersom arbejdskraften er frit bevægelig, vil den i ovennævnte eksempel vandre bort fra A mod B, hvorved ligevægten genoprettes. Denne løsning er i et vist omfang realistisk, men kun i et vist omfang, eftersom der er ret snævre grænser for såvel faglig som geografisk mobilitet.

Den tredie løsning på uligevægtssituationen er, at A devaluerer sin valuta over for B, og derved målt i udenlandsk valuta gennemfører de pris- og løntilpasninger, som er nødvendige. Denne løsning kan imidlertid ikke praktiseres, hvis de to lande har dannet en valutaunion.

Der findes adskillige konkrete eksempler på, at områder med fælles valuta har oplevet uligevægte af den ovennævnte art. F. eks. er Canada plaget af stor arbejdsløshed og store prisstigninger, hvilket utvivlsomt skyldes, at den geografiske faktormobilitet er ringe og de regionale spændinger derfor store. Tilsvarende er det næppe noget tilfælde, at USA i 1960erne har haft større arbejdsløshed end de fleste andre industrilande.

Det turde være indlysende, at de samme faktorer, som gør USA til et inoptimalt valutaområde, vil gøre sig gældende med endnu større styrke

---

[7]) Se f. eks.:
R. A. Mundell og A. Swoboda (ed) »Monetary problems of the international economy«. 1969.
J. E. Meade: »The balance of payments problem of a free trade area«. Economic Journal 1957.
R. A. Mundell: »A theory of optimum currency areas«. American Economic Review 1961.
J. Marcus Fleming: »On exchange rate unification«. IMF. DM/71/27. 1971.

i en EF-valutaunion. Arbejdskraftens mobilitet vil være ringe på grund af de store afstande, sprogvanskeligheder og uddannelsesforskelle, og løn- og prisfleksibiliteten vil formentlig være endnu mindre i EF end i USA som følge af fagforeningernes og monopolernes relativt stærke stilling i EF. Den umiddelbare konklusion må derfor være, at den planlagte EF-valutaunion vil føre til større arbejdsløshed og/eller større inflation (resp. til manglende balance over for udlandet), end tilfældet ville være, dersom de ti lande frit kunne de- og revaluere deres nationale valutaer.

Denne drastiske konklusion må dog modificeres på nogle punkter:

For det første udfoldes der fra centralt hold i EF betydelige anstrengelser for at øge arbejdskraftens geografiske mobilitet gennem arbejdsanvisning og social sikring af vandrende arbejdere. Der er dog formentlig ret snævre politiske grænser for, hvor stor en mobilitet, der kan tilskyndes til.

For det andet kan fri bevægelighed for kapital i nogle tilfælde modvirke inoptimalitet. Forholdene her er dog langt fra entydige, idet de realøkonomiske virkninger af den fri bevægelighed for kapital blandt andet afhænger af, i hvilket omfang opsparing og investering er følsomme over for ændringer i den økonomiske aktivitet.

For det tredie er en af forudsætningerne for, at en valutaunion medfører inoptimalitet, at lønmodtagerne i unionen har pengeillusion over for valutakurser, men ikke over for løn og priser. Eller med andre ord: Lønmodtagerne skal være villige til at acceptere ændringer i deres realindkomst som følge af ændringer i valutakursen, men ikke ændringer i realindkomst som følge af ændringer i pengeløn og prisniveau. Denne forudsætnings opfyldelse er naturligvis afgørende for, om valutakursændringer overhovedet har nogen realøkonomisk virkning. Igen kan det ikke afgøres generelt, om forudsætningen er opfyldt.

For det fjerde og vigtigste vil de uligevægtstendenser, der ligge i en valutaunion, kunne modvirkes gennem en form for overnational budgetpolitik. Dette kan belyses ved et eksempel: Danmark er et valutaområde, som i sig rummer en vis grad af inoptimalitet, udtrykt f. eks. ved de regionale arbejdsløshedsøer. Denne inoptimalitet søges modvirket gennem en statsfinansieret regional- eller egnsudviklingspolitik og til en vis grad også gennem en kommunal »finanspolitik« med underbudgettering o. lign. til dels med statsstøtte.

På samme måde vil EF have behov for, at medlemslandene hver for sig kan føre en indbyrdes afstemt, aktiv finanspolitik med over- eller underbudgettering alt efter forholdene, for derigennem at modvirke de regionale uligevægtstilstande, valutaunionen medfører. Da det forudsete fælles centralbanksystem næppe vil finansiere de enkelte medlemslandes underbudgettering (lige som de danske kommuner ikke kan dække deres finansieringsbehov ved træk på Nationalbanken), vil der i EF endvidere være behov

for en overnationalt dirigeret overførsel af kapital mellem medlemslandene.

I EF's planer for en økonomisk og valutarisk union indgår da også et finans- og budgetpolitisk samarbejde, som på længere sigt, dvs. i løbet af 10 år, skal føre til skabelsen af et organ for fælles, centraldirigeret finanspolitik[8]). Indtil nu er der imidlertid kun gennemført visse rådslagnings- og informationsprocedurer[9]), som i praksis ikke kan siges at lægge bånd på medlemslandenes finanspolitiske handlefrihed, uanset at rådslagningernes forpligtende karakter blev skærpet på tysk foranledning samtidig med iværksættelsen af det valutariske samarbejde[10]). Planerne om egentlige overnationale finanspolitiske organer er derimod stødt på stor modstand navnlig fra fransk, men formentlig også engelsk og dansk side, naturligvis fordi et sådant organ vil betyde et afgørende indgreb i de nationale parlamenters kompetence.

Det eneste finanspolitiske fællesindgreb, der er nogenlunde enighed om i EF, er indførelsen af merværdiafgift i alle lande, og – i løbet af få år – anvendelse af en fælles momssats i alle medlemslandene[11]). Da et sådant indgreb imidlertid klart formindsker landenes mulighed for indbyrdes at variere finanspolitikken, er det set fra valutaunionens synspunkt næppe et heldigt indgreb at foretage.

For så vidt angår en overnationalt dirigeret overførsel af kapital landene imellem, noget der må betragtes som et uundværligt led i gennemførelsen af en valutarisk union, besluttede EF samtidig med iværksættelsen af det valutariske samarbejde at fremskynde arbejdet med at oprette en fond for regional udvikling[12]). Regionale fællesskabsforanstaltninger har længe stået på EF's dagsorden, og Italien har kæmpet energisk for deres gennemførelse (resp. udvidelse), men intet tyder på, at de øvrige lande har i sinde på nuværende tidspunkt at overføre beløb af virkelig betydning til en regional fond.

Sammenfattende må man derfor konkludere, at EF har indledt sit valutariske samarbejde for tidligt, eftersom det efter alt at dømme vil vare i bedste fald adskillige år, før det finanspolitiske og regionale samarbejde, der er en forudsætning for valutaunionens heldige gennemførelse, kan træde i kraft.

---

[8]) Jfr. [1])

[9]) Fællesmarkedet og Danmark. Pjece nr. 3: Den økonomiske politik, navnlig p. 2, 20 og 40. Udgivet af Markedssekretariatet.

[10]) Jfr. [3]).

[11]) Jfr. [9]), p. 24 og 41.

[12]) Jfr. [3]).

POLITISKE PERSPEKTIVER

På baggrund af ovenstående kan man spørge, hvilke motiver der ligger bag EF's beslutninger i 1971–72 om at iværksætte et så vidtrækkende valutarisk samarbejde[13]).

Selv om det drejer sig om et økonomisk anliggende, er det ret klart, at begrundelsen ikke er specifik økonomisk. Bortset fra et par bevingede ord om vækst, stabile priser og fuld beskæftigelse i indledningen til den nævnte resolution fra marts 1971 finder man da heller ingen steder i EF's udtalelser henvisninger til de mere generelle økonomiske konsekvenser af en valutaunion. Motiverne skal derfor snarere søges i politiske overvejelser i de enkelte lande.

For det landbrugseksporterende land Frankrigs vedkommende har det utvivlsomt spillet en stor rolle, at EF's fælles landbrugspolitik, der forudsætter faste indbyrdes valutakurser, flere gange i slutningen af 1960erne og begyndelsen af 1970erne på det nærmeste ophørte med at fungere på grund af europæiske valutakriser. En samordnet valutapolitik blev derfor en forudsætning for den fælles landbrugspolitiks fortsatte eksistens. Dertil kom, at Frankrig formentlig ser en mulighed for gennem en EF-valutablok at realisere nogle af sine målsætninger for det internationale valutasystem, ikke mindst at svække USAs hidtil ubestridte valutariske førerstilling.

Mere generelt følte alle EF-landene og kommissionen, at man efter den heldige gennemførelse af den fri bevægelighed for varer og i vidt omfang også arbejdskraft havde behov for en ny drivkraft i det europæiske samarbejde, for en ny faktor, der kunne styrke sammenhængen – i Bruxelles-terminologi »la cohesion« – i EF.

For de overnationalt indstillede medlemslande – navnlig Tyskland og Holland – og for kommissionen, der længe havde måttet finde sig i at spille en passiv rolle[14]), udgjorde en fælles valutapolitik tillige et egnet instrument til at føre Fællesskaberne frem mod en egentlig europæisk union.

Samtidig har en valutaunion en oplagt pr-fordel: En fælles valuta demonstrerer klart for såvel EF's egne borgere som omverdenen, at der er tale om en økonomisk – og måske politisk – enhed, der adskiller sig fra den øvrige verden.

Endelig kan en valutaunion i første omgang gennemføres, uden at de nationale parlamenters kompetence beskæres, idet penge- og valutapolitik traditionelt er anliggender, der henhører under en mere eller mindre uaf-

[13]) Richard N. Cooper: »Monetary unification in Europe: When and how?«. Morgan Guaranty Survey, maj 1972.

[14]) »The Leopard, that changed its spots« Euromoney, December 1971.

hængig centralbank og måske under regeringen, men ikke under parlamentet.

Det er imidlertid klart, at der i EF's valutariske samarbejde er indbygget flere konfliktmomenter, som på et eller andet tidspunkt vil kræve en løsning: Medlemslandene må på et eller andet tidspunkt gøre op med sig selv, om de ønsker, at valutaunionen skal være en forløber for eller en bremse på en politisk union. I betragtning af de betydelige økonomiske risici, der er indbygget i valutasamarbejdet, kunne man ønske sig, at dette problem havde været afklaret, før samarbejdet var blevet indledt.

NYT LYS OVER DET DANSKE KAPITALMARKED III

OLE ZACCHI, ANDREAS WILDT OG HANS DENKOV

Nærværende artikel om det danske pengemarked er den tredie i en serie artikler, der tilsigter at kaste nyt lys over hidtil helt eller delvist ubelyste dele af det danske kapitalmarked. Den første artikel, der omhandlede pantebrevsmarkedet, bragtes i Økonomi og Politik *nr. 2, 1971 og den anden, der omhandlede finansieringsselskaber og lignende virksomheder, i* Økonomi og Politik *nr. 3, 1971.*

En fjerde afsluttende artikel, omhandlende forbrugerkredit, vil senere blive publiceret i Økonomi og Politik.

1. INDLEDNING.

Ved beskrivelsen af den samlede kredit- og låneformidling i et samfund er det hensigtsmæssigt at foretage en inddeling og gruppering heraf efter forskellige kriterier. Et af disse kriterier tager udgangspunkt i lånenes løbetider. På dette grundlag kan det samlede lånemarked opdeles i kapitalmarkedet, hvor der formidles og omsættes overvejende langfristede lån og værdipapirer, kreditmarkedet, der typisk dækker mellemlange kreditter og lån, samt endelig markedet for helt korte lån og værdipapirer – pengemarkedet – der er emnet for denne artikel.

Det har været et karakteristisk træk ved det danske finansielle system frem til 1970, at der herhjemme i modsætning til en række andre lande – først og fremmest Storbritannien og USA – har manglet et egentligt organiseret pengemarked. Årsagerne hertil må først og fremmest søges i de danske institutionelle forhold, særlig det forhold, at der ikke i Danmark findes kortfristede værdipapirer af nogen beløbsmæssig betydning. De af Nationalbanken udstedte indlånsbeviser er ganske vist i princippet at betragte som pengemarkedspapirer, men har i praksis udelukkende haft en funktion som forrentede og belånbare indskud i Nationalbanken.

Mens statsfinansielle finansieringsbehov i en række andre lande dækkes gennem udstedelse af kortfristede statspapirer, har man herhjemme valgt at lade statens ind- og udbetalinger slå igennem på den indenlandske likviditet. Som modstykke hertil har danske pengeinstitutter en vidtgående og i et vist omfang automatisk adgang til at låne direkte i centralbanken. De enkelte pengeinstitutters lånemuligheder i Nationalbanken har frem til slutningen af 60'erne været tilstrækkelige til at imødegå udsvingene i den

private sektors likviditet, og der har derfor ikke været et påtrængende behov for et egentligt pengemarked. Den stramning af penge- og finanspolitikken, som satte ind i 1969 og 1970, har i væsentlig grad ændret dette forhold, og som konsekvens heraf er der i løbet af 1970 etableret et dansk pengemarked.

I det følgende skal der nærmere redegøres for forholdene på dette marked. I afsnit 2 diskuteres hvilken funktion pengemarkedet har og i afsnit 3 baggrunden for dets opståen. I afsnit 4 gennemgås de faktorer, der er bestemmende for indenfor hvilke grænser pengemarkedsrenten kan svinge. Herefter gennemgås i afsnit 5 pengemarkedets omfang og struktur, og i afsnit 6 pengemarkedsrenten og dens determinanter.

Gennemgangen af det danske pengemarked er baseret på materiale beroende i Danmarks Statistik og Danmarks Nationalbank. I det omfang der bygges på offentliggjort materiale, vil dette fremgå i artiklen.

2. PENGEMARKEDETS FUNKTION.

Det danske pengemarked er i sin nuværende form opstået i sommeren 1970 og omfatter indskud og lån mellem banker og sparekasser indbyrdes. Der er ikke tale om et pengemarked i bred forstand, men alene om et interbankmarked, der svarer nøje til det britiske og amerikanske interbankmarked. På det danske pengemarked deltager normalt de større banker, en række mindre banker samt enkelte sparekasser. På markedet handles der først og fremmest såkaldte dag til dag penge, d. v. s. lån med en løbetid på 1 dag, men der handles også beløb over flere dage og i visse tilfælde helt op til et par måneder. Handlerne foregår pr. telefon. Blandt bankfolk går pengemarkedet også under betegnelserne »kronemarkedet« og »telefonmarkedet«.

Udgangspunktet for et pengeinstituts beslutning om at deltage på pengemarkedet en given dag vil være en opgørelse over likviditetsbehovet den pågældende dag. En sådan oversigt kan normalt udarbejdes umiddelbart efter checkclearingen i Nationalbanken og omfatter foruden det nettokrav, der måtte blive stillet til det pågældende pengeinstitut herigennem, de træk på og indbetalinger til pengeinstituttet, der kan forventes at opstå i løbet af dagen.

På baggrund heraf kan det beregnes, hvor stort et beløb der eventuelt enten skal lånes eller kan udlånes på pengemarkedet den pågældende dag, idet målet er at minimere pengeinstituttets uforrentede indestående på foliokonto i Nationalbanken.

Ved indgåelse af handler på pengemarkedet aftales beløbet, der normalt er af betydelig størrelsesorden, samt låneperioden og renten for denne låneperiode. Når handelen er afsluttet, meddeles det i hvilket pengeinstitut,

det lånte beløb leveres, samt hvortil tilbagebetaling med tillæg af renter skal ske.

Som et alternativ til låntagning på det danske pengemarked kan bankerne overveje at skaffe sig det ønskede beløb over valutamarkedet, ved salg af valuta enten fra egen beholdning eller lånt i udlandet. Mulighederne for at skaffe sig kronelikviditet herigennem har imidlertid været begrænset på forskellig vis. Den mellem Nationalbanken og bankerne indgåede deponeringsaftale indeholdt således bestemmelser om fuld, deponering ved forøgelse af nettogælden til udlandet. Endvidere henstillede Nationalbanken i februar 1969 til bankerne at holde nettoudsvingene i valutastillingen inden for visse grænser. Disse begrænsninger er i slutningen af 1970 indarbejdet i de af Nationalbanken udstedte valutabestemmelser.

Herudover er der praktiske vanskeligheder. Det kan således nævnes, at forretningerne på eurodollarmarkedet i modsætning til det danske pengemarked sædvanligvis indgås 2 dage før effektueringen. Også Nationalbankens valutahandel sker efter 2-dages princippet.

Alt i alt kan det konkluderes, at valutamarkedet i praksis ikke er noget alternativ til det danske kronemarked[1]).

3. BAGGRUNDEN FOR PENGEMARKEDETS OPSTÅEN.

Etableringen af et dansk pengemarked må som nævnt i indledningen ses på baggrund af den stramning af pengeinstitutternes likviditet, som satte ind i tiden efter valutakrisen i foråret 1969.

Pengemarkedets formål er gennem en omfordeling af likviditet mellem pengeinstitutterne at få en bedre udnyttelse heraf. Når der kan opstå et behov herfor, skyldes dette, at den generelle likviditetsstramning påvirker de enkelte pengeinstitutter med forskellig styrke afhængig af den erhvervsmæssige fordeling af indlån og udlån.

Pengeinstitutternes likviditet består af disses beholdninger af primære betalingsmidler, d. v. s. fordringer på Nationalbanken, staten og udlandet. Fordringer på Nationalbanken består af beholdningerne af sedler, indestående på folio og andre kontoindeståender i Nationalbanken samt beholdningerne af Nationalbankens indlånsbeviser. Fordringer på staten består af mønt og indeståender på postgiro, mens fordringerne på udlandet udgøres af de udenlandske nettomellemværender.

Ser man på udviklingen i likviditeten, viser det sig, at ændringer heri især giver sig udtryk i bankernes nettomellemværende med Nationalbanken. Dette likviditetsbegreb skal derfor anvendes i det følgende.

---

[1]) En mere udførlig redegørelse for, hvorledes pengemarkedet rent teknisk fungerer, er givet i Arne Nielsen, Et dansk pengemarked etableret, *Fagskrift for Bankvæsen*, nr. 1, 30. årgang, maj 1971.

TABEL 1.

Bankernes nettostilling over for Nationalbanken

	1969	1970	1971	1972
	mill. kr.			
Marts	÷ 24	÷ 899	÷2.296	÷1.969
Juni	÷230	÷1.311	÷1.787	÷1.742
September	÷805	÷ 593	÷ 875	–
December	÷617	÷ 771	÷ 462	–

Kilde: Monetary Review.

I ovenstående tabel er udviklingen i bankernes nettomellemværende med Nationalbanken belyst. Det fremgår umiddelbart, at der i perioden fra begyndelsen af 1969 frem til midten af 1971 har været tale om en fremadskridende forringelse af banksystemets likviditet.

Likviditeten i banksystemet påvirkes af udviklingen i en række likviditetsbestemmende forhold. Hertil hører først og fremmest statsfinanserne, betalingsbalancen samt Nationalbankens obligationskøb. I nedenstående oversigt er vist udviklingen heri i perioden fra 1966 til 1971.

Det fremgår af oversigten, at statsfinanserne navnlig i de senere år har øvet en betydelig indflydelse på udviklingen i likviditeten. Dette gælder ikke mindst, når man betragter udviklingen inden for det enkelte finansår, hvor der er tale om betydelige variationer i likviditetspåvirkningen; typisk på den måde, at der i første halvdel af finansåret er tale om en udpumpning, mens der i anden halvdel sker en opsugning. Årsagen hertil er den tidsmæssige skævhed, der præger ind- og udbetalingerne til staten – en skævhed, der i de senere år er blevet mere udtalt. Hertil kommer, at de senere års stigning i den statslige andel af nationalindkomsten selvsagt har øget betydningen af den statslige likviditetspåvirkning.

Som følge af de betydelige underskud er der også fra betalingsbalancen udgået en kraftig likviditetsvirkning, om end nettokapitalimporten til den private sektor i betydeligt omfang har afdæmpet likviditetsvirkningerne herfra. Mens statsfinanserne og den private sektors køb af valuta tilsammen har medført en betydelig opsugning af likviditet, har Nationalbankens obligationskøb virket i modsat retning. Det er imidlertid karakteristisk, at disse køb i de seneste år har haft et mindre omfang, end det tidligere var tilfældet, hvilket må ses på baggrund af den revision af obligationskøbspolitikken, som blev gennemført som led i den pengepolitiske stramning i forbindelse med valutakrisen i foråret 1969. Set under denne synsvinkel kan man sige, at Nationalbankens obligationskøbspolitik har været en medvirkende faktor til dannelsen af et dansk pengemarked.

TABEL 2.

Udviklingen i de vigtigste likviditetsbestemmende forhold

	Overskud på statsfinanserne (÷)[1]	Overskud på betalingsbalancens løbende poster	Nettokapitalimport til private, kommuner og offentlige værker	Nationalbankens obligationskøb
	Millioner kroner			
1966	÷936	÷1.453	1.778	839
1967	114	÷2.004	1.732	1.349
1968	851	÷1.616	1.332	2.229
1969	÷760	÷3.081	2.184	1.648
1970	÷1.566	÷4.067	3.748	379
1971	505	÷3.495*	2.924*	1.137
1970 1. kvartal	÷258	÷1.060	812	÷154
2. –	92	÷1.592	785	82
3. –	÷20	÷396	708	165
4. –	÷1.380	÷1.019	1.443	286
1971 1. kvartal	÷2.145	÷1.534	1.949	152
2. –	1.442	÷953	÷148	844
3. –	3.030	÷255	205	163
4. –	÷1.822	÷753*	918*	÷22

[1]) Forøgelse (÷) eller formindskelse af statens nettotilgodehavende i Nationalbanken korrigeret for
a. statens nettolåntagning i udlandet,
b. ændringer i postgiroindskud korrigeret for Postgiroens køb af obligationer og fra 1970 statens postgiroindeståender,
c. nettosalg af mønt samt
d. frem til juni 1969 betalinger til og træk på Valutafonden.

* Foreløbige tal.

Kilde: Danmarks Nationalbank, *Beretning og regnskab*, 1971.

Mens likviditetsudviklingen har været den væsentligste faktor bag dannelsen af det danske pengemarked, har de mellem pengeinstitutterne indgåede renteaftaler været bestemmende for markedets afgrænsning til disse institutter. Renteoverenskomsten, der senest er blevet fornyet i 1970, er en landsomfattende bindende aftale om maksimale rentesatser for de vigtigste indlånsformer. For så vidt angår pengeinstitutternes mest likvide indlånsformer (folio, kontokurant samt bank- og sparekassebøger med check) findes der ingen landsdækkende aftaler, men disse satser er reguleret ved lokale aftaler, således at samtlige indlånsrentesatser er underkastet regulering. Renteaftalerne dækker med få undtagelser samtlige pengeinstitutter. Renteaftalerne er i deres nuværende næsten altomfattende og bindende form næppe forenelige med et mere udbygget pengemarked, idet man må forvente, at især større erhvervsvirksomheders indskud på folio (hvor renten er særlig lav) vil blive trukket ud, og tilbudt den højstbydende bank på pengemarkedet. Fortsætter de seneste års likviditetsstramning, må det forventes, at disse aftaler vil blive udsat for et stigende pres, ligesom der

formentlig vil blive tale om dannelse af et pengemarked uden for pengeinstitutternes kreds. Der er allerede tegn på, at dette er sket[2]).

4. BESTEMMELSE AF RENTEN PÅ PENGEMARKEDET.

I afsnit 5 omtales udviklingen i renten for dag til dag penge, og i afsnit 6 fremdrages faktorer, der har betydning for ændringer i renten. I dette afsnit er det hensigten at undersøge, inden for hvilke grænser renten principielt kan svinge, samt – da dette bestemmes af Nationalbankens belåningsregler – at give en redegørelse for disse regler.

På markedet omsættes centralbankpenge, d. v. s. primære betalingsmidler. Disse består udover af likvide fordringer på Nationalbanken også af likvide fordringer på staten og udlandet. Banksystemet har imidlertid ingen praktisk mulighed for i større udstrækning af variere omfanget af likvide fordringer på staten, og spillerummet for variationer i forhold til udlandet er som tidligere omtalt meget snævert. Har en bank overskydende likviditet, der er af mere vedvarende art, vil den tilstræbe at investere de pågældende midler for at opnå den størst mulige indtjening. Investeringen kan f. eks. ske ved udlån, ved obligationskøb eller i Nationalbankens indlånsbeviser. Er den overskydende likviditet derimod rent midlertidig, foreligger der kun to alternativer: Indskud på folio i Nationalbanken eller udlån på pengemarkedet. Står en bank omvendt i en situation præget af mangel på likviditet, vil den enten kunne dække manglen ved lån i Nationalbanken eller ved lån på pengemarkedet.

Ved disse overvejelser spiller det en væsentlig rolle, at Nationalbanken ikke yder dag til dag lån, men normalt beregner sig rente for minimum 5 dage (5-dages reglen). Bestemmelsen er netop indført for at forhindre, at bankerne dækker helt korte likviditetsbehov uden særlige omkostninger, da dette ville tillade banksystemet at operere med meget lave kassebeholdninger. Dette ville tillade en betydelig kreditekspansion ved øget likviditet som følge af den store værdi af kreditmultiplikatoren.

Undergrænsen for renten af dag til dag penge bestemmes af renten ved alternative placeringer for en bank med overskydende likviditet. Alternativerne indskrænker sig til folio i Nationalbanken. 3-måneders indlånsbeviser kan ikke anvendes, da de skal være ubelånte i minimum knap 20 dage blot for ikke at være tabgivende. Folioindskud forrentes ikke. Principielt vil det derfor altid være en fordel at låne ud på pengemarkedet, hvis der på dette betales en rente, der er højere end 0, og forudsat der kan ses bort fra enhver risiko. Der stilles ingen sikkerhed på markedet, da handlerne både indgås og effektueres pr. telefon. Alligevel anses risikoen for

[2]) Jfr. Peter Bøggild: Vekselerernes pengemarked, *Fagskrift for Bankvæsen*, 30. årgang nr. 4, januar 1972.

minimal, da der alene er tale om handel mellem pengeinstitutter, hvis soliditet ikke betvivles. Derimod spiller omkostningerne ved transaktionerne, f. eks. telefonudgifter, en vis rolle. Det anses derfor ikke for tilstrækkeligt udbyttegivende at udlåne overskudskasse ved helt lave rentesatser, og lavere renter end omkring 1 pct. p. a. noteres ikke.

Overgrænsen for lån på pengemarkedet sættes af omkostningerne ved lån i Nationalbanken i 5 dage med fradrag af den renteindtægt, der skønnes at kunne opnås ved i 4 dage at kunne genudlåne et i Nationalbanken optaget lån på pengemarkedet. I ekstreme tilfælde, hvor renten på pengemarkedet de følgende 4 dage forventes at bevæge sig omkring 0, vil renten således kunne nærme sig 5 gange Nationalbankens udlånsrente. Renten har dog i praksis aldrig nået sådanne yderpunkter, men er højst nået op omkring det dobbelte af Nationalbankens udlånsrentesats.

Under normale omstændigheder, d. v. s. hvor likviditeten er ujævnt fordelt i banksystemet, således at den rentesats, bankerne kan låne til i Nationalbanken, varierer, eller nogle banker må låne, medens andre i begrænset omfang har overskudskasse, ligger renten på pengemarkedet typisk lidt under den rente, den mindst likvide bank må betale ved alternativ låntagning i Nationalbanken.

Den laveste rente for lån i Nationalbanken er siden diskontoforhøjelsen pr. 31. marts 1969 beregnet for lån på Skibskreditfondens B-obligationer. Ifølge belåningsordningen for disse obligationer er renten fastsat til 1 pct. over den til enhver tid gældende diskonto, men dog således at belåningsrenten højst kan andrage 6 pct. p. a. Da diskontoen ikke har været under 5 pct. i 1960'erne, har maksimumsatsen på 6 pct. været gældende i den tid, disse obligationer har cirkuleret. Det er kun ret begrænsede beløb, banksystemet kan låne til denne særligt fordelagtige rente, da der ved udgangen af juni 1972 kun cirkulerede for under 300 mill. kr. i pålydende værdi.

Intradekreditter indrømmes pengeinstitutter, som modtager betalinger fra visse offentlige kasser – særligt postkontorer og toldkontorer – til overførsel til statens konto i Nationalbanken. Der kan højst lånes et beløb svarende til det, der skal overføres, og samtlige lån under ordningen skal indfries den 6. og den 21. i måneden. Lån under denne ordning forrentes 1 pct. under diskontoen, d. v. s. ultimo juni 1972 med 7 pct. Intradekreditter, der i Nationalbankens regnskaber bogføres under kontokurant, spiller en betydelig rolle i bankernes låntagning. Nationalbankens månedsbalance vil dog nok overvurdere betydningen, idet kreditmuligheden ultimo måneden er forholdsvis stor dels som følge af betalingernes omfang, dels som følge af at der er forløbet over halvdelen af tidsrummet mellem inddækningerne. For intradekreditter stilles sikkerhed i værdipapirer efter Nationalbankens sædvanlige belåningsregler.

De traditionelle værdipapirer udstedt af Nationalbanken – 3 måneders indlånsbeviser og kreditbeviser – belånes til diskontoen. Indlånsbeviserne, der er af størst betydning, belånes med 100 pct. Bankernes beholdning af disse svinger i takt med likviditetsudviklingen. Ved en længere varende stramning i likviditeten vil bankerne ikke i større udstrækning kunne belåne indlånsbeviser. Dette skyldes, at renten ved belåning overstiger afkastet af beviserne, og bankerne vil derfor undgå at købe dem, hvis de må forudse at skulle belåne dem i lange perioder. Kreditbeviser er uden væsentlig betydning i likviditetsmæssig henseende, da der kun er udstedt for omkring 100 mill. kr., og den cirkulerende mængde ligger meget konstant.

Veksler rediskonteres til diskontoen. Kun kommercielle veksler – men ikke finansveksler – kan rediskonteres. Endvidere kræves at vekslerne har en god kvalitet, d. v. s. bærer solide og anerkendte navne. Skønt renten ved diskontering af veksler er mindre end ved belåning af obligationer, vil pengeinstitutterne ofte foretrække at låne på obligationer, da den lavere rente ved vekseldiskontering i mange tilfælde mere end opvejes af de større omkostninger, der følger af administrationsbesværet.

I nær tilknytning til intradekreditter er lån på obligationer og aktier. Belåningsværdien af papirerne er identisk i disse tilfælde, men medens intradekreditter som nævnt forrentes med diskontoen minus 1 pct., er renten ved lån på aktier og obligationer 1 pct. over diskontoen. (Nationalbankens højeste udlånsrente.) Disse ret dyre lån optages typisk i forbindelse med inddækning af intradekreditterne. I øjeblikket (ultimo juni 1972) belånes obligationer med 90 pct. af kursværdien og aktier med 60 pct. Disse satser, der er genstand for variationer, er med virkning fra 10. juli 1972 nedsat til henholdsvis 60 og 50 pct. af kursværdien.

Udover de ovenfor nævnte belåningsmuligheder indførtes i 1969 2 særlige låneordninger i forbindelse med forhåndslånsordningens afskaffelse. Arrangementerne ophører henholdsvis pr. 1. april 1973 og pr. 1. april 1974. De er kun benyttet i begrænset omfang, dels fordi det er dyre låneformer, dels fordi lånene optages med en minimumsperiode på 14 dage.

Af særlig interesse for pengemarkedet er derimod den midlertidige låneordning, der var åbnet pengeinstitutterne i perioden 1. februar – 15. april 1972. Lånene var billige, idet de forrentedes med diskontoen. Endvidere anvendtes 5-dages reglen ikke, og ordningen svarede således til, at Nationalbanken indtrådte på pengemarkedet som udbyder til fast pris, medens de private pengeinstitutter fungerede som mængdetilpassere.

Det skal endelig nævnes, at bankerne tidligere kunne føle sig tilskyndede til at låne på pengemarkedet fremfor i Nationalbanken selv ved meget høje rentesatser. Såfremt bankerne udnyttede bestemte låneordninger udover visse grænser, der ændredes gennem året i takt med likviditetsbehovet, op-

krævedes en tillægsrente på 6 pct. p. a. af den overskydende låntagning. Denne regel – overrenteordningen – suspenderedes pr. 1. april 1971 og indtil videre.

5. PENGEMARKEDETS OMFANG OG STRUKTUR.

a. *Omfang*

Som nævnt i afsnit 2 er pengemarkedet – i den forstand det behandles i nærværende artikel – afgrænset til kun at omfatte forretningsbanker og sparekasser. Hertil kommer at pengemarkedstransaktionerne mellem banker og sparekasser indbyrdes kun er en del af de transaktioner, der foregår mellem banker og sparekasser i form af långivning og låntagning samt placering af ledige midler.

Omfanget af disse transaktioner findes kun oplyst i form af de indenlandske korrespondentposter på månedsbalancerne, d. v. s. beholdningsopgørelser på en bestemt dag.

For sparekassesystemet findes to indenlandske korrespondentposter, nemlig debetposten »Indlån i banker og sparekasser« og kreditposten »Indlån fra banker og sparekasser«. Den første post ligger normalt på 800–1200 mill. kr. ved månedens udgang, mens den anden ligger på 50–60 mill. kr. Den eksisterende statistik for sparekasser opgør ikke hvor stor en del heraf, der er fremkommet ved pengemarkedstransaktioner[3]), men af tallene kombineret med bankstatistikken – se nedenfor – kan umiddelbart sluttes, at pengemarkedstransaktionerne mellem sparekasserne har et ret begrænset omfang i forhold til de tilsvarende transaktioner mellem sparekasserne og bankerne og mellem bankerne indbyrdes. Fremstillingen i det følgende vil derfor udelukkende dreje sig om disse.

I tabel 3 er vist forretningsbankernes indenlandske korrespondentposter ultimo måneden i perioden december 1970 – maj 1972. Af tabellen fremgår det, at tilgodehavender i andre banker og sparekasser for banksystemet som helhed i den undersøgte periode svinger mellem godt 1000 mill. kr. og knap 1800 mill. kr. med en klart stigende tendens. Tilsvarende svinger gælden til banker og sparekasser for banksystemet som helhed mellem knap 1600 mill. kr. og 2800 mill. kr. Også her er der tale om en klart stigende tendens over tiden. At de indenlandske korrespondentposter for banksystemet som helhed altid udviser en nettogæld – d. v. s. at forretningsbankernes gæld til banker og sparekasser altid overstiger deres tilgodehavender i banker og sparekasser, i den undersøgte periode med mellem 350 mill. kr. og 1000 mill. kr. – dækker først og fremmest over det velkendte

[3]) Det fremgår af den månedlige sparekassestatistik, at der – i perioden marts-juni 1972 – af sparekasserne via pengemarkedet ved månedens udgang var afgivet 5–6 mill. kr. til sparekasserne.

TABEL 3.

Forretningsbankernes indenlandske korrespondentposter og pengemarkedsposternes andel heraf ultimo december 1970–ultimo maj 1972

Ultimo	Tilgodehavender i andre banker og sparekasser 1.	Heraf afgivet til pengemarkedet 2.	2. i pct. af 1. 3.	Gæld til andre banker og sparekasser 4.	Heraf modtaget fra pengemarkedet 5.	5. i pct. af 4. 6.
	mill. kr.		pct.	mill. kr.		pct.
1970:						
December	1.288	356	28	1.654	494	30
1971:						
Januar	1.027	375	37	1.659	490	30
Februar	1.263	541	43	1.902	691	36
Marts	1.141	382	33	1.585	450	28
April	1.223	503	41	1.969	649	33
Maj	1.128	541	48	1.943	641	33
Juni	1.259	531	42	2.026	569	28
Juli	1.556	823	53	2.512	1.021	41
August	1.517	787	52	2.438	899	37
September	1.583	783	52	2.315	986	43
Oktober	1.579	748	47	2.474	867	35
November	1.546	631	41	2.454	784	32
December	1.779	621	35	2.161	712	33
1972:						
Januar	1.667	686	41	2.497	930	37
Februar	1.796	603	34	2.597	1.017	39
Marts	1.635	663	41	2.182	787	36
April	1.864	824	44	2.851	1.207	42
Maj	1.715	772	45	2.486	990	40

Kilde: Statistiske Efterretninger.

forhold, at banksystemet modtager meget omfattende nettoindlån fra sparekassesystemet[4]). Hertil kommer, at en forskel kan dække over mere posteringstekniske forhold; for korrespondentposterne som helhed f. eks. det forhold, at den afgivende bank posterer transaktionen den dag balancen trækkes – og statistikken udarbejdes – mens den først posteres i den modtagende bank dagen (eller to dage) efter og dermed ikke kommer med i statistikken fra denne bank.

Som foran nævnt er pengemarkedstransaktionerne en del af de samlede transaktioner mellem banker og sparekasser. Disse transaktioner er karakteriseret ved, at der for *hver enkelt* transaktion er aftalt løbetid og rentesats, mens der for de transaktioner, der iøvrigt foregår mellem banker og

[4]) Fællesbanken for Danmarks Sparekasser spiller her en central rolle.

sparekasser er truffet mere generelle aftaler om løbetid og rentesatser i lighed med de rentesatser for ind- og udlån, der anvendes overfor offentligheden.

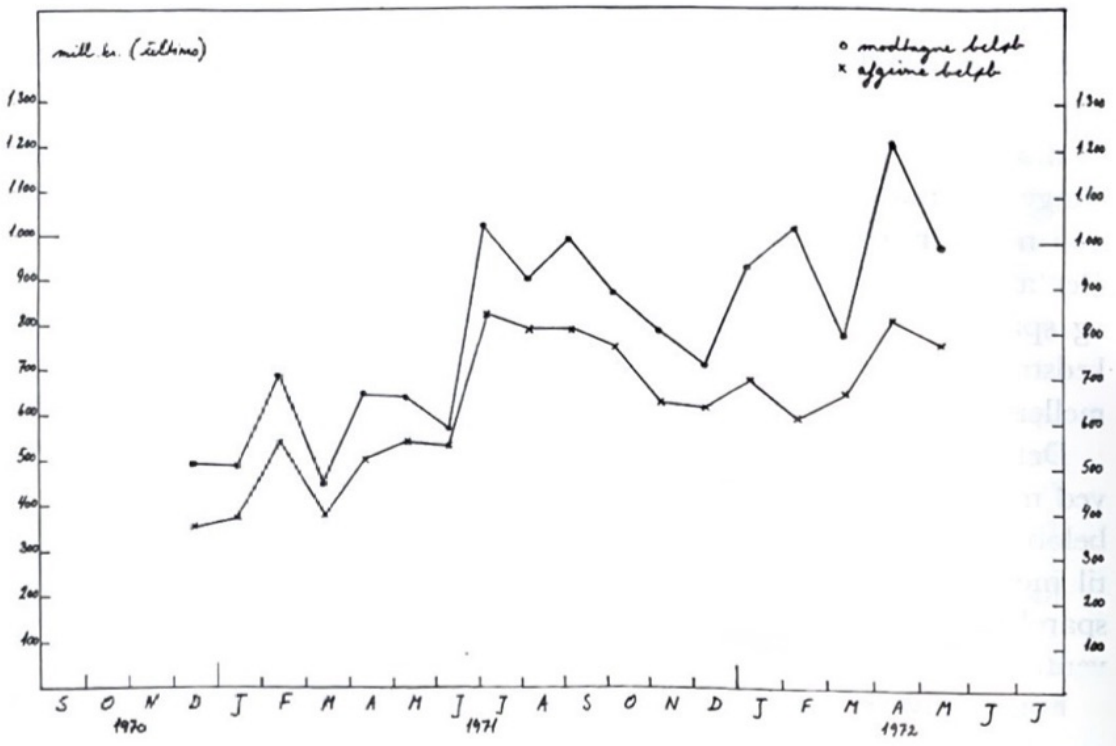
Pengemarkedsposternes andel af forretningebankernes indenlandske korrespondentposter ultimo måneden er for perioden december 1970 til maj 1972 vist i tabel 3. Heraf fremgår, at det beløb bankerne ved udgangen af måneden havde afgivet til pengemarkedet, svinger mellem knap 400 mill. kr. og godt 800 mill. kr., overvejende afgivet til andre banker. Det afgivne beløbs andel af de samlede tilgodehavender i andre banker og sparekasser svinger mellem 28 og 53 pct. hvilket viser, at pengemarkedstransaktionerne udgør en væsentlig del af de samlede transaktioner mellem bankerne indbyrdes og mellem banker og sparekasser.

Det indtryk bekræftes af tabellens tal for det beløb forretningsbankerne ved månedens udgang opgiver at have modtaget via pengemarkedet. Dette beløb svinger mellem godt 400 mill. kr. og godt 1200 mill. kr., svarende til mellem 28 og 43 pct. af bankernes samlede gæld til andre banker og sparekasser. Her spiller beløb modtaget fra sparekasser – som man kunne vente – en vis rolle.

For at give et indtryk af hvorledes pengemarkedets omfang, målt ved de samlede afgivne og modtagne beløb ultimo måneden (beholdningsopgørelse), har udviklet sig fra december 1970 til maj 1972, er i fig. 1 vist de hertil svarende tal. Som figuren viser, svinger tallene kraftigt; på grund af den relativt korte observationsperiode er imidlertid ikke søgt eftersporet nogen systematisk tendens i svingningerne. Der synes dog – som for korrespondentposterne som helhed – at være tale om en tydeligt stigende tendens over tiden. Det bør herudover nævnes, at tallene udover at være påvirket af den ovenfor nævnte fejlkilde, synes at være påvirket af, at visse transaktioner, der af de afgivende banker ikke registreres som pengemarkedstransaktioner af de modtagende banker registreres som sådanne. Dette fremgår af, at det beløb der ved månedens udgang registreres som være modtaget af banksystemet fra andre banker altid overstiger det beløb, der af banksystemet opgives som afgivet til andre banker. Disse beløb skulle – da der er tale om de samme transaktioner, blot set fra henholdsvis afgivernes og modtagernes side – være lige store.

Den eksisterende statistik giver kun mulighed for at belyse pengemarkedets størrelse på grundlag af de ovenfor i tabel 3 og fig. 1 viste beholdningsstørrelser, idet der ikke tilvejebringes statistik over omsætningen (strømopgørelser), ligesom der ikke tilvejebringes statistik over løbetiderne for transaktionerne på pengemarkedet. Som allerede nævnt strækker disse sig fra 1 dag til helt op til flere måneder. Sættes den gennemsnitlige løbetid til 3 dage og antages det, at transaktionerne er jævnt fordelt over måneden (formentlig en urealistisk antagelse, herom senere) samt, at der

Fig. 1. De af forretningsbankerne via pengemarkedet modtagne og afgivne beløb ultimo måneden i perioden december 1970–maj 1972.

Kilde: Statistiske Efterretninger.

ved udgangen af måneden registreres transaktioner svarende til et beløb på 750 mill. kr., kan omsætningen på pengemarkedet beregnes[5]) til 7500 mill. kr. pr. måned eller 350–400 mill. kr. i gennemsnit pr. bankdag, idet det dog må antages, at dette tal i virkeligheden svinger stærkt fra dag til dag.

Til illustration af disse beregningers realitet kan det nævnes, at Danmarks Nationalbank, der fungerer som korrespondentbank ved pengemarkedstransaktioner, i dagene 21., 22. og 23. juli 1971 – altså lige omkring et intradeinddækningstidspunkt, se herom senere – ekspederede pengemarkedsoverførsler for henholdsvis 710 mill. kr., 760 mill. kr. og 600 mill kr.

b. *Struktur*

Som ovenfor nævnt er strukturen på pengemarkedet først og fremmest præget af, at det overvejende er bankerne der optræder som udbydere og efterspørgere på dette marked. Sparekasserne optræder næsten aldrig som direkte efterspørgere, men spiller en vis – omend begrænset – rolle som

5) Jfr. formel (15) i *Økonomi og Politik* nr. 3, 1971, side 302, hvor der her er indsat $F_0 = F_1 = 1000$ mill. kr. og $v = 0{,}1$.

TABEL 4.

De ved månedens udgang på pengemarkedet deltagende forretningsbanker i perioden december 1970–maj 1972

Ultimo	Antal banker, der ved månedens udgang *enten* har afgivet *eller* modtaget beløb fra pengemarkedet	Antal banker, der ved månedens udgang *kun* har afgivet beløb via pengemarkedet	Antal banker, der ved månedens udgang *kun* har modtaget beløb via pengemarkedet	Antal banker, der ved månedens udgang *både* har afgivet og modtaget beløb via pengemarkedet
1970:				
December	32	15	6	11
1971:				
Januar	35	18	7	10
Februar	37	16	9	12
Marts	37	16	8	13
April	39	18	13	8
Maj	39	19	9	11
Juni	42	18	14	10
Juli	41	18	8	15
August	42	19	13	10
September	45	21	10	14
Oktober	46	19	10	17
November	44	24	6	14
December	38	17	7	14
1972:				
Januar	41	15	13	13
Februar	46	17	14	15
Marts	45	14	15	16
April	53	23	16	14
Maj	44	15	11	18

direkte udbydere. Som allerede tidligere nævnt spiller sparekasserne imidlertid antagelig indirekte en noget mere afgørende rolle på udbudssiden gennem deres korrespondentbanker, herunder især Fællesbanken, som så indtræder for disse i pengemarkedet.

For at få et indtryk af antallet af udbydere og efterspørgere på pengemarkedet, er i tabel 4 vist hvormange banker der ved udgangen af måneden opgiver enten at have afgivet (udbudt) eller modtaget (efterspurgt) eller såvel afgivet som modtaget beløb via pengemarkedet i perioden december 1970 til maj 1972. Heraf fremgår det, at af de ca. 80 banker, der ialt fandtes i undersøgelsesperioden deltog fra 32 til 53 ved udgangen af den enkelte måned i pengemarkedstransaktioner, hvilket vil sige godt halvdelen af samtlige banker.

De deltagende banker fordeler sig med godt 1/3 som rene udbydere,

TABEL 5.

De på pengemarkedet optrædende bankers pengemarkedsposter (netto) ved månedens udgang fordelt på bankgruppen

	Nettoafgivet (+) eller nettomodtaget (÷) af banken i:				
	Hoved-banken	Hovedstaden i øvrigt	Øerne uden hovedstaden	Jylland	I alt
	mill. kr.				
1970:					
December	÷ 106	÷ 36	66	÷ 62	÷ 139
1971:					
Januar	÷ 225	90	79	÷ 58	÷ 115
Februar	÷ 434	254	60	÷ 29	÷ 150
Marts	÷ 248	206	35	÷ 60	÷ 67
April	÷ 483	314	58	÷ 35	÷ 146
Maj	÷ 388	248	82	÷ 43	÷ 100
Juni	÷ 273	251	79	÷ 94	÷ 38
Juli	÷ 714	445	128	÷ 57	÷ 198
Augurt	÷ 523	276	97	39	÷ 112
September	÷ 731	341	96	91	÷ 203
Oktober	÷ 590	335	100	36	÷ 120
November	÷ 472	159	93	67	÷ 153
December	÷ 358	48	93	125	÷ 92
1972:					
Januar	÷ 540	124	106	67	÷ 244
Februar	÷ 648	80	47	106	÷ 415
Marts	÷ 357	185	20	28	÷ 124
April	÷ 884	370	67	64	÷ 383
Maj	÷ 541	30	100	191	÷ 220

Kilde: Statistiske Efterretninger.

knap 1/3 som rene efterspørgere og knap 1/3 som såvel udbydere som efterspørgere. Sidstnævnte gruppe udgøres især af de større banker, som hermed kommer til at optræde som en art formidlere for de mindre banker og sparekasserne, samt som arbitragører, d. v. s. udnyttere af renteforskelle på pengemarkedet.

Resultaterne af en undersøgelse af hvilke bankgrupper der optræder som nettoudbydere og nettoefterspørgere på pengemarkedet fremgår af tabel 5.

Heraf ses tydeligt, at hovedbankerne og i et vist omfang bankerne i Jylland optræder som nettoefterspørgere på pengemarkedet, mens bankerne i hovedstaden, bortset fra hovedbankerne, og – i noget mindre omfang – de øvrige banker på øerne optræder som nettoudbydere. Pengemarkedet kanaliserer således først og fremmest ledige kasser fra resten af banksystemet til hovedbankerne.

6. PENGEMARKEDSRENTEN OG DENS DETERMINANTER

a. *Pengemarkedsrenten*

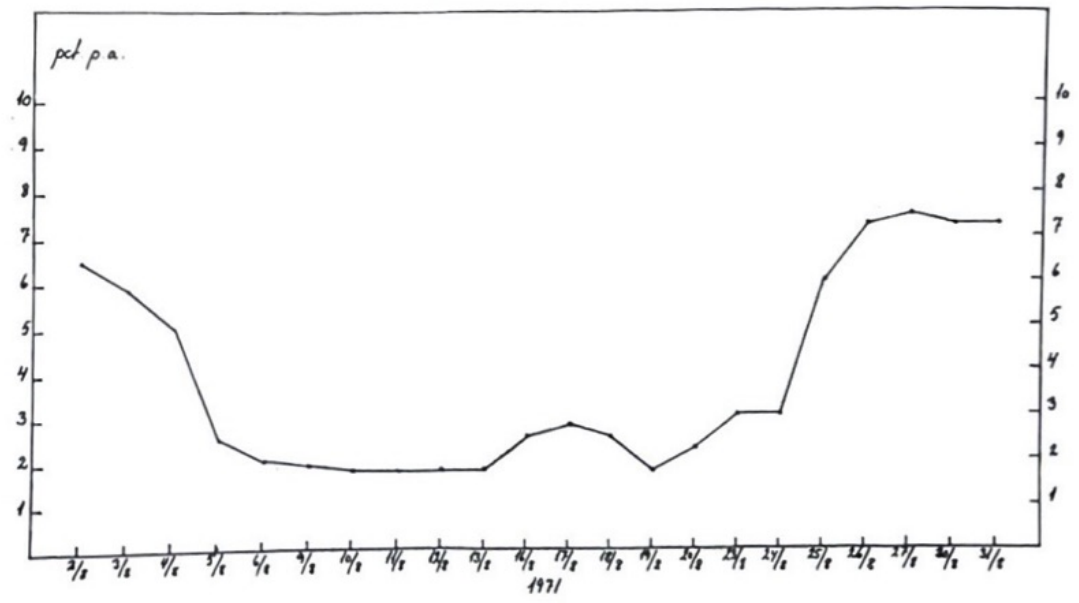
Gennemgangen i det følgende af pengemarkedsrenten er baseret på oplysninger om dag-til-dag renten (d. v. s. for lån med en løbetid på 1 dag), således som den er blevet noteret ved frokosttid bankdag for bankdag i perioden 21. september 1970 til 6. juni 1972.

Renten noteres i pct. p. a. Hvis pengemarkedsrenten noteres til x, betyder det, at det koster x:360 kr. at låne 100 kr. i 1 dag på pengemarkedet.

Det er karakteristisk for pengemarkedsrenten, at den svinger langt mere over tiden end de renter der iøvrigt noteres dog for dag på det danske kapitalmarked, først og fremmest obligationsrenten. På trods heraf vil det af det følgende fremgå, at pengemarkedsrentens svingninger følger et bestemt mønster.

Til illustration af pengemarkedsrentens svingninger i månedens løb er i fig. 2 vist pengemarkedsrenten dag for dag i august 1971, idet netop denne måned er ganske repræsentativ for pengemarkedsrentens svingninger i månedens løb i den undersøgte periode. Som det fremgår af figuren er renten høj ved månedens begyndelse, dels på grund af den store mængde ultimo-transaktioner – som tærer på banksystemets kasse, dels på grund af, at der den 6. skal ske inddækning af de siden den 21. i forrige måned opsamlede indtradekreditter. I dagene efter at dette er sket, falder renten, dels fordi transaktionsbehovet nu er langt mindre, dels fordi der nu opsamles nye intradekreditter i form af f. eks. erhvervslivets afregning af indeholdt

Fig. 2. Pengemarkedsrenten i august 1971.

TABEL 6.

Udviklingen i pengemarkedsrenten

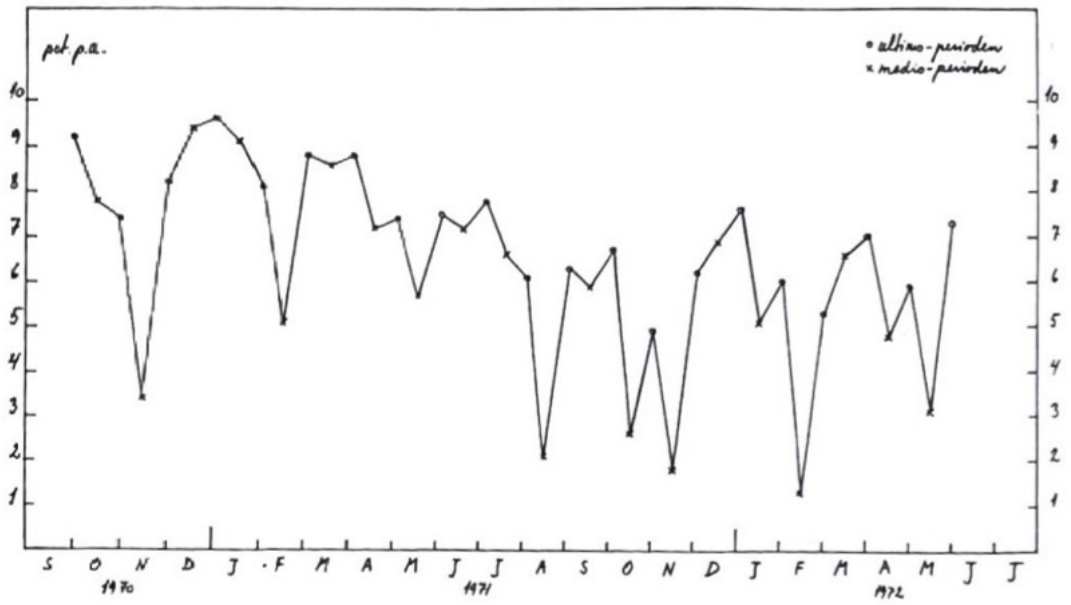
	Ultimo måneden	Gennemsnit for måneden	Gennemsnit for ultimo-perioden[1])	Gennemsnit for medio-perioden[1])
	pct. p.a.			
1970:				
September	10	–	9,2	–
Oktober	9	8,1	7,4	7,8
November	9	5,5	8,2	3,4
December	10	9,2	9,6	9,4
1971:				
Januar	8 1/4	9,0	8,1	9,1
Februar	9 1/2	6,3	8,8	5,1
Marts	9 3/4	8,9	8,8	8,6
April	8 1/4	7,4	7,4	7,2
Maj	8	6,5	7,5	5,7
Juni	9	7,4	7,8	7,2
Juli	7 1/2	7,1	6,1	6,6
August	7 1/4	3,6	6,3	2,1
September	8	6,7	6,7	5,9
Oktober	7 3/4	4,5	4,9	2,6
November	6 3/4	3,1	6,2	1,8
December	7 5/8	7,2	7,6	6,9
1972:				
Januar	7	6,0	6,0	5,1
Februar	7	3,2	5,3	1,3
Marts	7 1/8	6,7	7,0	6,6
April	7 1/4	5,7	5,9	4,8
Maj	7 3/8	4,9	7,3	3,1

[1]) Vedrørende definitionen af disse perioder henvises til teksten.

kildeskat og merværdiafgift. Omkring den 21. begynder renten igen at stige, idet der på den dag igen skal ske inddækning af intrader (i eksemplet først den 23. da den 21. 8. 1971 var en lørdag). Samtidigt er transaktionsbehovet igen steget – det er igen »sidst på måneden«, og renten holder sig på det høje niveau indtil den 6. i næste måned.

Denne rentevariation over måneden leder umiddelbart til, at man definerer en *lavrenteperiode* – der strækker sig fra den 7. til den 20. i hver måned (medioperioden) og en *højrenteperiode* – den strækker sig fra den 21. i en måned til den 6. i den næste måned (ultimoperioden), og derefter beregne den gennemsnitlige pengemarkedsrente i disse. Resultatet heraf er vist i tabel 6, der tillige viser den gennemsnitlige månedlige pengemar-

Fig. 3. Udviklingen i pengemarkedsrenten i perioden 21. september 1970–6. juni 1972, angivet som rentegennemsnit for ultimo- og medioperioderne, jfr. teksten.

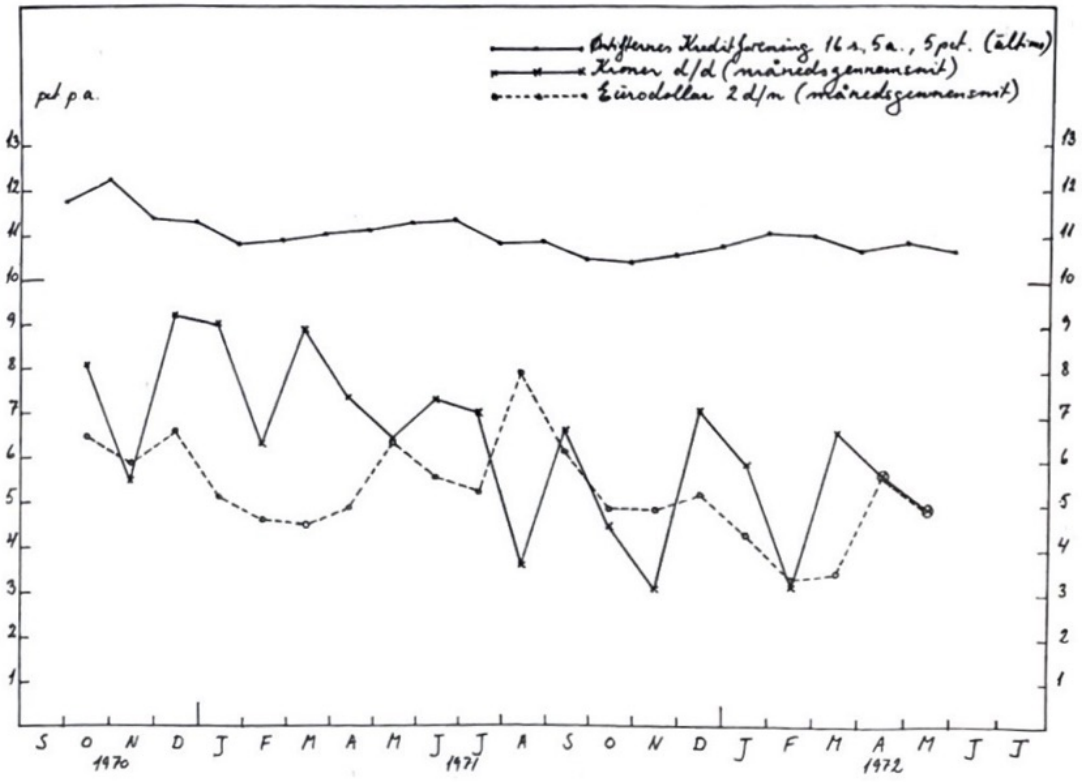
kedsrente samt renten ultimo måneden i perioden september 1970 – maj 1972.

Som det fremgår af tabellen, gælder det i 17 ud af 20 tilfælde, at ultimoperiodens rentegennemsnit er højere end medioperiodens, således at den ovenfor anførte karakteristik af ultimoperioden som en højrenteperiode og medioperioden som en lavrenteperiode forekommer adækvat.

Endvidere viser det sig, at rentegennemsnittet for det enkelte kvartals sidste ultimoperiode (d. v. s. fra den 21. i kvartalets sidste måned til den 6. i næste kvartals første måned) altid ligger højere end for kvartalets to første ultimoperioder. Forklaringen herpå skal antageligt søges i det særligt store transaktionsbehov ved kvartalets slutning. Det relativt lave rentegennemsnit for den medioperiode, der ligger i den midterste måned i hvert kvartal, kan antageligt forklares ved, at tidspunktet for a conto udbetalinger af de sociale refusioner til kommunerne netop falder i denne periode. Herved bliver nemlig de banker, der har kommunerne som kunder, særligt likvide uden at dette i sig selv påvirker resten af bansksystemets likviditet. Iøvrigt henvises til afsnittet om pengemarkedsrentens determinanter.

Til anskueliggørelse af tallene i tabel 6 er i fig. 3 vist renteudviklingen – angivet ved medio- og ultimoperiodernes rentegennemsnit – i perioden 21 september 1970 til 6. juni 1972, ligesom den månedlige gennemsnitsrente er vist i fig. 4. Af figurerne fremgår det, at pengemarkedsrenten i den undersøgte periode, afhængigt af hvilken periode gennemsnittet er beregnet for, har svinget mellem godt 1 pct. p. a. og knap 10 pct. p. a. Hertil skal tilføjes, at de daglige noteringer fra dag til dag kan vise endnu større ud-

Fig. 4. Udviklingen i den effektive obligationsrente, pengemarkedsrenten og eurodollarrenten i perioden oktober 1970–maj 1972.

Kilde: Statistiske Efterretninger (den effektive obligationsrente).

sving, fra 0 pct. p. a. (ingen notering) til godt 11 pct. p. a. Dette kan, f. eks. i forhold til svingningerne i obligationskurserne – og de hertil svarende svingninger i den effektive rente – virke voldsomt. Et lille regneeksempel vil vise, at dette imidlertid ikke er tilfældet, idet man skal erindre sig, at der er tale om rentesatser for dag til dag lån. Antag at 1 mill. kr. lånes i 1 dag på pengemarkedet. Er renten 2 pct. p. a. koster dette 55,55 kr. (Der ses bort fra provision m. v.). Er renten 10 pct. p. a. koster det 277,78 kr. Hvis obligationer med en nominel rente på 10 pct. p. a. netop står i pari (kurs 100) og kursen er uændret dagen efter, vil placering af det lånte beløb i obligationer og salg af disse dagen efter give en rente-indtægt på 277,78 kr., som hvis pengemarkedsrenten er 2 pct. p. a. svarer til et overskud på 222,23 kr., mens investeringsprojektet netop løbet rundt, hvis pengemarkedsrenten er 10 pct. p. a.

Hvis imidlertid obligationskurserne dagen efter, når obligationerne skal sælges, er faldet til kurs 99 – svarende til, at den effektive rente er steget til 10,1 pct. p. a. – kan der konstateres et kurstab på 10.000 kr. Tilsvarende vil en kursstigning på 1 point til kurs 101 – svarende til, at den effektive rente er faldet til 9,9 pct. p. a. – medføre en kursgevinst på

10.000 kr. Renteafkastet ved placering af 1 mill. kr. i obligationer i 1 dag er altså i tilfældet med kursstigning 10.277.78 kr., hvilket svarer til en årlig effektiv rente på 370 pct; mens renteafkastet i tilfældet med kurstab er 9.722.22 kr., hvilket svarer til en årlig effektiv rente på ÷ 350 pct.

b. *Pengemarkedsrentens determinanter*

Det er tidligere påpeget, at hovedårsagen til pengemarkedets opståen har været den stramning i likviditetsforholdene, der satte ind fra maj 1969, og som er nettoresultatet af bevægelserne i en række likviditetsbestemmende faktorer. Der har dog på ingen måde været tale om noget jævnt fald i likviditetsniveauet. Tværtimod har det været en udvikling præget af voldsomme udsving, der især skyldes de månedlige variationer

TABEL 7.

Månedstal for kasseoverskud og pengemarkedsrente

Måned	Kasseoverskud	Månedsgennemsnit for pengemarkedsrente	Rente ultimo måneden
	mill. kr.	pct.	pct.
1970			
September	500	9,3	10
Oktober	÷400	8,1	9
November	1.300	5,5	9
December	400	9,3	10
1971			
Januar	500	9,0	8 1/4
Februar	÷900	6,3	9 1/2
Marts	2.800	8,9	9 3/4
April	÷1.600	7,4	8 1/4
Maj	200	6,5	8
Juni	÷200	7,4	9
Juli	÷1.300	7,1	7 1/2
August	400	3,7	7 1/4
September	÷2.200	6,7	8
Oktober	1.000	4,4	7 3/4
November	÷500	3,1	6 3/4
December	700	7,2	7 5/8
1972			
Januar	400	6,0	7
Februar	1.300	3,2	7
Marts	1.000	6,7	7 1/8
April	÷1.800	5,7	7 1/4
Maj	600	4,9	7 3/8

TABEL 8.

Samvariation i kasseoverskud og pengemarkedsrente

Måned	Forventet ændring i gns. ved likviditetsændring (+)	Forventet ændring i renten ultimo ved likviditetsændring (+)
1970		
Oktober	+	+
November	÷	÷
December	+	+
1971		
Januar	÷	÷
Februar	+	÷
Marts	+	+
April	+	+
Maj	÷	÷
Juni	+	÷
Juli	+	+
August	÷	÷
September	÷	÷
Oktober	÷	÷
November	+	+
December	+	+
1972		
Januar	÷	÷
Februar	÷	÷
Marts	+	+
April	+	÷
Maj	÷	+

i saldoen på statsfinanserne. Det må derfor umiddelbart forventes, at der er en nær sammenhæng mellem statsfinanserne og pengemarkedsrenten.

I tabel 7 er på månedsbasis anført tal for statens kasseoverskud, gennemsnit for pengemarkedsrenten beregnet på grundlag af de daglige satser samt renten af dag til dag kroner ultimo måneden. På forhånd må det forventes, at tilførsel af likviditet, d. v. s. et kasseunderskud vil medføre et pres i nedadgående retning på renten og omvendt ved et kasseoverskud. I tabel 8 er det i kolonne 1 ved (+) anført, når rente og likviditet bevæger sig i den forventede retning og ved (÷) når de bevæger sig modsat. I 11 ud af de 20 observationer bevæger renten sig i den forventede retning, medens den i de øvrige 9 bevæger sig modsat. I kolonne 2 er det alternativt undersøgt, om der er en bedre sammenhæng mellem renten ultimo måneden og likviditetspåvirkningen, men her fremtræder den for-

ventede sammenhæng kun i 9 tilfælde. Da likviditetspåvirkningen gør sig gældende gennem måneden, måtte det forventes, at der ville være en sammenhæng mellem et udtryk for renteniveauet i måneden og ændringerne i likviditetspåvirkningen. Undersøgelsen tyder imidlertid ikke på nogen nær sammenhæng, og resultatet forbedres ikke ved i stedet for den gennemsnitlige rente at inddrage ultimo renten. Årsagerne til det skuffende resultat er formentlig flere[6]). Der kan således peges på, at likviditeten i banksystemet udover af statsfinanserne påvirkes af især transaktionerne med udlandet og Nationalbankens markedsoperationer. Har den samlede påvirkning af likviditeten i banksystemet været anderledes, end statsfinanserne giver udtryk for, vil den forsøgte sammenhæng ikke holde. Endvidere kan nævnes, at påvirkningen fra statsfinanserne hverken sker jævnt gennem måneden eller efter samme mønster hver måned. På helt kort sigt udøver de statslige betalinger derimod som tidligere fremhævet en væsentlig indflydelse på rentevariationerne.

Et mål for den samlede påvirkning af likviditeten i banksystemet haves i udviklingen i bankernes bruttolikviditet og nettolikviditet ultimo måneden. Bruttolikviditeten opgøres som bankernes beholdning af sedler og mønt, indskud på postgiro og tilgodehavender i Nationalbanken og udlandet, mens nettolikviditeten fremkommer når bruttolikviditeten reduceres med bankernes gæld til Nationalbanken og udlandet.

I fortsættelse af den ovenfor anførte hypotese om sammenhængen mellem statsfinanserne og pengemarkedsrenten, skal der herefter opkastes den hypotese, at der er en nær sammenhæng mellem udviklingen i *banksystemets likviditet* og pengemarkedsrenten, således at hvis likviditeten stiger falder pengemarkedsrenten og omvendt hvis likviditeten falder stiger pengemarkedsrenten.

I tabel 9 er vist udviklingen i form af stigninger eller fald i pengemarkedsrenten og banksystemets likviditet i perioden september 1970 til maj 1972. Heraf fremgår det, at den forventede sammenhæng for variationer i banklikviditeten og pengemarkedsrenten målt ved månedsgennemsnittet, holder i 13 ud af 20 tilfælde for bruttolikviditeten og i 14 ud af 20 tilfælde for nettolikviditeten. For pengemarkedsrenten målt ved ultimoperiodens gennemsnit holder den forventede sammenhæng i 11 ud af 20 tilfælde for bruttolikviditeten og i 16 ud af 20 tilfælde for nettolikviditeten.

Det synes således i højere grad at være udviklingen i banksystemets nettolikviditet end i bruttolikviditeten, der bestemmer udviklingen i pengemarkedsrenten.

Når sammenhængen ikke er stærkere, end der her kan konstateres, hænger dette formentlig i et vist omfang sammen med, at en likviditetsændring,

[6]) Jesper Andreasen har på basis af ugetal fundet en bedre sammenhæng. Hans resultat er anført i *Finanstidende*, 17. marts 1972 p. 679 f. f.

TABEL 9.

Ændringer i pengemarkedsrenten og banksystemets likviditet september 1970–maj 1972

	Stigning (+) eller fald (÷) i renten fra en periode til den næste periode		Stigning (+) eller fald (÷) i likviditeten fra ult. måneden til ult. næste måned	
	Månedsgennemsnit for pengemarkedsrenten	Ultimoperiodens gennemsnit for pengemarkedsrenten	Banksystemets bruttolikviditet	Banksystemets nettolikviditet
1970:				
September	÷	÷	÷	+
Oktober	÷	+	+	÷
November	+	+	÷	÷
December	÷	÷	+	÷
1971:				
Januar	÷	+	÷	÷
Februar	+	+	÷	÷
Marts	÷	÷	+	+
April	÷	+	÷	÷
Maj	+	+	+	÷
Juni	÷	÷	÷	+
Juli	÷	+	+	+
August	+	+	÷	÷
September	÷	÷	+	+
Oktober	÷	+	+	+
November	+	+	÷	÷
December				
1972:				
Januar	÷	÷	÷	+
Februar	÷	÷	÷	÷
Marts	+	+	÷	÷
April	÷	÷	+	+
Maj	÷	+	+	÷

Kilde: Monetary Review (banksystemets likviditet).

f. eks. en likviditetsstigning, kan påvirke de enkelte bankers likviditet højst forskelligt, alt efter hvad der er årsagen til likviditetsstigningen, idet forholdene på pengemarkedet må antages såvel at være bestemt af likviditeten for banksystemet som helhed som likviditetens fordeling på de enkelte banker. Således kan nævnes, at udbetaling af refusioner til kommunerne må antages at give en langt mere jævnt fordelt likviditetsforbedring i banksystemet end privat nettokapitalimport for samme beløb.

Endelig er det undersøgt om der skulle være nogen sammenhæng mellem variationerne i pengemarkedsrenten og *den lange rente på det danske*

kapitalmarked (obligationsrenten) samt i *den korte rente på det internationale kapitalmarked* (Eurodollar-renten).

I fig. 4 er vist udviklingen i den effektive rente for en udvalgt åben obligationsserie samt i renten for dag til dag lån på eurodollarmarkedet for forretninger indgået 2 dage før effektueringen, ligesom månedsgennemsnit for pengemarkedsrenten er indtegnet. Af figuren ses, at der ikke synes at være nogen sammenhæng mellem variationerne i den korte og den lange rente på det danske kapitalmarked, ligesom der ejheller synes at være nogen sammenhæng mellem variationerne i den korte rente på det danske og det internationale kapitalmarked. Vedrørende baggrunden for sidstnævnte henvises til afsnit 2.

Sammenfattende kan det konstateres, at pengemarkedsrenten først og fremmest synes at være bestemt af udviklingen i nettolikviditeten i banksystemet og dermed af de faktorer, der er afgørende for udviklingen i denne størrelse, eksempelvis statsfinanserne, Nationalbankens markedsoperationer samt betalingsbalancens løbende poster og kapitalposter.

7. SLUTNING

Det er tidligere påpeget, at den stramme økonomiske politik i 1969 og 1970 og den heraf følgende stramning af likviditetsforholdene har været den væsentligste udløsende faktor bag dannelsen af det danske pengemarked. Denne faktor gør sig ikke længere gældende med samme styrke, idet finanspolitikken i finansåret 1971/72 har været væsentlig mindre stram, end det var tilfældet i det foregående finansår. Kasseoverskuddet i det nu afsluttede finansår har således ligget på omkring nul, hvilket indebærer, at der ikke i finansåret 1971/72 som helhed fra statsfinanserne er udgået nogen påvirkning af likviditetsniveauet i den private sektor. Heraf følger imidlertid ikke, at pengemarkedet vil ophøre; så længe der eksisterer likviditetsforskelle fra pengeinstitut til pengeinstitut, vil der være behov herfor, om end omfanget af markedet vil være påvirket af det generelle likviditetsniveau.

Det samlede likviditetsniveau vil imidlertid fortsat vise betydelige udsving over året, først og fremmest som følge af den tidsmæssige skævhed, der præger betalingsmønsteret til og fra staten. Som et første skridt i retning af at formindske disse udsvings påvirkning af pengeinstitutternes likviditet har Nationalbanken i maj 1972 introduceret en ny og mere fleksibel indlånsbevisordning. Der er tale om indlånsbeviser, som dels har en længere løbetid (6 og 9 måneder), dels en højere forrentning (p. t. 6¾ og 7 ½ pct.) end de eksisterende 3-måneders indlånsbeviser, men som i modsætning til disse ikke kan belånes i Nationalbanken. Beviserne kan ganske vist tilbagesælges til Nationalbanken før forfaldstid, men mod en dekort

svarende til en højere rente, således at den effektive rente formindskes. Tilbagesælges et 6-måneders indlånsbevis inden for de første 12 dage af løbetiden og et 9-måneders indlånsbevis inden for de første halvanden måned, bliver der tale om en negativ forrentning af de placerede midler. De nye indlånsbeviser skal således tjene som et likviditetsudjævnende instrument, hvorved banker i perioder med rigelig likviditet kan få en relativ høj forrentning af ledig kasse. Fordelingen af de tegnede indlånsbeviser afspejler dette sigte: Ved udgangen af maj måned havde bankerne ifølge den månedlige bankstatistik således tegnet for i alt 303 mill. kr. 6-måneders indlånsbeviser, der forfalder i november, hvor likviditeten begynder at stramme til, medens der var tegnet for 906 mill. kr. 9-måneders indlånsbeviser, der forfalder i februar 1973, hvor det store likviditetsdræn via statsfinanserne normalt sætter ind. Af hensyn til renteaftalen er der kun åbnet adgang for banker og sparekasser til at tegne de nye indlånsbeviser, ligesom omsætteligheden er begrænset til disse.

DEN INTERNATIONALE ØKONOMISKE SITUATION

NY VALUTAKRISE MED STERLING SOM HOVEDAKTØR OG DOLLAR I KULISSEN

I sidste nummer af *Økonomi og Politik* blev den internationale økonomiske oversigt afsluttet med ordene:

»*Som det vil være fremgået, skal man være en særdeles stor optimist for at tro på ro på valutafronten i de næste år. De grundlæggende betingelser for tiltro til valutakurssystemets fremtidige stabilitet er ikke blevet skabt. Man har vitterlig »repareret med hæfteplaster« . . .*«.

Sandheden i denne profeti viste sig hurtigere end måske antaget, idet det internationale valutamarked allerede i juni blev udsat for svære rystelser. Fra midten af juni og frem til 23. juni måtte de store vesteuropæiske centralbanker støtte sterling og lire, i lidt mindre grad dollar, for at holde kurssvingningerne inden for det snævre bælte, som EF-landene havde aftalt med virkning fra 24. april og EF-ansøgerlandene tilsluttet sig fra 1. maj.

Bank of England søgte at betvinge det stadig kraftigere pres på pundet ved en diskontoforhøjelse 22. juni, men dette skridt fik ikke den tilsigtede psykologiske virkning. 23. juni gjorde Bank of England pundet flydende – slog altså ind på samme spor som Vesttyskland og Holland i maj 1971 og USA den 15. august 1971.

Det har næppe været nogen let beslutning at tage for den engelske regering kun 7 uger efter tilslutningen til EF-landenes valutasystem at måtte springe fra igen. Men som ved lignende kriser i de sidste år blev realøkonomiske grunde til valutauro forstørret voldsomt op gennem spekulative kapitalbevægelser. For at tage det realøkonomiske først, slog det sidste års ekspansive penge- og finanspolitik endelig igennem på beskæftigelsen i 2. kvartal, hvor arbejdsløsheden reduceredes med ca. 200.000 fra knap 1 mill. til under 800.000. Som også set andre steder gav denne gunstige beskæftigelsesudvikling ugunstige virkninger på betalingsbalancen. Foråret og sommeren 1971 havde udvist ganske smukke månedlige betalingsbalanceoverskud, men fra september var disse overskud blevet gradvis mindre. I de første forårsmåneder 1972 blev saldoen på de løbende poster ligefrem negativ. Pris- og lønudviklingen, som aldrig var kommet i ro efter forrige års langstrakte minearbejderstrejke, viste i forårsmånederne tegn på ny akcelleration. Minearbejderstrejken var som omtalt i sidste konjunktur-

oversigt blevet fulgt af lønaktioner fra jernbanearbejderne i april, og i juni var det dokarbejderne, som rørte på sig.

Selv om en række indenrigsøkonomiske forhold samarbejdede om skabelsen af en devalueringssituation, var der også faktorer som trak i modsat retning. Først og fremmest de britiske valutareserver, som var større end nogensinde, men også den nylige tilslutning til EF-valutaaftalen gjorde en eventuel devaluering mere sandsynlig umiddelbart forud for Storbritanniens indtræden i EF pr. 1. januar 1973 end i sommeren 1972. Men her kommer spekulationen ind i billedet.

For spekulanter er det ret ligegyldigt, om en valuta kan forventes devalueret i morgen eller om et halvt år. I begge tilfælde vil de afhænde den truede valuta, samtidig med at de vil søge at pådrage sig forpligtelser i denne valuta. Sådanne spekulative kapitalbevægelser vil trække prisen på den truede valuta nedad. Dette kan medføre centralbankintervention for at holde valutaen indenfor det aftalte variationsinterval – og derved forstærkes spekulanternes forventninger om en forestående devaluering. Støtteopkøb foretages af devalueringskandidatens centralbank med fremmed valuta, hvilket tømmer valutareserverne. Dette kan nødvendiggøre opfyldelse af spekulanternes forventninger. I Storbritanniens tilfælde fjernede de spekulative kapitalbevægelser i den uge, hvor pundkursen blev givet fri om fredagen, ca. 1/3 af Bank of Englands valutareserver, der forinden var på 3,3 mia. £.

Frem til midten af juni var dollaren under samme tryk som pundet. Dette kan ses af det forhold, at skønt pundet var på vej ud af *slangen,* bevægede denne sig i dollartunnelens øverste halvdel, jvf. sidste konjunkturoversigts omtale af »slangen i tunnelen«. Bank of Englands problem var derfor ikke at holde pundets paritet over for dollaren, men at holde dets paritet over for de stærke europæiske valutaer. Bank of England måtte derfor købe pund mod betaling i disse valutaer, selv om beholdningen heraf var ringe, idet den engelske centralbank overvejende holder sine reserver i dollar. Havde Bank of England forsøgt at betale pund med dollar, ville det have ført til et pres mod dollaren, hvorved slangen ville være hævet højere i dollartunnelen, men uden at bringe pundet tilbage i slangen. En dollaromveksling ville have forøget de øvrige europæiske centralbankers meget store dollarbeholdninger og derved muligvis have drejet valutainteressen over på dollar. For et halvt år siden mente de fleste valutaeksperter, at en ny valutakrise ville være centreret om dollaren, jvf. omtalen af valutasituationen i sidste konjunkturoversigt. Havde Bank of England benyttet sine store dollarreserver, da det brændte på midt i juni, ville eksperternes forventninger måske være blevet opfyldt. Nu blev den nye valutakrise en pundkrise og ikke en dollarkrise – i hvert fald indtil videre.

I øvrigt er dollar stadig den vigtigste valuta på eurovalutamarkedet. Af en aktivmasse på 100 1/2 milliard dollars ved udgangen af 1971 var de 71 3/4 milliard eurodollars. Resten var andre euro-valutaer: Euro-Dmark var nr. 2 med godt 16 milliarder dollars i udlån, euroschweizerfranc nr. 3 med godt 8 milliarder dollars, sterling nr. 4. med godt 1 1/2 milliard dollars og endelig euro-gylden nr. 5 med 3/4 milliard dollars. Alle andre eurovalutaer tilsammen udgjorde ca. 2 milliarder dollars. Disse tal stammer fra den nylig udsendte årsrapport fra Bank for International Settlements, B. I. S., som også opgiver euro-valutamarkedets omfang ved udgangen af 1970. Den gang var den samlede aktivmasse på 78 1/4 milliard dollars, således at det sidste års vækst har været på godt 22 milliarder dollars – ca. 30 pct. Ved vurdering af størrelsesordenen må man være opmærksom på, at en del af aktiverne repræsenterer dobbeltregning, fordi eurovalutaen passerer flere banker undervejs fra udlåner til låner. Korrigerer man for denne dobbeltregning, anslår B. I. S., at den samlede effektive kreditydelse via euro-markedet ved udgangen af 1971 lå på 71 milliarder dollars. Korrigeret på denne måde var stigningen 14 milliarder på et år – den største stigning nogen sinde.

I en artikel i juninummeret af *Euromoney* analyseres problemet med de meget store dollarbeholdninger udenfor USA af den administrerende direktør for Bankers Trust International *Evan Galbraith*. Denne forklarer dollarophobningen ved USA's manglende lyst til at ombytte udenlandske dollars med guld og de udenlandske centralbankers modvilje mod fornyet revaluering i forhold til dollar. »Nogle siger, at de udenlandske centralbanker slet ikke er så bekymrede over de store dollarbeholdninger, men simpelthen beklager sig af taktiske grunde – navnlig for at få reduceret de amerikanske investeringer i udlandet«. Dette er virkelig diplomatisk sagt! Galbraith undersøger herefter andre måder at klare dollarophobningen på end ombytning med guld, revaluering af andre valutaer og reduktion af de amerikanske udlandsinvesteringer. Han foreslår centralbankerne at investere dollars i dollaraktiver – amerikanske aktier, fast ejendom i USA osv. I den udstrækning, centralbankerne viger tilbage for risikobetonede investeringer, kan dollarbeløbene udlånes f. eks. i ti år til indenlandske forsikringsselskaber, investeringsforeninger o. lign. mod en passende rente og med krav om, at dollarlånene skal investeres i USA. Forsikringsselskaber, pensionskasser, investeringsforeninger (unit trusts) o. lign. investeringsvante institutioner er jo i besiddelse af den nødvendige ekspertise til at kunne vurdere de forskellige investeringsmuligheder. De erhvervede dollaraktiver skal efter Galbraiths forslag være pantesikkerhed for centralbankernes udlån. Viger centralbankerne tilbage fra ovenstående forslag ud fra likviditetsmæssige overvejelser, vil en forhandling med det amerikanske finansministerium utvivlsomt kunne resultere

i et løfte om til hver en tid at ville yde centralbankerne dollars, eventuelt med sikkerhed i centralbankernes lånekontrakter med de institutioner som har investeret i dollaraktiver. USA's interesse i arrangementet ligger i betalingsbalanceforbedringen, og dette begrunder »the US Treasury's« utvivlsomme tilsagn om at klare eventuelle likviditetsproblemer for centralbankerne. Galbraith konkluderer, idet han udpeger Bank of England som den typiske udenlandske centralbank, der kan være interesseret i arrangementet: »Everybody, except perhaps some commercial banks, is happy. The US balance of payments is improved. The Bank (Bank of England) has put its dollars to work without going into the investment business. A U.K. investing institution is helped by some attractive leverage and the Bank has its needed liquidity from the collateralised facility with the US Treasury«.

Sluttelig skal der gives et kort rids af valutabegivenhederne i ugerne efter pundets frigivelse til »floating« den 23. juni. Finansministrene fra EF og de 4 ansøgerlande mødtes i Luxembourg den 26. juni – for EF's vedkommende først og fremmest for at finde en måde at klare den italienske lires svaghed på. Italien ønskede at frigøre sig fra aftalen om en svingningsmargin for valutakurser på kun 2 1/4 pct., og frafaldt først efter at de øvrige EF-lande havde givet tilsagn om specielle støttefaciliteter til liren for at bevare dens kursudsving indenfor båndbredden. Samme tilsagn kunne EF-ansøgerlandet Danmark ikke få, hvorfor den danske økonomiminister meddelte, at den danske krone da ville falde tilbage til den båndbredde for valutakurssvingninger på 4 1/2 pct., der var aftalt ved Washingtonmødet den 18. december 1971.

Enkelte vesteuropæiske valutabørser åbnede for valutahandelen den 27., men de fleste først den 28. juni. Det engelske pund faldt mere end måske forudset – nemlig 6–7 pct. frem til slutningen af juli.

Presset på dollaren var udtalt frem til midten af juli, men herefter mindre stærkt. Pundets skvulpende men nedadgående bevægelse standsede ligeledes på dette tidspunkt. Der er derfor næppe tvivl om, at den indtrådte ro på de internationale valutamarkeder har sammenhæng med resultatet af finansministermødet i London midt i juli mellem EF og ansøgerlandene. Udtalelserne fra finansministermødet var utvetydige med hensyn til stædig vilje til i fællesskab at forsvare de eksisterende pariteter, herunder dollarens. Endelig evnede de ti finansministre at blive enige om 8 vigtige formål, der skal tilgodeses ved en omfattende international valutareform, nemlig:

1. Et nyt internationalt valutasystem skal fortsat baseres på faste pariteter – dog med mulighed for regulering.
2. Valutasystemet skal indrettes, så der genindføres fri konvertibilitet.

3. Der må etableres en form for international kontrol med den internationale likviditet.
4. Sysytemet skal indrettes, så det kan tilbyde de nødvendige midler til udligning af landenes betalingsbalancer.
5. Systemet skal have til formål at begrænse den ustabilitet, der kan følge af de kortvarige kapitalstrømme.
6. Systemet skal bygge på principperne om lige rettigheder og lige forpligtelser for alle deltagerlandene.
7. Systemet skal tage hensyn til udviklingslandenes interesser.
8. Systemet skal være foreneligt med de skridt henimod en monetær union, som det udvidede EF sigter imod.

En international valutareform skal drøftes, som så mange gange før, på årsmødet i I. M. F. Man skal dog ikke vente en reform allerede i september – selv om »de 10« er nået til enighed om en principerklæring i 8 punkter. Først og fremmest USA er næppe – før præsidentvalget – indstillet på at yde de nødvendige ofre for genoprettelse af stabilitet i valutakurssystemet.

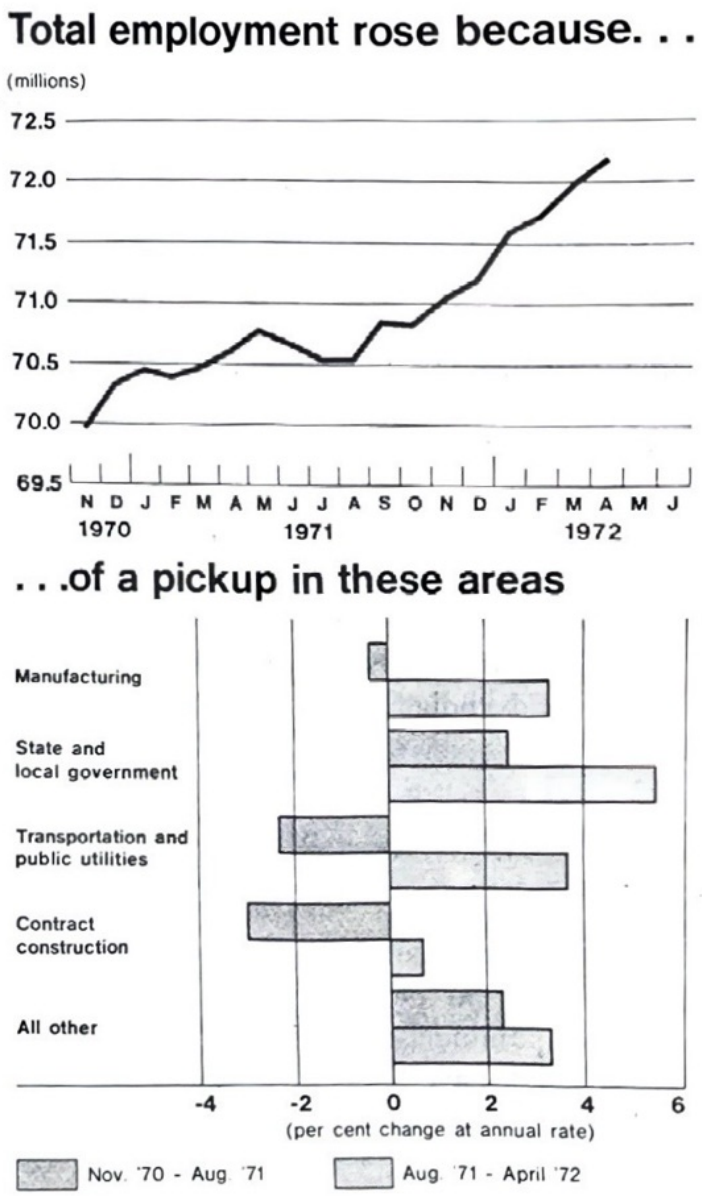
DEN INTERNATIONALE KONJUNKTURSITUATION

Storbritannien

Konjunktursituationen i 2. kvartal fremgår af afsnittet om sterlingkrisen. Ugerne, efter at pundet var blevet givet fri, blev stærkt præget af havnearbejderkonfliktens påmindelse om de fortsatte svagheder i britisk økonomi. I slutningen af juli havde havnearbejderstrejken, omfattende 40.000 mand, lammet det meste af godsomsætningen på de engelske havne.

USA

Også OECD er nu overbevist om, at amerikansk økonomi er inde i en ekspansionsfase. I sin årlige karakterbog for USA forudses for 1972 en vækst på 5,75 pct. i bruttonationalproduktet i faste priser mod 2,7 pct. året før. OECD fremhæver de private investeringer med en tilvækst på 10,75 pct. som hovedimpulsen i efterspørgselsstigningen. Specielt byggesektorens 17,25 pct's tilvækst stimulerer aktiviteten. Med de nuværende tendenser vil den offentlige efterspørgsel øges med 6,75 pct. og det private forbrug med 4,25 pct. i 1972. For 1973 spår OECD en forøgelse af bruttonationalproduktet med 6 pct. målt på årsbasis for første halvår 1973. I 1971 steg det amerikanske prisniveau med 4,6 pct. Med den nuværende trend regner OECD med en prisstigning på kun 3,75 pct. i 1972 p. gr. a. pris- og lønkontrollen samt den relativt store margin mellem produktion og produktionskapacitet.

Employees on nonagricultural payrolls, seasonally adjusted. Red bars represent annual rate of change from Nov. 1970-Aug. 1971, and black bars the rate from Aug. 1971-April 1972.

Chase Manhattan Bank forklarer denne margin bl. a. ved den eksceptionelt store stigning i arbejdsstyrken i det sidste års tid. Den civile beskæftigelse steg med 2,6 mill. stillinger, uden at ledigheden reduceredes mellem maj 1971 og maj 1972. Iøvrigt faldt den amerikanske ledighed skarpt i juni. Nedgangen var på 0,4 pct. til 5,5 pct. Hermed var man tilbage til ledighedsniveauet fra oktober 1970. Ovenstående figur fra First National City Bank's *Monthly Economic Letter,* juni 1972, viser dels totalbeskæftigelsens udvikling fra efteråret 1970 til foråret 1972, dels beskæftigelsesfremgangens fordeling på sektorer.

Sverige

Trods regeringens beskæftigelsesfremmende foranstaltninger i det sidste års tid viste heller ikke 2. kvartal tegn på ekspansion i svensk økonomi. Flere og flere økonomisk sagkyndige i Sverige gav i 2. kvartal udtryk for skepsis med hensyn til muligheden af en økonomisk vækst på 3,5 pct. i 1972 som spået af regeringen. Blandt de skeptiske var Götabanken, som i sin seneste oversigt ikke venter ekspansion før i 1973.

Vesttyskland

Inflation er blevet Vesttysklands største økonomiske problem. I juni steg leveomkostningerne med 8 pct. på årsbasis sammenlignet med 5 pct. sidste år. Med den amerikanske vægt på pengepolitikkens virkninger kan det næppe undre, at Chase Manhattan Bank i sit skrift *International Finance,* 17. juli 1972, forklarer de kraftige prisstigninger ved ekspansionen i det hjemlige pengeudbud – stigningen i perioden februar-april var på over 20 pct. regnet på årsbasis. Betalingsbalancens likviditetspåvirkning var frem til juni nærmest kontraktiv, men sterlingkrisen førte til en kraftig tilførsel af korte penge, således at valutareserven steg med 2,7 milliarder dollars i junis to sidste uger. For at hindre denne kapitalstrøm i at forøge det i forvejen for store hjemlige pengeudbud, blev der gennemført en skærpelse af kreditpolitikken ved bestemmelser af 30. juni og 13. juli. Streng kontrol med ind- og udgående kapitalbevægelser blev ligeledes gennemført for at hindre yderligere kapitaltilførsel. Sidstnævnte stred imod finansminister Karl Schillers opfattelse, og han forlod i konsekvens heraf regeringen midt i juli.

Japan

Efter den store japanske Mitsubishi Banks mening vil Japan følge med i det opsving, der er under udvikling i de store vestlige industrilande. Fra 1. april 1972 til 1. april 1973 ventes en økonomisk vækst på 9 pct., hvor der for kort tid siden blot ventedes en vækst på 8 pct. I samme periode året før var den reelle vækst 5,7 pct. Det er en uventet stor opgang i lageropbygning og industriproduktion, der ligger bag den nye optimisme. Mitsubishi Bank venter et handelsbalanceoverskud i indeværende år på endnu mere end sidste års 8½ milliard dollars, og forventer i den anledning yderligere politiske vanskeligheder i forholdet til omverdenen.

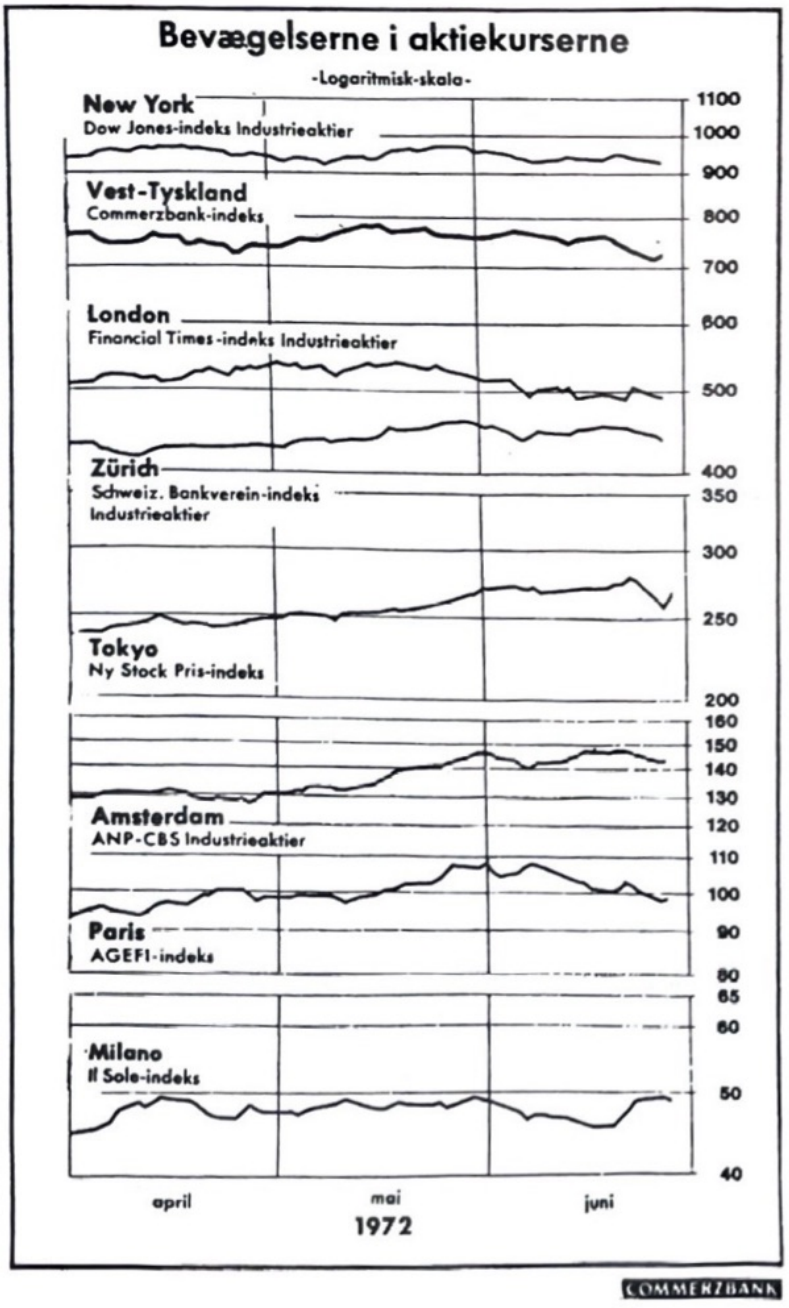
Canada

Prognoserne over den økonomiske vækst i 1972 justeres stadig opad i takt med opsvinget og lyder nu på 6 pct. Boligbyggeriet, privatforbruget og lagerinvesteringerne var i forårsmånederne de mest aktivitetsstimulerende

sektorer. Konjunkturopsvinget har ligesom det tilsvarende amerikanske ikke reduceret arbejdsløsheden mærkbart p. g. a. megen uudnyttet kapacitet og stærk produktivitetsforøgelse. Også i lighed med USA er betalingsbalancesituationen forværret. Hvor USA tilsyneladende har fået dæmpet prisstigningstakten i årets første halvdel, lider Canada af akcellererende prisstigninger.

Kursudviklingen på de internationale aktiebørser

2. kvartal var præget af en positiv stemning på de internationale børser, men denne udvikling blev slået i stykker i anden halvdel af juni. Det

var den fornyede valutauro, der bevirkede et tilbageslag i aktiekurserne på de fleste store børser, fremgår det af Commerzbanks internationale børsoversigt. Investeringsklimaet blev kraftigt belastet af den britiske beslutning om at lade pund-kursen flyde. Også de forholdsregler, som bl. a. Schweiz og Vesttyskland indførte for at bremse tilstrømningen af fremmed valuta, påvirkede kursdannelsen. New Yorks børs var præget af en vigende stemning, som foruden pundkrisen skyldtes den inflationære prisudvikling samt tendensen til stigning i renteniveauet. Den kraftigste reaktion på valutauroen forekom på Tokios børs, hvor det kom til kraftige kursfald. I junis allersidste dage blev faldene dog afløst af en vis reaktion. Samme mønster udviste de tyske børser. Milanos børs var stik imod den generelle tendens ganske betydeligt hævdet i den sidste del af juni. Årsagen hertil var først og fremmest, at det endelig lykkedes at danne en levedygtig regering.

1. august 1972
H. Thustrup Hansen

DEN DANSKE ØKONOMISKE SITUATION

Den fornyede uro på de internationale valutamarker, der opstod i juni måned, har været den mest bemærkelsesværdige begivenhed for dansk økonomi i de forløbne tre måneder. Efter valutauroen i foråret 1971 blev der ved valutakonferencen i Washington i december måned 1971 fastlagt et nyt sæt pariteter, som valutafondmedlemslandene skulle søge at fastholde. De indtil da gældende bestemmelser tillod udsving inden for 1 procent på hver side af paritetskurserne. Efter Washingtonaftalerne udvidedes bredden fra 1 til 2 1/4 procent på hver side af paritetskurserne, d. v. s. til en maksimal kursforskel på 9 procent.

EF-landene traf imidlertid på et senere tidspunkt beslutning om, at der fra den 24. april 1972 ikke skulle kunne tillades større kursudsving mellem EF's valutaer end svarende til 2 1/4 procent. Fra den 1. maj 1972 tilsluttede Nationalbanken sig dette valutakurssamarbejde. De højest tilladelige kursudsving mellem kronen og EF-valutaerne var herefter begrænset til halvdelen af, hvad der tidligere var muligt, d. v. s. 2 1/4 procent på hver side af middelkurserne mod før 4 1/2 procent.

Efter et forholdsvis kort men heftigt pres på pundet besluttede den engelske regering imidlertid i slutningen af juni måned at opgive paritetskursen og i stedet lade pundkursen flyde, d. v. s. bestemme af efterspørgsel og udbud efter sterling. For Danmarks vedkommende medførte det engelske skridt, at regeringen og Nationalbanken traf beslutning om, at opgive den snævre EF-båndbredde og vende tilbage til de regler for kursudsving som blev aftalt ved mødet i Washington i december 1971.

UDENRIGSHANDEL OG BETALINGSBALANCE

Den samlede indførsel har i årets fem første måneder andraget godt 14 milliarder kroner, hvilket er stort set uændret i forhold de samme måneder i 1971. For udførslens vedkommende er der derimod tale om en vækst fra 10.575 mill. kr. i 1971 til 12.303 mill. kr. for perioden januar maj 1972.

Dette er således ensbetydende med, at handelsbalanceunderskuddet i årets fem første måneder er næsten halveret i forhold til året før. Mens indførslen har været stort set uændret, har der været tale om en opgang i den samlede eksport på 16,3 procent mod 8,4 procent i den tilsvarende

Handelsbalancen

	Indførsel		Udførsel		Merindførsel	
	1971	1972	1971	1972	1971	1972
	mill. kr.					
Januar	2399	2577	1820	2307	579	270
Februar	2575	2821	1969	2403	605	418
Marts	3492	3066	2332	2565	1159	501
April	2471	2605	2098	2343	373	262
Maj	3003	2564	2356	2687	646	177
Juni	3241		2397		843	
Juli	2487		1879		609	
August	2581		2292		289	
September	2809		2298		512	
Oktober	2886		2485		401	
November	2981		2362		619	
December	3075		2426		646	
I alt	34000		26714		7281	

periode i 1971. For importens vedkommende kan der konstateres en betydelig nedgang for så vidt angår transportmidler, maskiner og brændselsstoffer, hvorimod varer til direkte anvendelse i byerhvervene er steget.

Eksporten af animalske landbrugsprodukter er i perioden januar-maj steget fra 1933 mill. kr. til 2121 mill. kr. i 1972 eller en stigning på 188 mill. kr. Også eksporten af vegetabilske landbrugsprodukter er steget med et næsten tilsvarende beløb. Eksporten af kød og mælkekonserves er gået op med godt 100 mill. kr. til 860 mill. kr.

Eksporten af industriprodukter udgjorde i tidsrummet januar-maj godt 8 miliarder kroner, hvilket er knapt 1100 mill. kr. mere end i den tilsvarende periode i 1971. Eksporten af maskiner og instrumenter er gået op med 375 mill. kr. Også eksporten af fisk og pelsskind har vist en betydelig stigning.

PENGE OG KREDITFORHOLDENE

Likviditetsopsugningen over statsfinanserne blev i årets første kvartal en hel del mindre end forudset. Årsagen hertil er først og fremmest at finde i mindre restindbetalinger af skat end tidligere antaget. I april kvartal sker der sædvanligvis likviditetsudpumpning fra statsfinanserne. Der udbetales således betydelige refusioner til kommunerne ikke mindst i kvartalets to første måneder.

Den forholdsvis rigelige likviditet i pengeinstitutterne i årets første halv-

Nettotilgang af børsnoterede obligationer

	1969	1970	1971	1972
Januar	949	485	470	680
Februar	1208	886	1105	1318
Marts	1540	917	1450	1689
April	1101	883	1568	1296
Maj	864	759	1071	1574
Juni	873	1292	1440	
Juli	817	982	999	
August	769	1055	1215	
September	918	930	1077	
Oktober	855	963	1138	
November	1047	868	1203	
December	835	744	1295	
Hele året	11776	10764	14031	

del førte til betydelige opkøb af obligationer fra banker og sparekasser med et heraf følgende fald i den lange rente. Nationalbanken supplerede derfor i begyndelsen af maj måned sine 3-måneders indlånsbeviser med nye 6- og 9-måneders indlånsbeviser, som banker og sparekasser kan erhverve i Nationalbanken. De nye indlånsbeviser er ikke belånbare, men kan til enhver tid tilbagesælges til Nationalbanken før forfaldsdagen mod en rentedekort. Nationalbanken begyndte salget af de nye og længerevarende indlånsbeviser i maj måned. Renten er indtil videre fastsat til 6¾ procent p. a. for 6-måneders beviser og 7 ½ procent for 9-måneders beviser. Den effektive rente andrager efter den fulde løbetid på 6 og 9 måneder henholdsvis 7 ¼ og 9 procent p. a. Nationalbanken har givet udtryk for, at der med disse indlånsbeviser er skabt et instrument, der er mere fleksibelt i likviditetsudjævnende øjemed end de hidtidige 3-måneders indlånsbeviser. Som følge af tilbagekøbsregelen skulle pengeinstitutterne i højere grad end hidtil have mulighed for at tilpasse deres likviditet til den aktuelle situation, som er vanskelig på forhånd at fastlægge, eftersom mange faktorer øver indflydelse på pengeinstitutternes likviditetsstilling.

Fra den 28. juni forhøjede Danmarks Nationalbank samtidig sin diskonto til 8 procent.

Den forholdsvis rigelige likviditet, som har præget banksystemet i årets 5 første måneder, synes imidlertid ifølge de større bankers balance i nogen grad at være mindsket ved udgangen af juni måned.

I maj måned steg indlånene i forretningsbankerne med 380 mill. kr., mens udlånene gik i vejret med 266 mill. kr. De tilsvarende tal for samme måned året før var henholdsvis 104 mill. kr. og 59 mill. kr. I perioden

juni 1971 til maj 1972 er bankernes indlån vokset med 4,1 milliard kroner og udlånene med 1,3 milliard kroner svarende til en procentvis stigning på henholdsvis 12,3 og 4 procent. I den tilsvarende periode året før var stigningsprocenterne henholdsvis 3,7 og 5,4. Indlånene i de større sparekasser steg i maj måned med 178 mill. kr. og udlånene med 304 mill. kr. I den forløbne 12 måneders periode er de større sparekassers ind- og udlån vokset henholdsvis med 2,0 milliarder kr. og 1,3 milliarder kroner. Ved udgangen af april måned var forretningsbankernes likviditet stort set svarende til likviditetsstillingen i april måned 1971. Den primære pengeforsyning på 8,7 milliarder kroner ultimo april måned svarer til situationen i samme måned året før. Ved udgangen af april måned udgjorde den sekundære pengeforsyning 63,5 milliarder kroner, hvilket er godt 6 milliarder kroner mere end på samme tidspunkt i 1971.

Nettotilgangen af børsnoterede obligationer var i maj måned 1574 mill. kr. eller næsten 50 procent mere end i maj måned 1971, der igen var omkring 50 procent højere end maj 1970. I årets fem første måneder har den samlede nettotilgang af børsnoterede obligationer til pålydende værdi andraget omkring 6,5 milliarder kroner. Omregnet til markedsværdi drejer det sig om et beløb af størrelsesordenen 4,8 milliarder kroner.

Nationalbankens nettokøb af obligationer har været meget behersket i 1972. Bankens beholdning var ved udgangen af juni måned på 8,2 milliarder kroner, hvilket kun er ca. 400 mill. kr. mere end på samme tidspunkt i 1971. Derimod har forretningsbanker og større sparekasser været betydeligt større aftagere i 1972. Disse har således i årets fem første måneder aftaget obligationer for omkring 1 milliard kroner. ATP og den sociale pensionsfond tegner sig for køb på omkring en halv milliard kroner i det samme tidsrum.

Der må fortsat forventes et betydeligt udbud af obligationer i den kommende tid. Tinglysningen af pantebreve fra realkreditinstitutterne har således været i hastig vækst i de seneste måneder. Alene i maj måned tinglyste realkreditinstitutterne pantebreve for omkring 1400 mill. kr., hvilket er ca. 600 mill. kr. mere end i samme måned året før. Der er sammenlagt i årets fem første måneder tinglyst pantebreve for omkring 7 milliarder kroner, hvilket er ca. 700 mill. kr. mere end året før.

Ved udgangen af juni måned udgjorde Danmarks internationale likviditet 5,1 milliard kroner mod 3,2 milliarder kroner ultimo juni måned 1971. I forhold til maj måned er der tale om et fald på omkring 370 mill. kr.

PRISER, FORBRUG OG INVESTERING

Der er en hel del der tyder på, at forudsigelserne om en accelererende opgang i efterspørgslen i slutningen af 1972 faktisk vil komme til at finde

sted. Det senest foreliggende detailomsætningsindeks, der vedrører maj måned, viser en stigning i den samlede detailomsætning på omkring 13 procent i forhold til maj måned 1971. Det deflaterede og sæsonkorrigerede detailomsætningsindeks viser for maj måned en mængdemæssig stigning i omsætningen på godt og vel 5 procent. Især gruppen andre forbrugsvarer har vist kraftig forbrugsstigning. Fra april måned til maj måned var der dog, når hensyn tages til udviklingen i priser og sæson, tale om et uændret mængdemæssigt privat forbrug. I samme retning tyder bilsalget. I juni måned indtraf der et hop i indregistreringen af nye personbiler. Der indregistreredes 10.600 nye personbiler, hvilket er omkring 13 procent mere end i maj måned og næsten 4 procent mere end i samme måned i 1971. For året som helhed ligger bilsalget dog forsat betydeligt under sidste års niveau, nemlig med omkring 8000 færre.

Prisudviklingen har været forholdsvis kraftig i de seneste måneder. Efter at månedsprisindekset i marts var gået op med 0,9 point, indtraf der i april en yderligere stigning på 0,7 point. Månedsprisindekset for maj gik i vejret med 1,4 point, hvoraf halvdelen skyldtes den halvårlige regulering af boligposten på grundlag af huslejeudviklingen fra oktober 1971 til april 1972. Desuden er der i dette månedsprisindeks foretaget regulering af en række ferieudgifter på grundlag af priserne for sommersæsonen 1972. Disse forhøjelser har medført en stigning i indekset på godt 0,2 point. Den øvrige stigning på 0,5 point skyldes for halvdelens vedkommende prisstigninger for føde- og drikkevarer.

Indeks for detailomsætningen

	Værdiindeks		Værdiindeks sæsonkorrigeret		Mængdeindeks sæsonkorrigeret	
	1971	1972	1971	1972	1971	1972
	1968 gnstl. = 100					
Januar	121	128	125	136	113	115
Februar	109	122	128	138	116	119
Marts	120	141	128	144	116	123
April	131	135	132	144	119	122
Maj	131	148	130	145	116	122
Juni	128		132		117	
Juli	137		132		117	
August	131		134		118	
September	132		140		122	
Oktober	140		140		122	
November	133		137		119	
December	183		134		115	

Prisindeks

	Råvare-prisindeks	Engros-prisindeks	Forbrugerprisindeks		Måneds-prisindeks	
	1972	1972	1971	1972	1971	1972
	1971 = 100	1968 = 100	1964 = 100		jan. 1971 = 100	
Januar	96	118	149,7	158,5	100,0	106,4
Februar	96	119	149,7	159,2	100,0	106,8
Marts	97	120	149,8	160,3	100,1	107,7
April	96	121	151,3	161,4	101,2	108,4
Maj	96	121	153,7	163,0	103,1	109,8
Juni	96	124	154,2	164,1	103,4	110,6
Juli			154,4		103,5	
August			155,0		104,0	
September			156,1		104,8	
Oktober			156,8		105,2	
November			157,9		106,0	
December			158,3		106,3	

Månedsprisindekset for juni er opgjort til 110,6, hvilket er ensbetydende med en stigning på 0,8 point i forhold til maj måned. Omtrent hele stigningen, nemlig 0,7 point, kan henføres til gruppen fødevarer. Blandt fødevarerne er det især den kraftige prisstigning for kød og kødvarer, som er slået igennem, samt udviklingen i de sæsonudjævnede priser for kartofler, grøntsager og frugt.

Forbrugerprisindekset for juni er opgjort til 164,1, hvilket svarer til en stigning på 1,1 point i forhold til måneden før. I maj måned steg forbrugerprisindekset med 1,6 point. Prisstigningerne på okse- og kalvekød samt priserne på kartofler er ligeledes årsagen til opgangen i engrosprisindekset med 3 point i forhold til maj måned. Derimod har udviklingen i råvareprisindekset i de seneste måneder været meget stabil.

Opgørelsen over boligbyggeriet i de større boligområder for maj måned viser, at der var omkring 2000 flere lejligheder under opførelse i denne måned i 1972 end året før. I alt var knap 35.000 lejligheder under opførelse. Målt i forhold til året før er der en betydelig stigning i antallet af påbegyndelser fra 2685 til 3549 lejligheder. Så godt som hele væksten kan henføres til gruppen enfamiliehuse, hvoraf der i maj måned 1972 var 13.236 lejligheder under opførelse mod 11.359 året før. Antallet af fuldførte parcelhuse i dette område var i maj måned 1335 mod godt 1000 i 1971. I maj måned påbegyndtes der godt 1900 nye lejligheder i parcelhuse mod ca. 1550 i maj måned 1971.

PRODUKTION OG BESKÆFTIGELSE

Den gennemsnitlige ledighed efter de ugentlige opgørelser blev i juni måned 2,1 mod 2,0 procent i juni måned 1971. Dette svarer til, at der i gennemsnit i denne måned var 16.800 ledige mod 16.000 sidste år. I forhold til maj måned i år er der tale om en nedgang fra 3,4 procent til 2,1 procent ledige.

Statistikken fra den offentlige arbejdsformidling over antallet af pladser, der ved de enkelte måneders udgang stod ubesatte, viser en betydelig stigning gennem de seneste måneder i forhold til året før. Ved udgangen af maj måned var der således anmeldt at være 6394 ledige stillinger mod 5384 eller knap 1000 færre end i maj måned 1971. I de første måneder af 1972 var antallet af ledige stillinger lavere end i de første måneder af 1971. Særlig inden for bygge- og anlægsvirksomhed er antallet af ledige stillinger i år betydelig større end sidste år. Tilsvarende viser antallet af nyanmeldte ledige pladser en betydelig vækst. I maj nyanmeldtes 27.756 ledige pladser mod kun 23.300 ledige pladser i den samme måned 1971.

Statistikken over antallet af beskæftigede arbejdere inden for bygge- og anlægsvirksomhed viser, at der medio januar kvartal 1972 var beskæftiget omtrent det samme antal som i dette kvartal i 1970, men omkring 9000 færre end i januar kvartal 1971.

Antallet af beskæftigede arbejdere i industrien var i april måned stort set uændret i forhold til den foregående måned. Målt i forhold til den samme måned året før var der derimod tale om et fald på omkring

Industriens beskæftigelse og løn

	Antal ansatte		Beskæftigelsesindeks		Lønsumsindeks		Timelønsindeks	
	1971	1972	1971	1972	1971	1972	1971	1972
	1000 prs.							
Januar	414,1	400,4	99,7	90,8	105,2	109,9	105,5	121,0
Februar	413,3	402,4	100,7	95,7	106,7	116,5	106,0	121,7
Marts	412,7	403,0	99,7	98,3	109,3	123,5	109,5	125,6
April	409,7	402,9	102,0	99,4	116,6	127,1	114,3	127,9
Maj	409,8		100,8		115,7		114,8	
Juni	414,6		100,3		115,1		114,7	
Juli	409,6		67,9		80,3		118,3	
August	407,6		94,1		108,8		115,7	
September ...	407,0		99,1		117,7		118,8	
Oktober	405,0		98,5		118,0		119,9	
November ...	403,0		97,2		117,1		120,4	
December ...	397,5		86,4		106,6		123,4	

5000 personer. Næsten hele beskæftigelsestilbagegangen ligger inden for jern- og metalindustrien. Antallet af funktionærer beskæftiget i industrien var i april måned 1972 104.200 personer, hvilket er stort set uændret i forhold til april måned året før. Industriens samlede beskæftigelse er herefter i april opgjort til 402.900 personer eller en tilbagegang på 1,7 procent i forhold til året før.

Beskæftigelsesindekset, som beregnes på grundlag af udførte arbejdstimer af industriens arbejdere, er for april 1972 beregnet til 99,4, hvilket i forhold til året før svarer til en nedgang på 2 1/2 procent. Indekset for den samlede lønsum steg i spril måned med 9 procent i forhold til året før. Timelønsindekset for industriens arbejdere er for april måned beregnet til 127,9, hvilket svarer til en stigning på 11,9 procent i forhold til samme tidspunkt sidste år. Opgangen i timelønsindekset har været særlig udtalt inden for transportmiddelindustri og tekstilindustri samt papir- og grafisk industri.

KONJUNKTURBAROMETERET

Efter at industriens meget pessimistiske forventninger til januar kvartal viste sig ikke at holde stik, var forventningerne om udviklingen i april kvartal i følge konjunkturbarometeret tydelig stemt i vejret. Forventningerne til april kvartal pegede i retning af en ret kraftig stigning i produktionen med en omtrent uændret beskæftigelse, ligesom der blev stillet store forventninger til ordreindgangen især fra eksportmarkederne.

Den nu foreliggende undersøgelse viser, at produktionen som ventet steg forholdsvis kraftigt. 32 procent af virksomhederne havde i april kvartal en større produktion end i januar kvartal mod forventet kun 29 procent. Forventningerne om en stort set uændret beskæftigelse holdt ikke stik. 26 procent af virksomhederne havde i årets andet kvartal et større antal beskæftigede arbejdere end ved udgangen af kvartalet, mod forventet 12 procent. Ordreindgangen fra såvel hjemmemarkedet som eksportmarkedet viste sig ligeledes at blive større end forventningerne. Dette gælder ikke mindst for eksportmarkedernes vedkommende, hvor 39 procent af industrien fik en større ordreindgang i forhold til kvartalet før. Både færdigvare- og råvarelagrene er blevet reduceret. De løbende investeringer udviste et svagt fald, men i løbet af kvartalet er investeringsplanerne blevet ændret i opadgående retning. Danmarks Statistik anfører, at fremgangen først og fremmest har kunnet konstateres inden for papirvareindustri, møbelindustri og træindustri, hvorimod der har været en mindre tilbagegang inden for grafisk industri, tobaksindustri, tekstilindustri og transportmiddelindustri.

29 procent af virksomhederne har anført at de manglede arbejdskraft

Konjunkturbarometer. Hele industrien

	Faktisk forløb i april kvartal 1972 i forhold til januar kvartal 1972			Forventet forløb i juli kvartal 1972 i forhold til april kvartal 1972		
	mindre	omtrent uændret	større	mindre	omtrent uændret	større
	Pct.					
Produktion	12(10)	56(61)	32(29)	14	65	21
Antal beskæftigede arbejdere, ultimo kvartalet	11(11)	63(77)	26(12)	9	75	16
Ordreindgang fra hjemmemarked	18(11)	49(60)	33(29)	11	62	27
Ordreindgang fra eksportmarked	15(9)	46(65)	39(26)	17	60	23
Færdigvarelagre, ultimo kvartalet	25(22)	62(60)	13(18)	24	67	9
Råvarelagre, ultimo kvartalet	19(22)	68(72)	13(6)	13	79	8
Samlede løbende investeringer	10(9)	82(79)	8(12)	8	80	12
Investeringsplaner, ændret i kvartalet ...	5 .	86 .	9 .	.	.	.

Anm. Produktion, ordreindgang og lagre er vurderet i varemængder eller som værdi i uforandrede priser. Der er set bort fra normale sæsonbestemte ændringer.

Tallene i parentes angiver forventningerne for april kvartal, således som de fremgik af forrige konjunkturbarometerundersøgelse.

ved udgangen af andet kvartal. Ved udgangen af januar kvartal havde kun 12 procent af industrien mangel på arbejdskraft.

For så vidt angår forventningerne til juli kvartal, går disse fortsat i retning af en stigende produktion, stigende beskæftigelse og ordreindgang. 21 procent af industrien venter at få en større produktion end i april kvartal, og 16 procent forventer en større beskæftigelse ved udgangen af juli kvartal. Henholdsvis 27 procent og 23 procent forventer større ordreindgang fra hjemmemarked og eksportmarked. Såvel færdigvarelagre som råvarelagrene forventes ultimo kvartalet at være mindre. De samlede løbende investeringer ventes ligeledes at være større end i juli kvartal. Fremgangen forventes at finde sted inden for de fleste industrigrupper, især fremhæves dog møbelindustri og elektroindustri. Tilbagegang ventes særlig inden for den kemiske industri, drikkevareindustri og grafisk industri.

Konjunkturbarometeret for bygge- og anlægsvirksomhed pegede for april kvartal i retning af en betydelig stigning i beskæftigelsen og i antallet af

Konjunkturbarometer. Bygge- og anlægsvirksomhed

	Faktisk forløb			Forventet forløb		
	April kvt. 1972 i forhold til jan. kvt. 1972			Juli kvt. 1972 i forhold til april kvt. 1972		
	mindre	omtrent uændret	større	mindre	omtrent uændret	større
	Pct.					
Udførte bygge- og anlægsarbejder	16(17)	47(49)	37(34)	14	59	27
Beskæftigelse i alt (ultimo)	21(18)	46(50)	33(32)	15	63	22
Heraf ved:						
Nybyggeri	24(22)	39(41)	37(37)	17	55	28
Reparation og vedligeholdelse	18(16)	58(61)	24(23)	12	74	14
Anlægsarbejder	13(7)	49(59)	38(34)	13	72	15
Ordrebehandling (ultimo)	26(21)	40(51)	34(28)	23	53	24

Anm. Udførte arbejder og ordrebeholdning er vurderet som værdi i uforandrede priser.

Tallene i parentes angiver det forventede forløb, således som det fremgik af indberetningerne i begyndelsen af april.

bygge- og anlægsarbejder. Udviklingen viser at forventningerne faktisk er blevet indfriet. Forventningerne til tredie kvartal går i retning af en fortsat stigning i produktion og beskæftigelse, men i et mindre kraftigt tempo end stigningen fra første til andet kvartal. Pr. 1. juli angav 27 procent af virksomhederne inden for bygge- og anlægssektoren, at de manglede arbejdskraft. Pr. 1. april var tallet kun 12 procent.

27. 7. 1972
P. M.

POLITISK KRONIK

UDLANDET

April 1972

1. – Under de hårdeste kampe siden Tet-offensiven i 1968 støder de nordvietnamesiske tropper, der er forsynet med nye russiske våben (panservåben og artilleri) over den demilitariserede zone mellem Nord- og Sydvietnam frem mod provinshovedstaden Quang Tri og videre i retning af Hué og erobrer trods det amerikanske luftvåbens massive støtte til sydvietnameserne i løbet af kort tid en lang række sydvietnamesiske støttepunkter. 5/4 åbner nordvietnamesiske styrker en ny front i grænseområderne ved Cambodia ca. 130 km nord for Saigon, og i de følgende dage står der hårde kampe om provinshovedstaden Loc Ninh og i Tay Ninh provinsen nordvest for Saigon samt i det centrale højland. Omkring midten af april koncentrerer kampene sig om provinshovedstaden An Loc 100 km nord for Saigon. – 16. Amerikanske bombemaskiner, bl. a. af typen B 52, bombarderer for første gang i 4 år militære mål i havnebyen Haiphong og udkanterne af Hanoi. – 17. Den amerikanske regering besvarer en protestnote fra Sovjetunionen i anl. af, at 4 russiske handelsskibe er blevet beskadiget i havnen i Haiphong under de amerikanske luftangreb. USA beklager det skete og erklærer, at man altid søger at undgå at genere tredielandes skibsfart, men tilføjer, at de lande, der leverer offensive våben til Nordvietnam, er ansvarlige for invasionen i Sydvietnam. Udenrigsmin. William Rogers udtaler i senatets udenrigspolitiske udvalg, at luftangrebene mod militære mål i Nordvietnam vil blive fortsat, så længe det er nødvendigt for at sikre de amerikanske landtroppers tilbagetrækning, desuden skal bombeangrebene give sydvietnameserne en chance for med held at sætte sig til modværge mod Nordvietnams invasion. – 24. Nordvietnamesiske tropper begynder en ny offensiv i det centrale højland, hvor de rykker frem mod provinshovedstaden Kontum. – 25. Det hvide Hus meddeler, at USA og Sydvietnam er enig om at genoptage plenarmøderne på Vietnamkonferencen i Paris. – 26. Præsident Nixon meddeler i en radio- og TV-tale, at yderligere 20.000 amerikanske tropper i Vietnam vil blive trukket tilbage i løbet af 2 måneder, således at der 1/7 kun vil være 49.000 tilbage i Vietnam mod over 500.000, da han blev præsident. Når denne beslutning har kunnet tages, er det fordi vietnamiseringen er så langt fremskreden, at den sydvietnamesiske hær med støtten fra amerikanske luft- og søstridskræfter vil være i stand til at hindre, at Sydvietnam påtvinges et kommunistisk regime. Om genoptagelsen af forhandlingerne i Paris udtaler Nixon, at det for USA fremfor alt drejer sig om at få gjort en ende på den nordvietnamesiske invasion og at få de amerikanske krigsfanger i Nordvietnam frigivet. – 27. Tyngdepunktet i kampene henlægges igen til nordprovinsen, hvor der indledes et stort angreb på Quang Tri.

2. – På baggrund af indførelsen af direkte britisk styre i Nordirland (se 2/3) fordømmer overhovedet for den romersk-katolske kirke i Nordirland, kardinal Conway, fortsættelse af IRA's voldshandlinger på trods af den katolske befolknings længsel efter fred. Samtidig erklærer stabschefen for

IRA's »provisionals« Sean Mac Stiofain ved en parade i Londonderry, at IRA vil fortsætte kampen og appellerer om støtte. – 5. Gerard Fitt, Det socialdemokratiske arbejderparti i Nordirland (SDLP) udtaler at partiet enstemmigt kræver øjeblikkelig standsning af IRA-kampagnen, og giver udtryk for, at det store flertal af den katolske befolkning ønsker fred. – 7. Den britiske statssekretær for Nordirland William Whitelaw løslader 73 internerede og tilbageholdte personer, mistænkt for deltagelse i IRA's virksomhed, og meddeler, at han personlig vil prøve de resterende 655 interneredes sag med henblik på løsladelse. Til trods for dette forsøg på afspænding fortsætter terroren. – 19. Undersøgelseskommissionen vedr. de blodige begivenheder i Londonderry (se 30/1) er under ledelse af højesteretspræsident Lord Widgery kommet til det resultat, at det var IRA-terroristerne, der begyndte skyderierne. – 27. Den tidligere nordirske regerings forbud mod processioner og marcher i Ulster ophæves, dog skal statssekretæren for Nordirland kunne forbyde visse demonstrationer. Samtidig gives der amnesti for fængsels- og bødestraffe for overtrædelse af demonstrationsforbudet. Amnestien omfatter i alt 283 personer, deriblandt 3 nordirske medlemmer af parlamentet i London, der hver var idømt, men ikke havde afsonet 6 måneders fængsel (Bernadette Devlin, Frank Mac Manus og Gerard Fitt).

4. – USA anerkender Bangla Desh. – 10. En forfatningsgivende forsamling træder sammen i Dacca. Premierminister Mujibur Rahman opfordrer forsamlingen til at udarbejde en forfatning, der bygger på, at Bangla Desh er en national, socialistisk, demokratisk og sækulær stat. – 13. Mujibur Rahman overtager ved en omdannelse af sin regering selv udenrigsministerposten. – 18. Bangla Desh optages i Commonwealth, og Syed Abdus Sultan bliver Bangla Desh's første højkommissær i London.

6. – Som svar på kong Husseins føderationsplan (se 15/3) afbryder Ægypten de diplomatiske og 10/4 tillige alle økonomiske forbindelser med Jordan. – 29. Ved afslutningen af et besøg af præsident Sadat i Moskva meddeles, at der er aftalt en yderligere styrkelse af det militære samarbejde mellem Ægypten og USSR.

7. – Den britiske regering omdannes. Posten som Lord President of the Council og leder af Underhuset, der er blevet ledig ved William Whitelaws udnævnelse til kabinetsministerposten som statssekretær for Nordirland (se 2/3) besættes med Robert Carr, og Carr afløses som minister for beskæftigelse af Maurice Macmillan (en søn af den tidl. premierminister Harold M.), der hermed bliver medlem af kabinettet. Antallet af kabinetsministre, incl. premierministeren, stiger herved fra 17 til 18. Inden for det nye superministerium, ministeriet for handel og industri (se 15/10 70) sker der en række ændringer. Bl. a. overtager minister for post og telekommunikation Christopher Chataway et nyt ministerium for industriel udvikling, medens den hidtidige minister for industri Sir John Eden bliver minister for post og telekommunikation.

Samtidig med regeringsomdannelsen udnævner premierminister Heath forsvarsminister Lord Carrington til formand (i st. f. statssekretær for Wales Peter Thomas) og landbrugsminister James Prior til næstformand for den konservative landsorganisation.

Den indiske regering meddeler, at premierminister Indira Ghandi i en skrivelse til Pakistans præsident Zulfikar Ali Bhutto har erklæret sig rede til et møde på højeste plan uden forhåndsbetingelser. – 10. Præsident Bhutto accepterer forslaget. – 29. I Rawalpindi meddeles efter afslutningen af 4 dages forhandlinger mellem indiske og pakistanske repræsentanter, at mødet mellem Ghandi og Bhutto vil finde sted i slutningen af maj eller begyndelsen af juni.

Den 67-årige Sheik Abeid Karume, Zan-

zibars diktatoriske præsident siden 1964 (titelændring dec. 71 til præsident (formand) for Zanzibars revolutionsråd) og siden unionen med Tanganyika ved oprettelsen af Den forenede Republik Tanzania, tillige unionens første vicepræsident myrdes i Afro-Shirazi partiets hovedkvarter. – 12. Tanzanias præsident Julius Nyerere udnævner Karumes statsminister, den 52-årige Aboud Jumbe, til første vicepræsident, og Jumbe bliver tillige Karumes efterfølger som formand for Zanzibars revolutionsråd og leder af Zanzibars eneste politiske organisation, Afro-Shirazi partiet. Medlem af revolutionsrådet Hassan Nassar Moyo bliver Jumbes statsminister.

9. – Under et besøg i Bagdad underskriver ministerpræsident Aleksej Kosygin sammen med præsident Hassan al-Bakr en venskabs- og samarbejdstraktat, foreløbig gældende for 15 år, mellem de to lande. Traktaten har et lignende indhold som den tilsvarende sovjetisk-ægyptiske af maj 1971 (se 2/5 71).

10. – I London, Washington og Moskva fremlægges til underskrift konvention om forbud mod udvikling, fremstilling og lagring af bakteriologiske (biologiske) og giftvåben samt destruktion af eksisterende lagre af sådanne våben. Konventionen træder i kraft, når den er ratificeret af 19 lande foruden de tre depositarmagter. Den underskrives straks af henved 50 lande.

Efter at arbejderpartiets skyggekabinet 29/3 har vedtaget at støtte en konservativ EEC-modstanders forslag om en vejledende folkeafstemning inden Storbritanniens indtræden i De europæiske Fællesskaber, nedlægger tre fremtrædende medlemmer af arbejderpartiet deres poster i skyggekabinettet. De pågældende er Roy Jenkins (finanser), George Thomson (forsvar) og Harold Lever (brændsel, energi og stål). Jenkins træder også tilbage som gruppens næstformand. De 3 får 11/4 følgeskab af Dick Taverne og dr. David Owen og 12/4 af dr. Dickson Mabon, ligesom Lord Chalfont træder tilbage som arbejderpartiets talsmand vedr. udenrigs- og forsvarspolitik i Overhuset. (Det konservative forslag har form af et ændringsforslag til European Communities Bill med de ændringer i lovgivningen, som er en forudsætning for indtræden i Fællesskaberne, og som ved 2. beh. 17/2 er godkendt af Underhuset med 309 stemmer mod 301). – 11. Fhv. premierminister Harold Wilson udnævner den hidtidige »udenrigsminister« i skyggekabinettet Denis Healey til »finansminister«, medens James Callaghan bliver oppositionens talsmand i udenrigspolitiske spørgsmål og Roy Hattersley i forsvarsspørgsmål. Hattersley erklærer, at han er enig med Jenkins i markedsspørgsmålet, men ikke billiger hans tilbagetræden fra partiledelsen på det foreliggende grundlag og på dette tidspunkt. – 12. Arbejderpartiets parlamentsgruppe godkender med 129 stemmer mod 96 skyggekabinettets beslutning vedr. folkeafstemning; 58 medlemmer er ikke til stede eller deltager ikke i afstemningen. – 25. Til ny næstformand vælger arbejderpartiets parlamentsgruppe den moderate Edward Short med 145 stemmer; Michael Foot, der tilhører partiets venstre fløj (Tribunegruppen) får 116 stemmer.

12. – Efter forgæves forsøg på at få oppositionen (se 17/2) med en i national genopbygningsregering, udnævner kong Hassan II af Marokko et nyt ministerium, ligesom det foregående ledet af Mohammed Karim Lamrani. Udenrigsm. Abdel Latif Filali og forsvarsmin. general Mohammed Oufkir fortsætter på deres hidtidige poster.

15. – Under et officielt besøg i Ottawa underskriver præsident Nixon sammen med Canadas premierminister Trudeau en aftale mellem de to lande om rensning af De store Søer, der danner verdens største ferskvandsreservoir. I henhold til aftalen, Great Lakes Water Quality Agreement, vil USA indtil udgangen af 1975 anvende 2 mia. dollars og Canada 250 mill. dollars til anti-forureningsforanstalt-

ninger. (Grænsen mellem USA og Can. går midt igennem 4 af de 5 store søer, Superior, Huron, Erie og Ontario, medens den femte og sammen med Erie mest forurenede, Michigan, ligger helt i USA).

I Uruguay vedtager kongressen med 97 stemmer mod 21 (medlemmer af »den brede front«, se 15/2) at give præsident Bordaberry fuldmagt til at indføre undtagelsestilstand i 30 dage for at bekæmpe byguerillaen (Tupamaros). Umiddelbart forinden har Tupamaros på åben gade skudt en fhv. viceindenrigsminister og 3 politimænd og har selv fået dræbt 8. En bølge af vold har også ramt Argentina, hvor byguerillaen har dræbt Fiat-direktøren Oberdan Sallustro.

17. – Tyrkiets præsident Cevdet Sunay modtager premierminister Nihat Erims afskedsbegæring og anmoder forsvarsminister Ferit Melen om at lede regeringen, indtil en ny premierminister kan udnævnes. Forinden har de politiske partier afvist at give Erim fuldmagt til midlertidigt at regere ved dekreter for at gennemføre den reformlovgivning, som sammen med genoprettelsen af ro og orden ved bekæmpelse af de venstreorienterede terrorister var hovedformålet med dannelsen af Erims regering i marts 1971. – 29. Præsident Sunay udpeger den 69-årige senator Suat Hayri Urguplu, tidl. Tyrkiets ambassadør i flere vestlige hovedstæder og i 1965 en kort tid premierminister, til at danne ny regering.

Pakistans nationalforsamling (bestående af de i dec. 1970 valgte vestpakistanske parlamentsmedlemmer), der 14/4 er trådt sammen i Islamabad, vedtager en foreløbig forfatning, der 21/4 underskrives af præsident Bhutto, som straks derefter ophæver undtagelsestilstanden.

23. – Ved landdagsvalget i Baden-Württemberg får de kristelige demokrater (CDU) absolut flertal med 52,9 (1968: 44,2) pct. af stemmerne og 65 (60) mandater. Socialdemokraterne (SPD) får 37,6 (29,0) pct. og 45 (37) mandater og de frie demokrater (FDP) 8,9 (14,4) pct. og 10 (18) mandater. Nationaldemokraterne (NPD), der i 1968 fik 12 mandater, opstiller ikke. Den nye landdag består af 120 medlemmer, medens der var 127 i den gamle. Ved forbundsdagsvalget i 1969 fik CDU 50,7 pct. af stemmerne i Baden-Württemberg, SPD 36,5 og FPD 7,4 pct. Resultatet betyder, at CDU/CSU bevarer flertallet i forbundsrådet (førstekammeret), der består af repræsentanter for de 11 delstater (Lande). Dette kan blive afgørende for østtraktaternes skæbne, hvis det viser sig, at CDU/CSU går imod ratificeringen, idet denne i så fald kun kan vedtages, hvis der er absolut flertal i forbundsdagen for ratificeringen, det vil sige 249 medlemmer af i alt 496 stemmeberettigede. Efter det frafald, der har været fra FDP, har de to koalitionspartier SPD og FDP 250 medlemmer i forbundsdagen, og regeringens stilling svækkes yderligere, da endnu en fri demokrat, Wilhelm Helms, på selve valgdagen, men inden resultatet foreligger, meddeler, at han går ud af partiet på grund af dets samarbejde med SPD. – 24. CDU/CSU's forbundsdagsgruppe beslutter at indbringe et konstruktivt mistillidsvotum til forbundskansler Willy Brandt og at foreslå gruppens formand Rainer Barzel som ny forbundskansler. – 27. Ved afstemningen får det konstruktive mistillidsvotum kun 247 stemmer, og det mangler således 2 stemmer i at opnå det nødvendige absolutte flertal. Afstemningen er hemmelig, men to medlemmer af FDP oplyser, at de har stemt sammen med oppositionen, der har 246 medlemmer i forbundsdagen, og at de i øvrigt vil nedlægge deres mandater. – 28. Under 2. beh. af budgettet forkastes afsnittet om forbundskancelliets budget, idet der afgives 247 stemmer for og 247 stemmer imod, medens 1 undlader at stemme, hvorefter budgetdebatten udsættes foreløbig til 2/5. Under debatten indbyder forbundskansler Willy Brandt oppositionen til forhandlinger (der begynder samme aften) om en fælleserklæring om udenrigs- og Tysklandspolitikken, som skulle gøre øst-

traktaterne acceptable for oppositionen, og siger, at forbundsregeringen er rede til at fremlægge et udkast til en sådan erklæring. Regeringen er også villig til samarbejde med oppositionen om valuta- og finanspolitikken og om den indre sikkerhed, og evt. kan spørgsmålet om valg i utide også drøftes.

I folkeafstemningen i Frankrig (se 16/3) deltager 60,5 eller, hvis man ser bort fra godt 2 mill. ugyldige (blanke) stemmesedler, ca. 54 pct. af samtlige stemmeberettigede, og 68,3 pct. af de vælgere, der afgiver gyldige stemmer, svarende til godt 36 pct. af samtlige vælgere, siger ja til udvidelsen af EF med Storbritannien, Danmark, Irland og Norge.

26. – Det meddeles officielt, at forhandlingerne mellem Forbundsrepublikken og DDR om en trafikaftale er ført til en positiv afslutning. Forbundskansler Willy Brandt udtaler, at aftalen er et vigtigt led i bestræbelserne for at forbedre de menneskelige forbindelser mellem Øst- og Vesttyskland.

27. – Kwame Nkrumah, Ghanas første præsident, der siden statskuppet i februar 1966 havde levet i eksil i Guinea, afgår ved døden, 62 år gammel.

30. – Burundi radio meddeler, at »monarkistiske og imperialistiske lejesvendeelementer« har gjort et mislykket forsøg på at styrte præsident Michel Micomberos regering, og at hundreder af civile og soldater har mistet livet, deriblandt eks-kong Ntare V, der blev dræbt, da hans tilhængere forsøgte at befri ham i det tidl. kgl. palads i Getega, hvor han havde været fange, efter at han i slutningen af marts var vendt tilbage til Burundi efter at have levet i eksil i Vesttyskland.

Maj 1972

1. – Under de fortsatte samtaler (se 23/4) enes forbundskansler Willy Brandt og de kristelige demokraters gruppeformand Rainer Barzel om at udsætte 2. beh. af østtraktaterne i forbundsdagen, der var fastsat til 3/5, nogle dage. Oppositionen modtager regeringens udkast til fælleserklæring om udenrigspolitikken. – 3. Barzel fremsætter over for Brandt sin gruppes ønske om, at en resolution i forbindelse med ratifikationen af østtraktaterne i behørig form og bindende for begge parter gøres til en bestanddel af traktatværket. – 6. Sovjetunionens ambassadør i Bonn Valentin Falin overrækker udenrigsminister Scheel en tale af udenrigsminister Gromyko 12/4 i Den øverste Sovjets udenrigspolitiske udvalg om traktaten mellem Sovjetunionen og Vesttyskland. – 9. Et redaktionsudvalg enes om udkast til fælleserklæring om østpolitikken, derefter gennemgås udkastet i et møde, hvor også ambassadør Falin er til stede og får overgivet et eksemplar til videregivelse til Moskva. 2. beh. af traktaterne fastsættes til 10/5. – 10. Ved begyndelsen af forbundsdagens møde foreslår oppositionen at udsætte 2. beh. af østtraktaterne, for at der kan blive tid til nye overvejelser, men forslaget forkastes, idet der afgives lige mange stemmer for og imod. I sin tale fremhæver Brandt bl. a., at forbundsregeringens østpolitik har fået tilslutning fra de tre vestmagter. Barzel kræver på ny udsættelse og siger, at oppositionen vil stemme imod traktaterne, hvis der skal stemmes i dag, og i en pause besluttes det derefter at udsætte behandlingen til 17/5. – 12. Forbundsregeringen meddeler, at en fælles forbundsdagserklæring vil blive erklæret for en forbundsregeringserklæring og ved overrækkelse til Sovjetunionen dermed ifølge Wienerkonventionen vil have folkeretlig gyldighed. – 15. Bestyrelsen for CDU fastslår i en erklæring til CDU/CSU's forbundsdagsgruppe, at oppo-

sitionen ved sin udholdenhed har opnået klarhed på en række punkter, men hvert enkelt medlem må selv afgøre, hvorledes han vil stemme. Derimod udtaler CSU-gruppen sig enstemmigt imod vedtagelsen af østtraktaterne. Man erkender, at udkastet til en fælles forbundsdagserklæring er et yderst vigtigt resultat, som imidlertid ikke ændrer traktaternes karakter. – 17. Ved forbundsdagens 2. beh. af traktaterne udtaler fhv. forbundskansler Kurt Georg Kiesinger som ordfører for CDU/CSU, at det store flertal af hans gruppe vil undlade at stemme om traktaterne, der ved afstemningen vedtages med 248 stemmer; imod traktaten med Sovjetunionen stemmer 10 og imod traktaten med Polen 17, medens henholdsvis 238 og 231 undlader at stemme. Derefter vedtages enstemmigt med 491 stemmer – 5 undlader at stemme – en erklæring, hvori det bl. a. hedder, at traktaterne ikke udelukker en fredstraktat for Tyskland og ikke skaber retsgrundlag for de eksisterende grænser. De er heller ikke i modstrid med bestræbelserne for fredelig genoprettelse af den nationale enhed og præjudicerer ikke løsningen af det tyske spørgsmål, lige så lidt som de berører de fire magters rettigheder og pligter m. h. t. Tyskland som helhed og Berlin. – 19. Østtraktaterne godkendes enstemmigt af forbundsrådet, idet repræsentanterne for de delstater, hvor oppositionen har magten, undlader at stemme. Forbundsrådet slutter sig enstemmigt til forbundsdagens erklæring, der tilstilles den sovjetiske ambassadør i Bonn og de tre vestmagters regeringer. – 23. Præsident Gustav Heinemann underskriver ratifikationslovene til østtraktaterne. Polens ratifikation følger 26/5 og 31/5 ratificerer Den øverste Sovjets præsidium traktaten. Forinden udtaler udenrigsmin. Andrej Gromyko, at traktaten er klar og forståelig, så der ikke er mulighed for nogen fejlfortolkning, og for USSR er alene traktaten bindende.

Præsident Sadat udtaler, at det ægyptisk-sovjetisk communiqué (se 6/4) viser, at hans besøg i Moskva ikke var nogen fiasko. Ægypten vil snart være i stand til at begynde kampen mod Israel, og i denne kamp er han rede til at ofre en million ægyptere for at befri de besatte arabiske områder og gøre en ende på Israels arrogance. – 14. I en tale i folkeforsamlingen siger Sadat, at befrielsesslaget mod Israel kommer, når det rigtige tidspunkt er inde. Han takker Sovjetunionen for økonomisk og militær hjælp, men fremhæver, at Ægypten ikke ønsker, at blot én sovjetisk soldat skal gribe ind i kampen mod Israel, idet en konfrontation mellem de to supermagter må undgås.

2. – Nordvietnameserne erobrer Quang Tri, hovedstaden i provinsen af samme navn (se 1/4). – 5. Det hvide Hus bekræfter, at præsidentens rådgiver i nationale sikkerhedsspørgsmål Henry A. Kissinger 2/5 i Paris har haft fortrolige samtaler med medlem af det nordvietnamesiske kommunistpartis politbureau Le Duc Tho. – 8. Præsident Nixon meddeler i en radio- og TV-tale, at han har givet ordre til minering af alle indsejlinger til havnene i Nordvietnam for at standse tilførsler af våben og andre forsyninger. Med samme formål har amerikanske styrker fået ordre til at iværksætte passende forholdsregler i Nordvietnams indre og territoriale farvande, ligesom alle jernbaner og andre forbindelsesveje i Nordvietnam så vidt muligt vil blive afskåret, og de amerikanske luft- og søstridskræfters angreb på militære mål i Nordvietnam vil blive fortsat. Foranstaltningerne begrundes med, at Nordvietnams invasion i Sydvietnam har forøget faren for, at Sydvietnams 17 mill. indbyggere skal blive påtvunget kommunistisk styre, hvilket må forhindres, og med hensynet til de 60.000 amerikanske soldater, der endnu er i Vietnam.

Nixon fremhæver, at disse aktioner ikke er rettet mod noget tredieland. Derfor får alle skibe i nordvietnamesiske havne en 3-dages frist til at bringe sig i sikkerhed på det åbne hav; først efter fristens udløb vil minerne være aktive. Aktionerne vil ophøre, når alle amerikanske krigsfanger i

Nordvietnam er frigivet og en våbenstilstand under international kontrol trådt i kraft. Når disse to betingelser er opfyldt, vil USA standse al magtanvendelse i hele Indokina og i løbet af 4 måneder trække alle amerikanske styrker ud af Vietnam. Nixon retter en appel til Sovjetunionen om ikke at afbryde samarbejdet for at opnå en forbedring af forholdet mellem USSR og USA. – 10. Den amerikanske forsvarsmin. Melvin Laird udtaler, at blokaden af Nordvietnam er begrænset; de amerikanske krigsskibe i Tonkinbugten vil ikke opbringe skibe fra tredieland, som uanset mineringen vil forsøge at anløbe nordvietnamesiske havne. – 11. Såvel Sovjetunionen som Folkerepublikken Kina protesterer i erklæringer mod mineudlægningen. I Saigon giver nationalforsamlingen præsident Thieu for et tidsrum af 6 måneder særlige magtbeføjelser til at bekæmpe den nordvietnamesiske invasion. – 28. De nordvietnamesiske tropper erobrer delvis provinshovedstaden Kontum.

7.–8. – Ved valget i Italien (se 17/2) sker der en række forskydninger, men mandatfordelingen i det nye deputeretkammer og senat tyder ikke på, at det er blevet lettere at danne en handlekraftig og levedygtig regering.

De kristelige demokrater bevarer deres førerstilling i italiensk politik med 38,8 (39,1) pct. af stemmerne og 267 (268) mandater. Det socialistiske parti og det socialistiske enhedsparti (socialdemokraterne) får henholdsvis 9,6 og 5,1 pct. af stemmerne og 61 og 29 mandater mod i 1968 tils. 14,5 pct. og 91 mandater. Det republikanske parti får 2,9 (2,0) pct. og 15 (9) mandater, Sydtyrols folkeparti 0,5 (0,5) pct. og 3 (3) mandater, det liberale parti (kons.) 3,9 (5,8) pct. og 20 (31) mandater. Den sociale bevægelse, MSI (»neofascisterne«) og monarkisterne opnår tils. 8,7 pct. af stemmerne og får 56 mandater. I 1968 fik de henholdsvis 4,5 og 1,3 pct. og 24 og 6 mandater. Det kommunistiske parti holder stillingen med 27,2 (26,9) pct. og 179 (177) mandater, medens de proletariske socialister (mellem socialister og kommunister) glider ud ad kammeret, idet de kun får 1,9 (4,5) pct. I 1968 fik de 23 mandater.

I det nye senat er partistillingen: Kr. dem. 136 (135), soc. og soc. dem. henholdsvis 38 og 11 (i 1968 tils. 46), rep. 5 (2), Sydtyrolsk folkep. 2 (2), lib. 8 (16), MSI og monarkister 26 (11 + 2), komm. og prol. soc. 94 (101).

8. – Min. for Nordirland Whitelaw oplyser, at der i de første 6 uger efter indførelsen af direkte britisk styre (24/3) er blevet dræbt 36 personer (27 civile og 9 soldater) i Nordirland mod i de foregående 6 uger 41 (28 civile og 13 soldater). I de samme tidsrum var antallet af bombeeksplosioner henholdsvis 119 og 170. – 23. I Londonderry kræver et massemøde af indbyggerne i de katolske kvarterer Bogside og Creggan, der begge kontrolleres af IRA, fuldstændig standsning af fjendtlighederne. IRA's »provisoriske« fløj erklærer, at først må de britiske tropper være ude af Nordirland og alle politiske fanger løsladt. – 25. Whitelaw udnævner et råd bestående af 7 protestanter og 4 katolikker til at bistå ham i hans forsoningsbestræbelser. – 29. IRA's »officielle« fløj meddeler, at den har besluttet at standse alle militære aktioner for at give Whitelaws fredsbestræbelser en chance.

Den 87-årige Ismet Inönü, Tyrkiets præsident 1938–50 og sammen med Kemal Atatürk grundlægger af Det republikanske folkeparti, træder tilbage som partiets formand, efter at en afstemning i partikonventet er faldet ud til fordel for lederen af partiets venstre fløj, den 47-årige Bulent Ecevit. – 13. Senator Suat Hayri Ürgüplü (se 17/4) forelægger sin ministerliste for præsident Sunay, der imidlertid nægter at godkende den med den begrundelse, at den hverken i ånd eller bogstav er i overensstemmelse med hærens memorandum af 12/3 71. – 14. Det republikanske folkeparti vælger Bulent Ecevit til formand. – 15. Præsident Sunay anmoder fg. premiermin. Ferit Melen om at danne regering. –

22. Ferit Melen præsenterer sin regering, i hvilken Haluk Bayulkan fortsætter som udenrigs- og Ferit Kubat som indenrigsminister, medens Mehmet Izmen er ny forsvarsminister. – 29. Premiermin. Ferit Melen erklærer i parlamentet, at han vil sørge for, at terrorismen er fuldstændig nedkæmpet inden Tyrkiet næste år går til valg, om nødvendigt vil han forlange fuldmagter af parlamentet for at nå dette mål. Udenrigspolitisk går han ind for fortsat medlemskab af NATO og snævert samarbejde med EEC, men lægger også vægt på et godt naboskab med USSR.

10. – Ved folkeafstemningen i Den irske Republik (Eire) om tilslutning til EEC er der rundt regnet 5 gange flere ja- end nejstemmer, nemlig af i alt 1.788.604 vælgere henholdsvis 1.086.890 og 211.908. Såvel regeringspartiet Fianna Fail som det største oppositionsparti Fine Gael og de fleste erhvervsorganisationer havde anbefalet at stemme ja, medens arbejderpartiet og fagforeningskongressen samt de to Sinn Fein bevægelser gik imod medlemskab af EEC.

15. – Guvernør George Wallace, Alabama, der deltager i primærvalgene om udpegningen af demokraternes præsidentkandidat, bliver hårdt såret ved et attentat i Maryland.

Suveræniteten over Ryukyu-øgruppen med hovedøen Okinawa overgår til Japan (se 17/6 71).

16. – Finansmin. John B. Connally, den eneste demokrat i præsident Nixons kabinet, træder tilbage og efterfølges af George P. Shultz, en universitetsøkonom, der først var arbejdsmin. i Nixons kabinet og derefter blev direktør for administrations- og budgetkontoret. Connally udtaler, at det er meget muligt, han vil deltage i kampagnen for Nixons genvalg. Tidligere (27/1 og 15/2) er handelsmin. Maurice H. Stans og justitsmin. (Attorney General) John N. Mitchell trådt tilbage for at ligesom i 1968 henholdsvis lede indsamlingen af midler til Nixons valgkampagne og selve valgkampagnen. Ny handelsmin. er Peter G. Peterson og ny justitsmin. vicejustitsmin. Richard G. Kleindienst.

18. – Madagascars præsident Philibert Tsiranana (se 30/1) nedlægger sit embede som regeringschef og udnævner chefen for hærstaben, generalmajor Gabriel Ramanantsoa til ministerpræsident. Forud er gået delvis blodige uroligheder i hovedstaden Tananariva, hvor studenterne demonstrerer for reformer og har fået støtte af arbejderne, der 15/5 iværksætter generalstrejke. – 19. En massedemonstration kræver præsidentens afgang, men det lykkes general Ramanantsoa at få mængden til at spredes. Generalstrejken slutter 23/5, efter at Ramanatsoa har givet en række løfter om en ny forfatning, hvorved også præsidentens skæbne skal afgøres, om genindførelse af borgerrettigheder, om løsladelse af politiske fanger, om ophævelse af dekretet om husarrest og om strejkeunderstøttelse. – 27. Ramanantsoa danner regering bestående af 5 militære og 5 civile ministre. Ved sammensætningen er der taget hensyn til både højlandets og kystsletternes stammer.

19. – Efter godkendelsen af østtraktaterne tilbyder forbundsregeringen at forhandle med oppositionen om fremskyndelse af forbundsdagsvalget og erklærer sig i øvrigt rede til samtaler om en fælles holdning til uden- og indenrigspolitiske spørgsmål. Oppositionens leder Rainer Barzel svarer, at CDU/CSU ikke vil forsømme sine pligter som opposition i parlamentet og være en hemmelig medregering. Om spørgsmålet om valg siger han, at en aftale mellem partierne kan ikke erstatte grundloven. En kansler, der ikke længere har flertal i parlamentet, bør træde tilbage.

22. – I Ceylon godkender repræsentanternes hus, der efter valget i 1970 (se 27/5 70) vedtog at fungere som forfatningsgivende forsamling, endeligt en ny republi-

kansk og socialistisk forfatning med 120 stemmer mod 16 (især medlemmer af oppositionspartiet United National Party), og Ceylon proklameres som Republikken Sri Lanka. Hermed brydes en 157-årig forbindelse med den britiske krone, men Sri Lanka forbliver medlem af Commonwealth. Efter den nye forfatning udnævnes præsidenten af premierministeren, og premierminister fru Bandaranaike udnævner Ceylons sidste generalguvernør William Gopallawa til Sri Lankas første præsident.

22.–30. – Under præsident Nixons officielle besøg i Sovjetunionen underskrives en vigtig traktat og en række andre overenskomster mellem de to lande. Traktaten er den ved SALT-forhandlingerne forberedte om begrænsning af antallet af defensive strategiske våben (antiballistiske raketter, ABM) i de to lande. Hertil slutter sig en midlertidig aftale om begrænsning af offensive strategiske kernevåben (interkontinentale raketter, IDCM), både til lands og i u-både. Desuden sluttes aftaler om samarbejde m. h. t. miljøbeskyttelse, medicinsk forskning, udforskning af rummet, naturvidenskab og teknik, om forhindring af episoder mellem de to landes krigsskibe og militærfly på havet og i luftrummet derover samt om oprettelse af en amerikansk-sovjetisk handelskommission. Hertil kommer en fælleserklæring om principperne for forholdet mellem de to lande og et fælles communiqué, der underskrives 29/5 af præsident Nixon og partileder Bresjnev inden præsidentens afrejse til Kijev, hvorfra han 30/5 flyver til Teheran og derefter til Polen, inden han 1/6 ankommer til Washington. I communique'et siges det om Indokina, at parterne gjorde rede for deres respektive standpunkter, og m. h. t. Mellemøsten, at begge parter støtter en fredelig afgørelse i overensstemmelse med sikkerhedsrådets resolution og ambassadør Gunnar Jarrings mission. De er enige om, at forberedelserne til en europæisk sikkerhedskonference kan begynde så snart firemagtsoverenskomsten om Berlin af 3/10 71 er underskrevet, og at en gensidig reduktion af de væbnede styrker i Europa, først og fremmest Centraleuropa, vil tjene stabiliteten og sikkerheden i Europa.

23. – Den britiske regering offentliggør Pearce-kommissionens rapport om den rhodesiske befolknings holdning til aftalerne med Rhodesias regering (se 24/11 71). Kommissionen er efter 8 ugers undersøgelser på stedet kommet til det resultat, at den rhodesiske befolkning som helhed ikke accepterer aftalerne som grundlag for Rhodesias uafhængighed. Udenrigsmin. Sir Alec Douglas-Home erklærer i Underhuset, at regeringen accepterer kommissionens resultater, og at sanktionerne mod Rhodesia fortsætter, indtil der på ny viser sig mulighed for en tilfredsstillende løsnin. Sir Alec fremhæver, at landets problemer i det væsentlige må løses af rhodeserne selv. Premiermin. Ian Smith udtaler i det rhodesiske parlament, at kommissionsrapporten er naiv og urimelig og erklærer, at Rhodesia ikke ensidig vil opfylde aftalerne eller optage nye forhandlinger. – 31. Rhodesias regering anmoder den britiske regering om at hjemkalde Alec Ward, der har været den britiske regerings repræsentant i Salisbury, siden han ankom dertil sammen med den britiske udenrigsminister i november 71. Anmodningen om hjemkaldelse sker, efter at den britiske regering har nægtet at modtage en rhodesisk repræsentant i London.

24. – Ministerpræsident Eisaku Sato erklærer i parlamentets udenrigspolitiske udvalg, at Japan betragter Pekingregeringen som den eneste retmæssige regering i Kina og er rede til på dette grundlag at forhandle med Peking om en normalisering af forbindelserne mellem de to lande.

26. – Trafikaftalen mellem Forbundsrepublikken og DDR – den første traktat, som de to tyske stater har sluttet med hinanden på eget ansvar – underskrives af hovedforhandlerne, statssekretær Egon

Bahr, Forbundsrepublikken, og Michael Kohl, DDR.

30. – I Tel Aviv lufthavns ankomsthal dræber tre japanere, medlemmer af terroristorganisationen Rengo Sekigun (Den forenede røde hær) med maskinpistoler og håndgranater 27 af de tilstedeværende og sårer 78. En af terroristerne dræbes, en begår selvmord, og en tages til fange. Folkefronten for Palæstinas befrielse (PFLP) erklærer, at den har ansvaret for aktionen. – 31. I Knesset udtaler premierminister Golda Meïr, at Libanon i høj grad er ansvarlig for aktionen, fordi den libanesiske regering giver partisanerne stor bevægelsesfrihed. Israel vil vide at finde et passende svar på den sidste udfordring og forhindre gentagelser. Libanons regering gør i en skrivelse til FN's sikkerhedsråd opmærksom på, at Israel har fremsat trusler mod Libanon. I skrivelsen fremhæves, at Libanon afviser voldshandlinger, der bringer uskyldige menneskers liv i fare, og intet har at gøre med terrorhandlingen i Tel Aviv lufthavn.

Burundi radio offentliggør »sandheden om begivenhederne i Burundi« (se 30/4). Herefter havde det været de 10.000 oprørere hensigt at styrte regeringen og systematisk udrydde den herskende Tutsi-stamme, og de havde myrdet mænd, kvinder og børn i flæng. 50.000 lig var indtil nu blevet fundet, men mange mennesker holdt sig skjult eller var flygtet til Tanzania eller Zaïre (Congo). Det hævdes, at der ikke har været tale om gengældelsesaktioner mod Hutu-stammen, og at der nu er ro i landet. Heroverfor står diplomatiske rapporter, der har nået Kampala (Uganda), og som går ud på, at det store flertal af ofrene ikke er Tutsi'er, der er dræbt af oprørerne, men Hutu'er, der er dræbt af hæren og civile Tutsi'er. Europæiske iagttagere anslår antallet af dræbte Tutsi'er til ikke over 5000.

Juni 1972

1. – Efter resultatløse forhandlinger om Iraks krav om en forøget råolieproduktion giver præsident Ahmed Hassan al Bakr meddelelse om nationalisering af Iraq Petroleum Company (IPC), der ejes af British Petroleum, Royal Dutch Shell, Compagnie Française des Petroles og Standard Oil of New Jersey. Nationaliseringsdekretet omfatter ikke de to andre koncernselskaber Basra Petroleum Company, der udnytter oliekilder i det sydlige Irak med en årsproduktion af ca. 30 mill. tons, og Mosul Petroleum Company. – 2. Irak suspenderer olieeksporten fra udskibningshavnene ved Middelhavet, hvilket betyder, at produktionen i Kirkuk-oliefelterne med en kapacitet af 57 mill. tons årlig midlertidigt standses. Baath-regeringen i Syrien overtager IPC's rørledninger, som fører olien fra Kirkuk gennem Syrien til havnene Bamas og Tripoli i det nordlige Libanon. Iraks udenrigsmin. Murtada Abdel Baki, der har ført forhandlingerne med IPC, rejser til Moskva, hvor han skal have »vigtige forhandlinger« (se 9/4). – 18. Frankrig slutter 10-årig aftale med Irak om levering af 23,75 pct. af det nationaliserede IPC's produktion på de samme økonomiske betingelser som før nationaliseringen. De 23,75 pct. svarer til Compagnie Française des Petroles' kapitalandel i IPC. Efter CPF's opfattelse er aftalen betinget af, at Irak betaler en passende erstatning for nationaliseringen af IPC.

3. – I Vestberlin underskrives firemagtsaftalen om Berlin (se 3/9 71) af de fire landes udenrigsministre og træder straks i kraft samtidig med trafikaftalerne mellem henholdsvis Vest- og Østtyskland og mellem Vestberlins senat og Østtyskland (se 26/5). Samme dag udveksles i Bonn ratifikationsdokumenterne vedr. traktaterne

mellem Forbundsrepublikken på den ene side og Sovjetunionen henholdsvis Polen på den anden (se 1/5).

På det norske LO's ekstraordinære kongres stemmer 74 pct. af de delegerede for Norges indtræden i EF.

6. – Sydvietnamesiske tropper generobrer Kontum (se 2/5). – 12. Udenrigsministeriet i Peking fordømmer udvidelsen af de am. luftangreb på mål i Nordvietnam, herunder mål i nærheden af grænsen til Kina. – 18. Sovjetunionens præsident Podgorny afslutter et uofficielt 3 dages besøg i Hanoi. På en pressekonference i Kalkutta bebuder han snarlig genoptagelse af fredsforhandlingerne i Paris. – 19.–23. Præsident Nixons rådgiver Henry Kissinger opholder sig i Peking. Besøget er et led i de under Nixons Besøg i Peking i februar aftalte regelmæssige konsultationer mellem de to lande. Efter hjemkomsten udtaler Kissinger, at hverken Peking eller Moskva efter hans opfattelse er interesseret i en fortsættelse af krigen i Vietnam. – 28. Ca. 20.000 sydvietnamesiske soldater begynder med amerikansk luftstøtte en offensiv for at generobre Quang Tri provinsen. Fra Det hvide Hus meddeles, at 10.000 amerikanske soldater vil blive trukket tilbage fra Vietnam inden 1/9; antallet af amerikanske soldater i Vietnam vil derefter være 39.000. – 29. Præsident Nixon meddeler, at forhandlingerne i Paris vil blive genoptaget 13/7.

8. – Vesttyskland og Ægypten genoptager de diplomatiske forbindelser og enes om at udveksle ambassadører så snart som muligt. Ægypten er hermed den sjette af de 10 arabiske stater, som i 1965 afbrød de diplomatiske forbindelser med Bonn, fordi Vesttyskland havde anerkendt Israel, der genoptager forbindelsen.

17. – Japans ministerpræsident siden nov. 1964, den 71-årige Eisaku Sato, meddeler på et partimøde, at han træder tilbage som formand for regeringspartiet (de liberale demokrater) og ministerpræsident. De førende kandidater til formandsposten og dermed posten som ministerpræsident er den 67-årige udenrigsminister Takeo Fukuda og den 54-årige Kakuei Tanaka, der er min. for udenrigsøkonomi og industri. Andre kandidater er de tidl. udenrigsministre Masayoshi Ohira og Takeo Miki. Afgørelsen vil falde på et partikonvent 5/7.

Præsident Allende omdanner den chilenske regering, bl. a. afløses den uafhængige socialist Pedro Vuskovic, der ønsker at gå videre med nationalisering af industrien end regeringens erklærede politik, af socialisten Carlo Matus, der hidtil har været adm. direktør for det statslige stålselskab. Ved den omfattende rekonstruktion af ministeriet udnævnes dog også socialistiske ministre, der er tilhængere af Vuskovics politik, og Vuskovic bliver næstformand for en ny økonomisk kontrolkomité, hvori Allende selv overtager formandsposten. Samtidig forhandler Allende med de kristelige demokrater, der sammen med de konservative har flertal i parlamentet, og som præsidenten derfor må tage hensyn til.

21. – Israelske land- og luftstyrker angriber palæstinensiske partisaners baser omkring landsbyen Hasbaya på vestskråningen af Hermonbjerget i Libanon og tager 5 højtstående syriske officerer til fange. – 22. Libanons udenrigsmin. Khalil Abu Hamad meddeler, at Libanon har indgivet klage til FN's sikkerhedsråd. – 27. Sikkerhedsrådet vedtager enstemmigt – men USA stemmer ikke – en fordømmelse af israelske styrkers gentagne angreb på Libanons territorium og befolkning, kræver at Israel skal afstå fra alle militære handlinger mod Libanon og udtrykker et stærkt ønske om, at Israel så snart som muligt vil frigive de tilfangetagne syriske og libanesiske officerer. Israels fg. ministerpræsident Yigal Allon erklærer, at angrebet var en fejltagelse og lover, at Israel vil betale erstatning til ofrene for angrebet. – 28. Fra Beirut meddeles, at den libanesiske regering har sluttet aftale med partisaner-

ne om, at de skal standse deres operationer mod Israel fra libanesisk område. Hovedparten af guerillastyrkerne vil flytte bort fra det sydlige Libanon, hvor deres tilstedeværelse dog vil blive markeret.

22. – Bank of England forhøjer diskontoen fra 5 til 6 pct., men den sidste tids pres på pundkursen fortsætter. – 23. Efter et valutatab på 2500 mill. dollars beslutter den britiske regering at gøre pundet »flydende«, kun 2 måneder efter at Storbritannien og de andre ansøgerlande har tilsluttet sig EEC-aftalen om mindre udsving i valutakurserne mellem de 10 lande indbyrdes. Valutabørserne i London og mange andre steder lukker. – 27. Ved genåbningen af valutamarkedet falder pundet ca. 4 pct. Premierminister Heath forsvarer i Underhuset regeringens beslutning som en midlertidig foranstaltning.

Fra IRA-Provisionals hovedkvarter i Dublin meddeles, at IRA vil suspendere offensive operationer i nord fra 26/6 forudsat, at der kommer en tilsvarende erklæring fra den britiske hær. Efter et bekræftende svar fra min. for Nordirland William Whitelaw i Underhuset meddeler IRA, at man accepterer Whitelaws erklæring om, at den britiske hær også vil ophøre med kamphandlinger fra det nævnte tidspunkt. (IRA's provisoriske fløj har hidtil som betingelse for våbenstilstand krævet frigivelse af alle internerede, amnesti for eftersøgte IRA-folk, tilbagetrækning af de britiske tropper fra gaderne i Nordirland og fastsættelse af en dato for deres endelige tilbagetrækning fra Irland). – 23. Fra IRA's side hævdes, at der ligger aftaler bagved fremsættelsen af tilbudet om våbenstilstand, og at to medlemmer af det nordirske socialdemokratiske arbejderparti, John Hume og Paddy Devlin, har spillet en stor rolle i den forbindelse. – 27. Våbenstilstanden er trådt i kraft efter en ny serie drab og bombeeksplosioner. Det meddeles, at hæren og politiet under våbenstilstanden vil indskrænke virksomheden så stærkt, at IRA-kravet om amnesti for eftersøgte i realiteten er opfyldt, hvilket skaber stor bitterhed i protestantiske kredse. – 28. Den paramilitære Ulster Defence Association (UDA) truer med at rejse barrikader omkring protestantiske kvarterer i hele Nordirland, dersom barrikaderne omkring det katolske kvarter Bogside i Londonderry ikke fjernes. En af IRA-Provisionals ledere, David O'Connell, afviser deltagelse i en konference om Irlands fremtid, såfremt den begrænses til nordirske grupper. – 30. UDA-folk »organiserer« busser og lastvogne for at bygge barrikader i Belfast. Samtidig meddeles, at IRA er gået med til, at tre af barrikaderne omkring Bogside i Londonderry fjernes.

26. – I Italien danner Giulio Andreotti (se 17/2) centrumsregering af kristelige demokrater, socialdemokrater og liberale, der for første gang i 15 år er repræsenteret i et ministerium. De tre koalitionspartier har i alt 316 medlemmer i deputeretkammeret, én mere end halvdelen, men det republikanske parti (15 deputerede), der ikke har ønsket at være med i regeringen, har lovet den støtte »udefra«. Det samme gælder de kristelige demokraters venstre fløj, der ønsker en fortsættelse af de sidste 10 års centrum-venstre koalitioner med socialisterne som deltagere, hvorfor de hidtidige ministre, udenrigsminister Aldo Moro og arbejdsminister Donat Cattin ikke figurerer på ministerlisten, som derved, og fordi de liberale er med, har et ret konservativt præg. Antallet af kabinetsministre er 26, deraf 6 ministre uden portefølje, og soc.dem har 5 og de liberale 4 ministerposter. Blandt de kr.dem. ministre er Giuseppe Medici (udenrigsmin.), Mariano Rumor (indenrigsmin.) og Guido Gonella (justitsmin.). Endvidere er Emilio Taviani budgetmin. og min. for økonomisk planlægning, medens finans-(skatkammer)ministeriet er besat med den republikanske leder Giovanni Malagodi, som afløser Emilio Colombo (tidligere kr.-dem. ministerpræsident), der som minister u. p. skal varetage FN-anliggender. En anden kr.dem. minister u. p. Silvio Gava

har som særlig opgave at reformere den off. administration. Socialdemokratiets generalsekretær Mario Tanassi er viceministerpræsident og forsvarsminister, en anden kendt socialdemokrat Mauro Ferri min. for handel og industri. To andre erhvervsministerier, ministeriet for udenrigshandel og ministeriet for handelsflåden, er også tildelt soc.dem.

27. – Efter langvarige forhandlinger underskriver den fg. generalsekretær for Frankrigs kommunistiske parti Georges Marchais og generalsekretæren for det socialistiske parti François Mitterand et fælles regeringsprogram for en folkefrontregering. Programmet skal forelægges de respektive kompetente forsamlinger til godkendelse 9/7. Begge parter har for at nå et resultat måttet gøre indrømmelser, socialisterne navnlig m. h. t. udvidelse af den offentlige, nationaliserede sektor, kommunisterne m. h. t. udenrigs- og forsvarspolitik. Det fastslås, at en folkefrontregering, der lider nederlag ved et valg, skal give plads for en anden regering og selv fortsætte som opposition, og hvis et parti går ud af regeringen, skal det ikke automatisk medføre valg, men en ny regering skal kunne præsentere sig for parlamentet. Kommunisterne erkender, at EEC er kommet for at blive, og der er enighed om at arbejde for at gøre et »Europa for kapitalisterne« til et »Europa for arbejderne«, og de opgiver kravet om, at Frankrig skal træde ud af NATO og helt opgive sin atomstyrke. Der er enighed om at indskrænke præsidentens beføjelser, men kommunisterne kræver ikke mere, at han helt skal ribbes for dem.

DANMARK

April 1972

1. – Under ministeriet for forureningsbekæmpelse oprettes en miljøstyrelse, hvis opgaver og beføjelser er fastlagt i en bekendtgørelse af 27/3.

Den radikale politiker Bertel Dahlgaard, MF 1920–60, indenrigsmin. 1929–40, økonomimin. og min. for nordiske anliggender 1957–60, er 31/3 afgået ved døden, 84 år gl.

7. – Sovjetunionens ambassadør kaldes til udenrigsministeriet, hvor direktør Torben Rønne meddeler ham, at der foreligger klare beviser for, at tre diplomater ved ambassaden har drevet ulovlig efterretningsvirksomhed, herunder grov industrispionage. De tre bliver ikke udvist, men med henvisning til fortsat opretholdelse af de gode relationer mellem de to lande meddeler Torben Rønne ambassadøren, at det måske ville være mest korrekt, om de blev hjemkaldt inden for en passende tid. Hvis der konstateres nye tilfælde af efterretningsvirksomhed fra ambassadens side, vil regeringen dog ikke alene alvorligt overveje øjeblikkelig udvisning af de skyldige, men også tage spørgsmålet om udvisning af de tre op til ny overvejelse.

Fkt. færdigbehandler forslag til lov om Lønmodtagernes Garantifond (se 4/11 71) der vedtages med 139 stemmer mod 1 (den rad. Dagmar Andreasen) og forslag om ændr. af lov om folkeskolen m. fl. love (undervisningspligtens udvidelse (se 3/2), der vedtages enstemmigt, idet dog 23 (v. og den kons. Niels Ravn) undlader at stemme. Ved 2. beh. 5/4 er et ændringsforslag stillet af v. og rv., om udsættelse af undervisningspligtens udvidelse, således at den gennemføres samtidig med reformen af de grundlæggende skoleuddannelser, blevet forkastet, og ved 3. beh. forkastes et ændringsforslag, stillet af v., om mulighed for at afbryde undervisningen i indtil 1 år efter det 7. eller 8. skoleår.

11. – Fkt. færdigbehandler lovforslaget om begrænsning af svovlindhold m. v. i brændsel (se 7/12 71) og forslag til beslutning om nedsættelse af et folketingsudvalg for folketingsåret 1971–72 til at drøfte problemer og modtage information vedrørende fremmedarbejderpolitikken, der begge vedtages enstemmigt, dog undlader venstremændene Johan Philipsen og Kofoed at stemme om lovforslaget.

12. – Boligmin. Helge Nielsen besvarer en forespørgsel af Svend Haugaard m. fl. radikale om regeringens målsætning for lands- og egnsplanlægningen, og hvordan hensynet til specielt miljøforhold og landsbysamfundets fortsatte eksistens indgår i denne målsætning.

For at undgå store restskatter træffer finansmin. Grünbaum aftale med Kommunernes Landsforening om, at der fra 1/7 iværksættes en ajourføring af forskudsansættelserne til kildeskat for 1972. (Efter dav. finansmin. Ninn-Hansens aftale med K. L. i foråret 1971 er den automatisk forskudsregistrerede indkomst 1972 i alm. lig den ansatte indkomst for 1970). Ajourføringen omfatter alle forskudsregistrerede indkomster, der er mindre end den ansatte indkomst for 1971 med tillæg af 7 1/2 pct., dog kun hvis forskellen er mindst 10.000 kr. for A-indkomst og mindst 3000 kr. for B-indkomst. Ligeledes ajourføres forskudsregistrerede ligningsmæssige fradrag, der er større end 110 pct. af de ansatte ligningsmæssige fradrag 1971, dog kun hvis differencen er mindst 3000 kr.

19. – Frandsen (s. f.) fremsætter forslag til beslutning om ændring af arbejderbeskyttelseslovgivningen. 1. beh. 5/5.

Økonomi- og budgetminister Per Hækkerup oplyser i et notat til finansudvalget, at kasseoverskuddet for 1971–72, der i februar skønnedes at ville blive på ca. 2,8 mia. kr., må antages at have været o, dels fordi kildeskatten er gået ind med knap 2,1 mia. kr. mindre end ventet, dels p. gr. a., at udbetalingerne på drifts- og kapitalbudgettet er forøget med ca. 0,7 mia. kr. Ministeren oplyser endvidere, at den på finansloven for 1/4 1972–31/3 1973 afsatte reserve på 650 mkr. til merudgifter som følge af ny lovgivning allerede er opbrugt, og at der ved fremsatte lovforslag er lagt beslag på yderligere 150 mkr.

20. – En udenrigspolitisk debat i fkt. foranlediget af en forespørgsel fra alle 5 partier til udenrigsministeren (besvaret 19/4) slutter med, at et soc.dem. dagsordensforslag om Vietnam med nogle ændringer vedtages med 110 stemmer (s., s. f., r. v. og grønlænderen Moses Olsen) mod 57 (k. f. og v.). I dagsordenens hovedafsnit hedder det, at fkt. henstiller til regeringen, at den beklager udvidelsen af krigshandlingerne, der nu giver sig udtryk i de blodige kampe i Sydvietnam, og opfordrer til omgående tilbagetrækning af alle udenfor stående magters styrker fra krigsskuepladserne i Indokina og indstilling af alle udenfor stående stormagters leveringer af krigsmateriel. Endvidere henstilles, at regeringen fordømmer de amerikanske bombardementer af store befolkningscentrer i Nordvietnam og opfordrer til en øjeblikkelig standsning af dem.

Under debatten foreslår fhv. udenrigsmin. Hartling på venstres og de konservatives vegne, at afsnittet ændres til, at regeringen klart tager afstand fra ethvert forsøg på at nå en løsning på konflikten ad militær vej, og at den derfor fordømmer den udvidelse af krigshandlingerne, der nu giver sig udtryk i den nordvietnamesiske offensiv og de genoptagne amerikanske bombardementer. Per Federspiel meddeler, at han og to andre medlemmer af v. ikke kan stemme for et ændringsforslag, der går ud på en fordømmelse af den ene eller den anden part. Ændringsforslaget forkastes med s. og s. f.'s stemmer, medens r. v. undlader at stemme. Frode Jakobsen og Erhard Jakobsen, begge s., erklærer, at de ikke kan stemme for deres partis dagsordensforslag, medmindre de får en acceptabel forklaring på udtrykket

»udenfor stående magter«, idet Frode J. ønsker sikkerhed for, at udtrykket ikke omfatter de vietnamesere, der bor nord for den 17. breddegrad, og Erh. J. ønsker bekræftet, at udtrykket omfatter andre end amerikanerne. Udenrigsmin. K. B. Andersen udtaler, at hele det tidl. franske Indokina i dag er krigsskueplads, og at alle fremmede styrker må trækkes tilbage fra dette område, de amerikanske stridskræfter såvel som i konsekvens heraf de nordvietnamesiske styrker, som benytter nabolandenes territorier. I denne forbindelse foreslår Gert Petersen (s. f.), at »alle udenforstående styrker« ændres til »alle amerikanske styrker«. Dette forslag får tilslutning fra Frode Jakobsen, men forkastes med de øvrige partiers stemmer.

21. – Fkt. vedtager lovforslagene om forhøjelse af dagpengene ved sygdom og ulykke (se 16/2) med s. og s. f.'s stemmer, medens k. f., v. og r. v., der ønsker at afvente den »store« dagpengereform fra 1/4 1973 (se 15/3) undlader at stemme. Ved 2. beh. 19/4 er s. og s. f. enige om at fastholde den oprindeligt foreslåede ikrafttrædelsesdato for forhøjelsen (1/4), men således, at staten betaler bidragsforhøjelsen for arbejdsgiverne og lønmodtagerne for april måned, ca. 13 mkr.

Fkt. færdigbehandler endvidere lovforslagene om dronning Margrethes civilliste og årpenge for dronning Ingrid (se 29/2), der vedtages med 136, henholdsvis 135 stemmer mod 16 (s. f.) samt flg. lovforslag, der alle vedtages enstemmigt: Forslag om ændr. af l. om tjenestemandspension og l. om pensionering af civilt personel m. v. i forsvaret (se 2/2), forslag om ændr. af l. om kommunal indkomstskat (se 15/2), forslag til l. om fodterapeuter (se 24/11 71) og forslag til l. om fritidsundervisning m. v. i Grønland (se 12/1).

Dagbladet Aktuelt (s.) skriver i anl. af meddelelsen om kasseoverskuddets »forsvinden«, at Nationalbanken efter aftale med regeringen vil gribe ind over for bankernes ledige penge. Bladet mener, at der vil blive udstedt forbud mod, at bankerne opkøber obligationer, og at de i stedet skal deponere deres ledige penge i Nationalbanken. På børsen er der rekordudbud af obligationer, kurserne falder 1 point, hvorefter Nationalbanken griber ind og køber næsten hele udbuddet. Den flg. børsdag (mandag 24/4) er udbuddet også meget stort og kurserne faldende, men markedet stabiliseres i ugens løb. Både økonomi- og finansministeren erklærer, at de står uforstående over for reaktionen, økonomiministeren udtaler, at der ikke er nogen akut krise, og at der ikke er planer om indgreb. Efter et møde i folketingets spareudvalg udtaler han, at det er regeringens mål, at der i løbet af de kommende 3 finansår anvises besparelser på 2 mia. kr. pr. finansår; han tvivler dog på, at man kan nå så langt allerede det første år.

22. – Ved det norske arbejderpartis landsmøde udtaler markedsmin. Ivar Nørgaard til den norske presse, at den danske regering vil fastholde sin beslutning om medlemskab af EF, selv om den vejledende folkeafstemning og den senere stortingsbeslutning skulle gå imod norsk medlemskab.

Formanden for den kons. folketingsgruppe, fhv. finansmin. Ninn-Hansen udtaler på partiets repræsentantskabsmøde, at der i oppositionen ikke er interesse for et folketingsvalg før folkeafstemningen om EF 2/10.

24. – Statsmin. J. O. Krag og arbejdsmin. E. Dinesen, formand henholdsvis næstfmd. for socialdemokratiet, fastslår i en erklæring, at regeringen går ind for medlemskab af EF uden hensyn til udfaldet af den norske folkeafstemning (se 22/4) men tilføjer, at man med erklæringen ikke har lagt noget som helst pres på den kommende ekstraord. kongres i socialdemokratiet, hvor der skal tages stilling til dansk medlemskab.

26. – Folketingets 1. beh. af forslag til lov om Danmarks tiltrædelse af De europæiske

Fællesskaber og forslag til lov om folkeafstemning vedr. dette forslag (se 15/3) lægger med pauser beslag på næsten 14 timer, før forslagene sendes til videre behandling i markedsudvalget.

27. – Fkt. færdigbehandler forslag til lov om bortskaffelse m. v. af olie- og kemikalieaffald (se 15/2) samt forslagene om ændr. af søloven, skibsregistreringsloven og lov om forsikringsaftaler (se 12/1), der alle vedtages enstemmigt.

Økonomi- og budgetmin. Per Hækkerup fremsætter forslag til tillægsbevillingslov for 1971–72 (se 19/4). Min. nævner, at det for at sikre en bedre løbende udgiftskontrol ved cirk. af 18/4 er pålagt de enkelte ministerier at opstille og kvartalvis til budgetministeriet at indberette de faktiske udgifter i det senest forløbne kvartal og udgiftsskøn for de flg. 4 kvartaler for de lovbundne tilskud, større bygge- og anlægsarbejder samt udlån.

Frandsen (s. f.) fremsætter forslag til folketingsbeslutning om ændr. af lov om arbejdsretten. 1. beh. 15/5.

Fkt. foretager 1. beh. af de folkesocialistiske lovforslag om off. styring af kapitalmarkedet og om statsrepræsentation i pengeinstitutternes ledende organer (se 15/3).

27. – Efter et møde mellem Nationalbanken og de private pengeinstitutter meddeles, at Nationalbanken har åbnet adgang til en forhøjelse af udlånsloftet med indtil 3 pct. til udgangen af 1972. Samtidig er det aftalt, at Nationalbankens 3 mdr.'s indlånsbeviser suppleres med en indlånsbevisordning, der er mere fleksibel og derfor bedre egnet som likviditetsudjævnende instrument. Der bliver tale om indlånsbeviser med 6 og 9 måneders løbetid og forrentet med henholdsvis 6,5 og 7,5 pct.

På Dansk Arbejdsmands- og Specialarbejder Forbunds ekstraordinære 2 dages kongres får et af redaktionsudvalgets flertal (15 af 18 medl.) stillet forslag til en udtalelse, som anbefaler tilslutning til EF, kun 297 stemmer, medens 354 stemmer for en af redaktionsudvalgets mindretal foreslået udtalelse, der går imod medlemskab af EF. Bag dette forslag står bl.a. den socialdemokratiske hovedtaler imod EF på kongressen, DASF's oplysningssekretær John Mølgaard, og den kommunistiske fagforeningsformand Erik Hansen. For forbundsfmd. Anker Jørgensen, der er gået stærkt ind for medlemskab af EF og har stillet sig på regeringens linie (se 24/4) er afstemningsresultatet et personligt nederlag, men EF-modstanderne har præciseret, at de ikke fører kamp mod Anker Jørgensen eller andre personer.

28.–30. – På SF's landsmøde er partiets folketingsgruppe og især Poul Dam og formanden Morten Lange, begge medlemmer af folketingets spareudvalg (se 20/3) genstand for skarp kritik, men både Dam og Lange genvælges dog til hovedbestyrelsen, der i øvrigt undergår en stærk fornyelse (14 af i alt 33 er nye) med forskydning til venstre. Blandt de nyvalgte er Aage Frandsen, MF og formand for den venstreorienterede vælgerforening i Århus, der får i alt 5 mand i hovedbestyrelsen, og Ole Henriksen, formand for SF's faglige landsudvalg, der opnår det største stemmetal med Gert Petersen, MF, som i fjor var nr. 1, på andenpladsen. Til partiets formand genvælges Sigurd Ømann, MF, uden modkandidat.

Landsmødet beslutter, at der skal afholdes hovedbestyrelsesmøde 3/10, dagen efter folkeafstmeningen om EF, og vedtager, at ingen aftale om formelt samarbejde med socialdemokratiet på regeringsplan eller på anden måde kan indgås af folketingsgruppen, uden at den er godkendt på et særligt landsrådsmøde. Med henblik på den situation, der opstår, såfremt Danmark siger nej til EF, opstilles et økonomisk minimumsprogram som betingelse for parlamentarisk samarbejde, og Gert Petersen udtaler, at forudsætningen for, at SF skal tage medansvar, er, at man forstår, at dette er alvor, og at dette er nødvendigt.

Maj 1972

4. – Forslaget om ændr. af postloven (se 10/2) vedtages enstemmigt ved 3. beh. Takstforhøjelserne træder i kraft 1/7. Udvalget med undtagelse af de kons. medlemmer og venstremanden Holmberg henstiller til statsministeren og trafikministeren at undersøge, om takstmoderationen for postbesørgelse af dag- og ugeblade og tidsskrifter, der giver et årligt underskud på 91 mkr., bør opretholdes.

Fkt. færdigbehandler endvidere lovforslagene om uddannelse af maskinister og maskinmestre (se 14/3), om valgmenigheder (se 1/3) og om fremgangsmåden ved ændr. af landets inddeling i kommuner og amtskommuner (se 17/2) samt forslaget om ændr. af lov om folkebiblioteker m. v. (se 16/3), der ligeledes vedtages enstemmigt.

Per Dich (s. f.) fremsætter forslag til lov om svangerskabsafbrydelse m. v., hvorefter der indføres fri adgang til legal abort. 1. beh. 25/5.

5. – Udenrigsministeriet meddeler – på foranledning af presseforlydender i Moskva – at det sovjetiske udenrigsministerium 28/4 har meddelt den danske ambassade, at to ambassadefunktionærer, førstesekretær Mogens Svahn og sekretær, arkivist Ivan Hauesser, har begået handlinger, som er uforenelige med deres diplomatiske status, og som giver grundlag for udvisning, men hvis man fra dansk side vil bringe de to medarbejderes tjeneste i Moskva til ophør inden for et acceptabelt tidsrum, vil det blive opfattet som et tegn på, at man ønsker at styrke og udvide de venskabelige forbindelser mellem de to lande (se 7/4). Der siges intet om, hvilke handlinger det drejer sig om, og den danske ambassade har nedlagt en energisk protest. Udenrigsministeriets direktør Torben Rønne udtaler, at der ikke er taget stilling, om de to medarbejdere vil blive hjemkaldt.

Forslagene om ændr. af forsk. lovbestemmelser for Færøerne om pristalsregulerede sociale ydelser og om ændr. af lov for Færøerne om folkepension (Om førtidig folkepension og støtte til omsorgsarbejde m. v. (fremsat 21/3) vedtages enstemmigt ved 3. beh.

6.–7. – På Det radikale Venstres landsmøde oplyser partisekretær Bjørn Hansen, at medlemstallet er uændret ca. 25.000 (6 pct. af partiets vælgere ved sidste folketingsvalg), idet en tilgang på adskillige tusinde nye medlemmer i det forløbne år er opvejet af en tilsvarende afgang. Fhv. statsmin. Hilmar Baunsgaard retter skarp kritik mod regeringen og dens leder, som efter hans opfattelse har et angstkompleks over for sf og venstrefløjen i socialdemokratiet, der hindrer samarbejde til anden side. Enkelte talere giver udtryk for, at de finder kritikken for stærk. Et hovedemne på landsmødet er spørgsmålet om tilslutning til EF. Debatten herom indledes af den radikale folketingsgruppes politiske ordfører Niels Helveg Petersen for tilhængerne og folketingsmand Arne Stinus for modstanderne. Af de 39 deltagere i debatten er 22 for og 14 imod medlemskab af EF. Der foretages ikke nogen afstemning for og imod indtræden i EF, men i landsmødets resolution konstateres, at der er uenighed i partiet herom, og det siges, at partiet fortsat vil give plads for begge opfattelser og dermed bidrage til at fremme en alsidig og afbalanceret debat. Et forslag om, at der samtidig med folkeafstemningen om medlemskab af EF skal afholdes afstemning om Danmarks forbliven i NATO, afvises. Ved valget til hovedbestyrelsen får partiets hidtidige 1. næstformand, formand for De samvirkende danske Husmandsforeninger Peter Jørgensen, den tidl. formand for de jyske husmænd Hans Larsen Ledet samt en tredje landmand, forpagter Svend Jørgensen, Lejre, ikke tilstrækkeligt mange stemmer til at blive genvalgt. Til formand for Det

radikale Venstres Landsforbund genvælges undervisningsdirektør Asger Baunsbak-Jensen.

Kristeligt folkepartis landsmøde præges af modsætningerne mellem partiets højre fløj og den socialliberale linie, som formanden, overlæge Jacob Christensen, repræsenterer. Mødet giver formanden et tillidsvotum med 71 stemmer mod 39, men 54 stemmer blankt, og 4 stemmesedler er ugyldige. Jacob Christensen genvælges som formand med 92 stemmer, medens skoledirektør Chr. Christensen, Ringkøbing, får 91 stemmer. Mødet vedtager en resolution, der stiller medlemmerne og kandidaterne frit ved folkeafstemningen 2/10 om EF, idet der er delte meninger i partiet.

8. – Markedsmin. Ivar Nørgaard udtaler på en pressekonference i Stockholm, at den danske regering fastholder et klart ja til EF under alle omstændigheder også uanset LO's indstilling på den forestående ekstraord. kongres.

9. – Regeringen fremlægger en plan for besparelser på statens budget, godkendt af den soc. dem. folketingsgruppe. Formålet er at bremse udgiftsstigningen med 2000 mkr. pr. år, og planen omfatter »besparelser« på 702 mkr. i 1973–74, 1094 mkr. i 74–75 og 1183 mkr. i 75–76. I øvrigt fastholder regeringen de 6 punkter, hvorom der var enighed mellem alle partierne i spareudvalget (se 20/3), nemlig 1) alle statslige lønaftaler samles i lønningsdepartementet under økonomi- og budgetministeriet, 2) tjenestemænds førtidspensionering begrænses, 3) tjenesteboligsystemet afvikles, 4) der gennemføres nye arbejdstidsregler på tjenestemandsområdet, 5) tjenestemændenes stedtillæg begrænses og 6) der etableres budgetsamarbejde mellem staten, amterne og kommunerne. – Oppositionen hævder, at planen er utilstrækkelig og kræver, at der også skal gennemføres besparelser for indeværende finansår, 72–73.

Forslagene om ændring af folke-, invalide- og enkepensionslovene (se 29/2), hvorefter pensionens grundbeløb fra 1/10 72 forhøjes med mdl. 44 kr. for ægtepar og 29 kr. for enlige, vedtages med 83 stemmer (s., s. f. og grænlænderen Moses Olsen) mod 79 (k. f., v. og r. v.), medens 1 medl. undlader at stemme. Oppositionen benægter, at der foreligger en efterslæbssituation for pensionisterne, derimod er de enige i bestemmelsen om forhandlingsret for pensionistorganisationerne.

Fkt. foretager 1. beh. af det folkesocialistiske forslag til beslutning om ændring af arbejdsformidlingen (se 23/3).

10. – Fkt. vedtager ved 3. beh. enstemmigt lovforslagene om mindstebeholdninger af mineralolie og mineralolieprodukter (se 19/1), om forskningsråd og Planlægningsrådet for Forskningen (se 4/2), om ændr. af lov for Grønland om afgift af motorkøretøjer (se 11/2) og om voldgift (se 26/11 71). Desuden færdigbehandles forslag til lov om fyrværkeri (se 16/12 71) der vedtages med 148 stemmer mod 1.

16. – Fkt. vedtager enstemmigt lovforslaget om ændr. af lov om bybefolkningens forsyning med mælk og fløde (se 19/1). Ikrafttrædelsesdatoen fastsættes til 1/2 73, det tidspunkt landbrugsordningerne i EF træder i kraft for de nye medlemslande, men der er i øvrigt enighed om, at lovforslaget skal gennemføres uden hensyn til, om Danmark bliver medlem af EF eller ej.

17. – I fkt. besvarer trafikministeren en forespørgsel fra samtlige 5 partier om prioriteringen af de store trafikinvesteringer og disses indplacering i de nærmeste års investeringer. Trafikmin. Jens Kampmann meddeler, at det er regeringens hensigt til efteråret at fremsætte lovforslag om anlæg af Saltholmlufthavnen og i tilknytning hertil den danske del af K-M-forbindelsen samt om anlæg af faste forbindelser mellem Øst- og Vestdanmark, og at man stiler imod, at der samtidig tages endelig stilling til disse projekter. Regeringen forudsætter, at projekterne i vi-

dest muligt omfang finansieres ved udenlandsk låntagning, og det er dens opfattelse, at anlægsarbejderne skal påbegyndes, så snart detailprojekteringen, der forudsættes startet straks efter gennemførelsen af en anlægslov, er afsluttet. Debatten slutter med vedtagelsen af en dagsorden, stillet af Horn (s.) og Bilgrav-Nielsen (r. v.), hvorefter fkt. opfordrer regeringen til at arbejde videre med projekteringsproblemerne inden for trafiksektoren med sigte på, at der for fkt. til fri forhandling og på betryggende vurderingsgrundlag kan forelægges lovforslag vedr. de store trafikprojekter. For forslaget stemmer 87 (s., r. v., 4 s. f.), imod 41 (k. f., de fleste s. f.), medens 23 (v., 1 r. v. (Valbak) og 1 s. f. (Arne Larsen)) undlader at stemme. Hermed bortfalder et kons. dagsordensforslag, stillet af Stæhr Johansen, der opfordrer regeringen til at fastslå, at en fast Storebæltsforbindelse må have første prioritet, og et dagsordensforslag af Guldberg (v.) og Arne Larsen (s. f.), hvori ministeren opfordres til at fremsætte forslag om anlæg af Saltholmlufthavnen i næste folketingsår under den forudsætning, at løsningen af denne opgave påbegyndes før en fast forbindelse over Store Bælt.

Landbrugsmin. Ib Frederiksen fremsætter forslag om ændr. af lov om en kornordning og af lov om afsætning af danske landbrugsvarer. For begge love gælder, at de ikke kan opretholdes i EF, og forslagene indeholder derfor bestemmelse om, at lovene bortfalder 1/2 73, hvis Danmark bliver medlem. I modsat fald må lovene efter folkeafstemningen 2/10 optages til revision. For at prisniveauet for danske landbrugsprodukter ved indtræden i EF kan være så nær ved EF-niveauet som muligt, foreslås basisprisen for importeret korn i tiden 1/8 72–31/1 73 forhøjet med 10 kr. til 60 kr. pr. 100 kg, idet det forudsættes, at der mellem landbruget og kornhandelen sluttes aftale om en kornpris, der harmonerer med basisprisen. For at modvirke stigning i brødprisen vil staten give et tilskud på 10 kr. pr. 100 kg rug og hvede, som anvendes til menneskeføde (anslået udgift 12 mkr.). Fra dispositionsfonden overføres endvidere 90 mkr. som kompensation for kornprisforhøjelsen til produktionen af æg, fjerkrækød og svinekød samt til fastholdelse af det bedst mulige prisniveau for kød og mejeriprodukter. Hjemmemarkedsordningerne videreføres uændrede til 1/2 73. Begge lovforslag vedtages ved 3. beh. 1/6 imod s. f.'s stemmer.

Handelsmin. Erling Jensen fremsætter forslag om ændr. af aktieselskabsloven og lov om forsikringsvirksomhed som led i tilpasningen af dansk lovgivning til EF-forhold. Der foreslås bl. a. ændr. af reglerne om indfødsret og bopæl, så at borgere i andre EF-lande kan sidde i danske selskabers bestyrelser, og bestemmelsen om, at selskaber, hvis aktier er noteret på navn, og som ikke har over 10 aktionærer, ikke har pligt til at offentliggøre deres regnskaber, foreslås ophævet.

Regeringen fremlægger planer for besparelser på finansloven for 1972–73 (se 9/5) til et samlet beløb af 555 mkr., heraf ca. 500 mkr. (200 mkr. på drifts- og 300 mkr. på anlægsudgifter) som resultat af et cirkulære til samtlige ministerier; af resten fremkommer ca. 40 mkr. ved nedsættelse af momsrefusion til byggeriet. Økonomi- og budgetmin. Per Hækkerup har bebudet nye besparelser for de kommende år, men planerne herom vil først blive fremlagt efter at folkeafstemningen 2/10 har afgjort, om Danmark bliver medlem af EF.

18. – Fkt. vedtager ved 3. beh. forslag om ændr. af lov om fritidsundervisning m. v. (se 17/3) med 80 stemmer mod 78 (k. f., v. og r. v.); 1 medl. undlader at stemme. Endvidere færdigbehandles flg. lovforslag, der alle vedtages enstemmigt: Forslag om ændr. af selskabsskatteloven (se 9/3) samt forslag til møntlov og forslag til lov om afrunding af visse ørebeløb (se 9/3).

Min. for forureningsbekæmpelse Jens Kampmann fremsætter forslag til lov om miljøbeskyttelse. Et hovedprincip i lovforslaget er, at den, der forurener, skal betale omkostningerne ved foranstaltninger

mod forureningen. Et andet hovedpunkt i lovforslaget er en godkendelsesordning for virksomhedstyper, der må antages at være de vigtigste kilder til forurening. 1. beh. af lovforslaget, som ikke skal gennemføres i indeværende folketingsår, finder sted 29/5.

På LO's ekstraordinære kongres er der klart flertal for dansk medlemskab af EF. Af i alt 968 delegerede deltager 941 i afstemningen, og der afgives 524 ja- og 406 nej-stemmer, medens 9 stemmesedler er blanke og 2 ugyldige. Hovedtaleren for EF-modstanderne, smedeforbundets formand Hans Rasmussen, retter skarpe angreb på regeringen for dens tilsidesættelse af den soc.dem. kongresbeslutning i 1971 ved nu at anbefale dansk tilslutning, uanset om Norge kommer med.

19. – Økonomi- og budgetmin. Per Hækkerup fremsætter lovforslag om bemyndigelse til optagelse af statslån i udlandet til et samlet beløb af 1000 mkr. (se 26/10 71). Min. oplyser, at der resterer en lånebemyndigelse på ca. 487 mkr., og siger, at uanset at valutareserverne i det sidste halve år er forøget væsentligt, vil en fortsat langfristet låntagning være ønskelig bl. a. under hensyn til den meget store private kortfristede bruttogæld til udlandet (31/12 71 ca. 12 mia. kr.). Lovforslaget vedtages enstemmigt ved 3. beh. 2/6.

Lembourn (k. f.) fremsætter forslag om ændr. af ligningsloven, således at der sikres klageadgang til skatterådene m. h. t. de afgørelser, de kommunale ligningsmyndigheder træffer ang. forskudsregistreringen til kildeskat (se 12/4).

Fkt. vedtager ved 3. beh. enstemmigt forslag til lov for Grønland om ekspropriation (se 12/1) samt forslagene om ændr. af byggeloven og byggelov for staden København (vedr. partikelforurening fra fyringsanlæg m. m., se 10/2). Ved 2. beh. 16/5 af ekspropriationslovforslaget forkastes et kons. ændringsforslag, hvorefter adgangen til ekspropriation til boligformål udgår, med 108 stemmer mod 27 (k. f.).

24. – Fkt. vedtager enstemmigt forslag til lov om Københavns Fondsbørs (se 17/11 71). Ved 2. beh. 19/5 vedtages et ændringsforslag, hvorefter realkreditinstitutternes repræsentation i fondsbørsbestyrelsen udvides fra 2 til 3 medlemmer, heraf 1 med tilknytning til de sociale boligselskaber, med 95 stemmer (s., s. f., v.) mod 26 (k. f.) medens 22 (r. v.) undlader at stemme. Ligeledes enstemmigt vedtages lovforslaget om skolelægeordning (se 17/2) og forslagene om ændr. af færdselsloven og retsplejeloven (politisagsbehandling af visse straffelovsovertrædelser) (se 10/3).

25. – Fkt. vedtager ved 3. beh. enstemmigt flg. lovforslag: Ændr. af lov om naturfredning (se 8/3), erhvervsfaglige forsøgsuddannelser (se 14/3), uddannelse af husholdningslærere (se 10/3), videreførelse af Køgebugtbanen fra Vallensbæk til Køge (se 29/2), ændr. af lov om off. veje (se 14/12 71) udnyttelse af sten, grus og andre naturforekomster i jorden og på søterritoriet samt ændr. af lov om kontinentalsoklen (se 9/2), foranstaltninger mod forurening af havet med andet end olie samt ændr. af lov om foranstaltninger mod forurening af havet med olie og andre materialer (se 9/3). Ved 2. beh. 23/5 af forslag til lov om erhvervsfaglige forsøgsuddannelser har k. f., v. og r. v. stillet ændringsforslag, hvorefter bestemmelsen om, at der af statens midler skal ydes en godtgørelse svarende til lærlingeløn til de elever, der deltager i uddannelsen, udgår. Forslaget forkastes med 81 stemmer mod 68.

26. – Fkt. vedtager ved 3. beh. enstemmigt forslaget om ændr. af omsorgsloven (se 29/2) samt de tre lovforslag vedr. sommerhuse og campering, erhvervelse af fast ejendom til fritidsformål og ændr. af lov om by- og landzoner. Ved 2. beh. 24/5 af de tre jordlove vedtages en række ændringsforslag, der væsentligst går ud på at præcisere betingelserne for de indgreb gennem forkøbsret og udnyttelsespåbud, hvorom der kan blive tale. Herudover har k. f.

stillet forslag om at ændre sanktionen for ikke at efterkomme påbud om udnyttelse af en grund i et udlagt sommerhusområde efter formålet til bøder, evt. dagbøder, i stedet for ekspropriation, og de tre oppositionspartier i forening et ændringsforslag, hvorefter statslån til kommuner m. v. til erhvervelse af arealer til fritidsformål skal ske til markedsrente, men begge ændringsforslagene forkastes henholdsvis med 121 stemmer mod 26 (k. f.) og 82 stemmer mod 68 (k. f., v. og r. v.).

29. – Fkt. vedtager enstemmigt forslag til adoptionslov (se 17/11 71) og de dermed sammenhængende forslag om ændr af myndighedsloven og retsplejeloven. Alle ændringsforslagene ved 2. beh. 26/5 vedtages enstemmigt med undtagelse af ét, hvorefter adoptivbarnets arveret efter den biologiske slægt ophæves ved fremtidige adoptionsforhold, som vedtages mod de konservatives stemmer.

30. – Handelsministerens lovforslag om egnsudvikling (se 16/2) og om naturgasforsyning (se 16/3) vedtages begge enstemmigt ved 3. beh., men 3 kons. (Adam Møller, Hans Kjær og Niels Ravn) undlader at stemme om egnsudviklingsloven, fordi de er modstandere af den nye bestemmelse om, at statslån til industrien kan træde i stedet for statsgaranti for lån. Ved 2. beh. 26/5 er bestemmelsen om lån til bolig til udflyttede »nøgle«medarbejdere udgået af lovforslaget.

Ved 2. beh. 26/5 af forslaget om naturgasforsyning understreger handelsmin. Erling Jensen over for Guldberg (v.), at rettigheder, der allerede er givet A. P. Møller-selskaberne, vil blive respekteret, men at man ikke med denne lovgivning finder anledning til at udvide et rettighedsomfang på et helt andet grundlag end det oprindelig givne. Imidlertid må der ved administrationen af loven og det dertil knyttede bevillingssystem tages de nødvendige og rimelige hensyn til A. P. Møller-selskabernes mulighed for og interesse i afsætningen af de produkter, der måtte findes i undergrunden, jfr. samarbejdsaftalen mellem min. for off. arbejder og skibsreder Mærsk McKinney Møller (se 17/2).

Forslag om ændr. af lov om værnepligtiges anvendelse til civilt arbejde (se 8/3) vedtages efter at et videregående ændringsforslag fra s. f. er forkastet, med 93 stemmer (s. og r. v.) mod 52 (k. f. og v.), medens 17 (s. f.) undlader at stemme. (Forslaget drejer sig om, hvorledes der ved genindkaldelser skal forholdes med de personer, som efter at have aftjent værnepligt i forsvaret ønsker at blive overført til civil værnepligt).

Forslag til lov om svangerskabshygiejne og fødselshjælp med de dertil knyttede forslag om ændr. af lov om udøvelse af jordemodergerning og ændr. af lov om off. sygesikring (se 14/3) vedtages enstemmigt. Ved 2. beh. 25/5 er med 117 stemmer mod 25 (v.) vedtaget et ændringsforslag, hvorefter lovens administration overføres fra det amtskommunale sygehusudvalg til sundheds- og socialudvalget.

Forslaget om ændr. af lov om realkreditinstitutter (se 8/3) gennemføres uændret med 85 stemmer (s. og s. f.) mod 76 (k. f., v. og r. v.). Derimod er forslaget om ændr. af lov om boligbyggeri (se 10/3), der vedtages enstemmigt, idet k. f., v. og r. v. undlader at stemme, som led i sparebestræbelserne undergået nogle ændringer ved 2. beh. 25/5. Herefter bortfalder tilskud (momsrefusion) til tilbygninger, det areal pr. bolig, der ydes tilskud til, er reduceret fra 110 til 100 kvm., og endelig er den foreslåede låneordning for børnerige familier udgået. Forslaget om ændr. af merværdiafgiftsloven vedtages enstemmigt.

Endelig færdigbehandles forslag om ændr. af lov om midlertidig regulering af boligforholdene (se 10/3), i hvilket er indarbejdet forslaget om ændr. af samme lovs § 33 (se 17/12 71), der vedtages med 85 stemmer mod 76 (k. f., v. og r. v.).

31. – Fkt. færdigbehandler 10 lovforslag, der alle vedtages enstemmigt. Det drejer sig om forslagene om erstatning for vacci-

nationsskader (se 18/11 71), om revision af den kommunale inddeling i Københavns amt (se 3/3), om ændr. (forlængelse for et år) af forsk. lovbestemmelser om udligning mellem kommuner i hovedstadsområdet (se 3/3) (v. undlader at stemme), om film og biografer (se 2/2), om private fællesveje (se 3/11 71), om grundejerbidrag til off. veje (se 9/12 71), om ændr. af byggelov (vejforhold) (se 26/1) samt om ændr. af de tre sociale pensionslove med henblik på Danmarks tilslutning til EF (se 21/3). Ved et ændringsforslag vedtaget ved 2. beh. 24/5 er det bestemt, at optjeningsprincippet kun skal gennemføres, hvis Danmark kommer i EF, medens f. eks. opsplitningen af ægteparpensionen skal gennemføres under alle omstændigheder, og det samme gælder en ændring ved 2. beh., hvorefter fradraget i pensionstillægget nedsættes fra 60 til 30 pct. for andre indtægter ud over 2200 kr.

Juni 1972

1. – Fkt. vedtager ved 3. beh. enstemmigt lovforslagene om forbud mod civil overlydsflyvning (se 9/3) – 2 undlader at stemme – og om ændringer i rets- og politikredsinddelingen m. v. (se 11/2) – 3 undlader at stemme. Til det første har r. v. og s. f. ved 2. beh. stillet ændringsforslag gående ud på, at forbudet også skal gælde militær overlydsflyvning, men dette forslag får kun forslagsstillernes stemmer og forkastes med 107 stemmer mod 37. Det andet forslag er under behandlingen undergået en del ændringer, således at antallet af politikredse herefter bliver 54 mod 48 efter lovforslaget, som det var fremsat (hidtil 72), og antallet af retskredse 84 mod lovforslagets 77 (hidtil 105).

Også forslag til lov om tillægsbevilling for 1971–72 (se 27/4) vedtages enstemmigt efter en længere debat, hvorunder Gert Petersen (s. f.) foreslår en dagsorden, hvori fkt. opfordrer regeringen til snarest muligt at indlede forhandlinger med DDR's regering om oprettelse af normale diplomatiske forbindelser mellem Danmark og DDR og som optakt hertil straks at normalisere de handelspolitiske forbindelser og pas- og viseringsforholdene mellem de to lande. Efter at udenrigsmin. K. B. Andersen har erklæret, at han ikke kan modtage denne dagsorden, fremsætter den soc.dem. ordfører Orla Møller et dagsordensforslag, hvori tinget med henvisning til de betydelige fremskridt, der er sket eller er umiddelbart forestående i den europæiske afspændingspolitik, opfordrer regeringen til i fortsættelse af denne udvikling, at anerkende DDR og, indtil en anerkendelse foreligger, at videreudvikle de allerede bestående forbindelser med DDR på det økonomiske, kulturelle, miljømæssige og andre politiske samarbejdsområder. Gert Petersen tager sit dagsordensforslag tilbage, og Orla Møllers forslag vedtages derefter med 83 stemmer (s. og s. f.), medens 80 (k. f., v. og r. v. undlader at stemme.

I en skriftlig redegørelse til fkt. om ændringer i centraladministrationens organisation og virkemåde oplyser økonomi- og budgetmin. Per Hækkerup, at de samlede off. udgifters andel af nationalindkomsten er steget fra 20 pct. i 1950 til godt 25 pct. i 1960 og ca. 45 pct. i dag, og at den årlige personaletilvækst i 60erne har været dobbelt så stor som i det foregående årti. Anledningen til redegørelsen er en betænkning fra et arbejdsudvalg af yngre sagkyndige med en række forslag, hvoraf de fleste er begrundet i behovet for en bedre planlægning på det overordnede niveau og en mere moderne tilrettelagt styring af den samlede off. virksomhed.

2. – Fkt. færdigbehandler i sit sidste møde før sommerferien nogle vigtige og kontro-

versielle lovforslag, således forslaget om dagpenge ved sygdom og fødsel (se 15/3). På gr. af usikkerheden omkring den nye ordnings økonomiske konsekvenser ønsker oppositionen en etapevis gennemførelse af reformen og stiller ved 2. beh. 31/5 en række ændringsforslag, deriblandt ét hvorefter antallet af karensdage foreløbig kun nedsættes fra 6 til 3, og det overlades til arbejdsmarkedets overenskomstforhandlinger at afgøre, hvornår de sidste 3 karensdage skal bortfalde, men ændringsforslaget forkastes, og ved den endelige afstemning vedtages lovforslaget med 83 stemmer (s. og s. f.) mod 78 (k. f., v. og r. v.); de radikale Skytte og Nordqvist undlader at stemme.

Forslaget om ændring af lov om særlig indkomstskat (se 8/3) vedtages ligeledes mod den samlede oppositions stemmer. I den endelige affattelse indeholder lovforslaget regler om henstandsordning for særlig indkomstskat af fortjenester opstået ved ekspropriations- og skadeserstatninger samt ved salg af erhvervsbygninger med henblik på flytning af virksomheden. Der kan gives henstand i indtil 15 år, for så vidt angår brandskadeerstatning indtil ejeren sælger den genopførte ejendom. Efter kritik fra Kommunernes Landsforening tager ministeren forslaget om, at den såkaldte afståelsesafgift ophæves, og at der i stedet for opkræves særlig indkomstskat (se 8/3) tilbage.

I forslaget om ændr. af lov om afgift af arv og gave (se 8/3) er der ved 2. beh. 31/5 vedtaget sådanne ændringer, at r. v. kan stemme for lovforslaget, der vedtages med 104 stemmer mod 58 (k. f. og v.), medens den rad. Per Gudme undlader at stemme. Blandt de ændringer, lovforslaget er undergået, er afskaffelsen af den dyreste afgiftsklasse, klasse D, der omfattede arv til de fjerneste slægtninge og ubeslægtede testamentariske arvinger. Af sådan arv skal der herefter betales afgift som i klasse C, arv til bedsteforældre og deres afkom. Endvidere indeholder det ændrede lovforslag nye regler om henstand med betaling af arveafgift. Når en afgiftspligtig erhvervelse omfatter fast ejendom her i riget, eller hvor andre særlige omstændigheder taler derfor, kan finansministeren give henstand med betaling af arveafgiften eller tillade, at den helt eller delvis betales i afdrag. Hvor det skønnes rimeligt af hensyn til kapitalforholdene i en arvet erhvervsvirksomhed og dennes fortsatte bestående, kan finansministeren give henstand med betalingen i indtil 15 år eller tillade, at afgiften helt eller delvis betales i afdrag. I øvrigt er efter den nye lov arv eller gave på indtil 8000 (hidtil 5000) kr. fritaget for afgift.

Forslag om ændr. af kildeskatteloven (se 16/3) vedtages med 132 stemmer (s., s. f., v. og r. v.), medens 30 k. f. undlader at stemme. Forinden er det kons. forslag om ændr. af ligningsloven (se 19/5), således at der bliver adgang til at klage til skatterådet over forskudsregistreringen, blevet forkastet med 132 stemmer mod 31 k. f. Ved ændr. af kildeskattelovens § 54 får finansmin. bemyndigelse til at foretage procentvise forhøjelser eller nedsættelser af indkomstgrundlaget i almindelighed eller for grupper af skatteydere med det formål at sikre bedst mulig overensstemmelse mellem foreløbig skat og slutskat.

Fkt. vedtager sluttelig enstemmigt forslag til beslutning om nedsættelse af et udvalg vedr. visse naturforekomster.

Folketingets næste møde afholdes 4/9 med 2. beh. af lovforslagene om Danmarks tiltrædelse af EF og om folkeafstemning om dette lovforslag på dagsordenen.

8. – Indenrigsmin. Egon Jensen indgår aftale med Amtsrådsforeningen og Kommunernes Landsforening om begrænsning af de kommunale investeringer og adgangen til at optage lån i det kommende finansår. Investeringerne i 1973–74 må ikke overstige 90 pct. af det samlede beløb i 1972–73, idet der dog er mulighed for dispensation, hvor der foreligger særlige investeringsbehov, men de samlede investeringer må ikke herved komme til at overstige 105 pct. af beløbet i 1972–73. Opta-

gelsen af lån begrænses til 95 pct. af det, kommunerne tilsammen låner i 1972–73, og beløbet nedsættes yderligere med det beløb, som kommunerne får ind i skat ud over det budgetterede.

23. – Nationalbanken meddeler, at valutahandelen er suspenderet p. gr. a. den britiske regerings beslutning om at lade pundet flyde.

25. – Regeringens økonomiudvalg drøfter i et møde på Marienborg, hvad der skal ske med kronen, efter at pundet er gjort flydende. I mødet deltager også repræsentanter for SF, og SF's gruppeformand Morten Lange udtaler, at han har rådet regeringen til at holde de internationale aftaler og ikke devaluere kronen.

27. – Efter at økonomi- og budgetmin. Per Hækkerup er vendt hjem fra Luxembourg, hvor han har deltaget i et møde med finansministrene fra de 6 EF-lande og de 4 ansøgerlande, meddeles det officielt, at regeringen har besluttet, at kronen skal kunne svinge mellem 2 1/4 pct. under og 2 1/4 pct. over den anmeldte paritet. Med denne beslutning forlader Danmark EF-aftalen om et i forhold til Washingtonaftalen af dec. 71 halveret spillerum for kronens udsving over for andre EF-valutaer. Dette er af finansministermødet i Luxembourg accepteret som en midlertidig nødløsning, og nyordningen har fået tilslutning fra de politiske partier samt arbejdsmarkedets og erhvervslivets (også landbrugets) organisationer. Desuden forhøjes Nationalbankens diskonto fra og med 28/6 fra 7 til 8 pct., og statsmin. J. O. Krag oplyser, at formanden for folketingets spareudvalg Orla Møller (s.) vil indkalde udvalget til møde 5/7 for at drøfte sparemuligheder med økonomi- og budgetministeren. En spareplan vil evt. kunne drøftes i fkt. under den ekstraordinære møderække, der begynder 4/9 (se 2/6).

Ved genoptagelsen af valutanoteringen stiger kronen i forhold til både pund og dollar.

29. – Bankernes og sparekassernes organisationer vedtager at forhøje rentesatserne for indlån med 1 pct., til 5 pct. for indlån på anfordring eller kortere opsigelse end 3 mdr., 7 pct. for indlån på mindst 3 måneders opsigelse og 9 pct. for indlån på mindst 12 måneders opsigelse.